

türkiye yazıları

SUNU

Size tuzu - biberi bulunmayan bir «sunu» yazısı okutalım mı? Derгимizin çalışma kurulunda ağır basan eğilim bu. Sorumluluk duygusu çok ağır bastığı ve en küçük bir yanlış adımın atılmasından çekinildiği için, çalışma kurulundaki arkadaşlarımız «batar sözler» olmayan «sunu» yazılarını yeğliyor. Haklı, doğru, dikkatli, titiz bir tutum... Ama ardından şu soruları akla getiriyor: Batar tarafı bulunmayandan edebiyat olur mu? Edebiyat çalışmasının tuz ve biberi, biraz da bu «batar tarafı» araştırmak, kurcalamak değil midir? Edebiyatın ruhu, bizim çalışma kurulunun masasının üstünde çarşafı bürünüp birden türeyiverse, «sanatın abartmasız olmayacağını, sanatın fanteziden yoksun kalamıyacağını» söyleyiverse, doğruluk adına kuruluğa düşmenin sakıncalarını bir kez daha anlamıyacak mıyız?

Evet.

**

Bu sayıda, Dr. Ünsal Oskay'ın, toplumlarda kültürün oluşumunu, işin başından başlayarak ve konuya kültür değişimi perspektifinden bakarak inceleyen bir çalışmasını sunuyoruz. Türkiye Yazıları'nda «kitle

kültürün oluşumu
tahsin saraç : kan ortamı
kendileri : ö. faruk toprak
enver gökçe'nin portresi
refik durbaş : elmas ayna
ışıl özgentürk'ün öyküsü
kitleler için yazmak
ismail uyaroğlu : içerde de o
karikatürler : ankaralı çizerler

SAYI : 21

ARALIK 1978/15 LİRA

bağı» çalışmalarına başat olarak, kültür değişiminin daha somut biçimde alt konularını incelemeğe geçerken, Dr. Oskay'ın bu çalışmasının özellikle kültür oluşumunun iç dinamikleri konusunda yararlı olacağını sanıyoruz.

Hüseyin Yurttaş'ın «Şiirde Ses Yinelemesi Üzerine Bir Deneme»si, Kasım sayımızda yer alan Martintsev'in denemesini bir bakıma sürdüren ve örneklemelerle zenginleş-tiren bir yazı niteliğinde.

Okurlarımız bu sayıyı eline aldığımda, 26 Kasım'da gerçekleştirilen «kitle bağı danışma oturumu»nun sonuçları da bizim elimizde olacak. Bu oturuma ilişkin bilgileri bu sayıda yayımlamamız olanaksızdı. Dergimiz aynı günlerde baskıdan çıkıyor. Ama gelecek sayımızda, «kitle bağı danışma oturumu»nun dökümünü sizlere iletmeye çalışacağız. Şimdilik, elimizden gelen, konu çerçevesinde arkadaşımız İ. Mert Başat'la yaptığımız görüşmeyi sunabilmek... Umarız, Başat'ın açıklamaları, dergi olarak konuya nasıl yaklaşıldığını belirlemeye yardımcı olacak.

Gene aynı konuda, yazar arkadaşımız Mehmet Güler'in özlü bir denemesini sunuyoruz. Yazarlarımızın ve okurlarımızın bu tür yazılarla «kitle bağı» konusundaki katkılarına açık olduğumuzu bir kez daha belirtelim.

Dünya Çocuk yılını dergimiz de kutlamağa hazırlanıyor. Kültür adamlarımızın, sanatçılarımızın, çocuklarımıza, yarımlarımıza ilişkin ü-rünlerini bekliyoruz.

*
**

Küçücük bir pusula geçti elimize ve bu konuda birkaç mektup : «Ekim devriminin yıldönümünü nasıl oldu da es geçtiniz?»

Kavrayış biçimini de aşan ve neredeyse huy haline getirdiğimiz bir tutumumuz var bizim öteden beri : Bir konuya ya tüm genişliği ve derinliğiyle yaklaşmalı, ya da özgün, yaratıcı bir tutumla... «Zevahiri kurtarmak» için yapılan birşeyi gerçekten «zül» sayıyoruz. Açıkçası, bir kültür dergisi olarak Ekim devrimi üzerine gerekli hazırlığı yapmamıştık. Bizi ve —tabii sizleri— doyuracak bir yayımı gerçekleştiremedikten sonra, «yaşa, varol!» çeşidinden bir değinme kaç para eder ki?

Bu Sayıda

ANKARA'LI ÇİZERLER

Yazı Kurulu	3	Küçük Oturum
Brecht	3	İki Uyarı
Ünsal Oskay	5	Kültürün Oluşumu
Tahsin Sarac	5	Kan Ortamı
Metin Eloğlu	6	Olgu
Refik Durbaş	7	Elmas Ayna
Mehmet Kıyat	10	Özümlenen
Ali Cengizkan	11	Güneydoğu Komşumuz
Mutlu Parkan	13	Köylü ile Bürokrat
Azer Yaran	14	Ayın Ondördü
Gültekin Emre	15	Uykusuz Gecenin
Ahmet Telli	17	Dadaloğlu
İ. Mert Başat	20	İdris
Hüseyin Yurttaş	21	Ses Yinelemesi
Oğuzhan Akay	23	Yeni Bir Toplum
Mert Başat	24	Görüşme
Işıl Özgentürk	28	Oğlak
Ö. F. Toprak	30	Kendileri
Ö.F. Toprak	31	Düş
Ahmet Telli	36	Tanilli Dosyası
Ali Cengizkan	37	Çırac Aranıyor
M.A. Barış	38	Batı Bunalımı
Nusret Ertürk	38	Kafkas Kızı
Gültekin Emre	39	Çağdaş Yazın
Ali Cengizkan	40	Nazım Türküsü
Erhan Tıgılı	40	Korkutun Beni
M.F. Bozkurt	41	İran ve Afganistan
Sezer Ateş	43	Şiir ve Tohum
İsmail Uyaroğlu	44	İçerde de O
İlhan Özdemirci	45	Eskişehir'de Sevmek
Mehmet Güler	47	Kitleler İçin

TÜRKİYE YAZILARI / Sahibi ve Sorumlusu : A. Ahmet Say / Yönetim yeri : Selânik Cad. No. 7 Kat 1. Kızılay - Ankara / Yazışma ve havale adresi : Posta Kutusu 387 - Kızılay, Ankara / Yıllık abone 150 TL. altı aylık 75 TL. ABD için 35 öbür ülkelere 25 Amerikan Doları / Kapak : Saif Maden / İstanbul dağıtımı Ge-Da. Çağaloğlu, İstanbul / Ankara Dağıtımı : Ge-Da. Necatibey Cad. 56 / Ege Dağıtımı : DATIC, Konak İzmir / Taşra Dağıtımı : Ge-Da. Ankara / Temsilcilikler Dağıtımı : Türkiye Yazıları / Dizgi, baskı, cilt : Akademi Matbaası, Tel : 25 15 14, Ankara / Türkiye Yazıları'nın Yönetim Yeri Pazar dışında hergün saat 17.³⁰ ile 19.⁰⁰ arasında açıktır.

Söz. Gelecek yıl için söz veriyoruz şimdiden...

Kimi okurlarımız aylardır sorar durur : «kozmpolit kültür» diyor-sunuz, «emperyalist kültür» diyor-sunuz, bu terimi somut biçimde örnekler misiniz bize?

Örnekiyelim : Bu yıl Nobel Ba-

rış Ödülü'nü Menahim Begin ile Enver Sedat almıştır. Okurlarımızın merakını gidermek adına Nobel Barış Ödülü'nü adı geçen şahıslara tevdi edenlere teşekkürlerinizi arz-etmeyi vazifeden biliriz.

**

Saygı, dayanışma ve sevgiyle...

Yaşayandan Yola Çıkararak

AHMET SAY — İyi haberlerim var çocuklar. Matbaa sorunu çözümlendi, yeni matbaa ile anlaşma yaptım. Danışma Toplantısı mektuplarının tümü gönderildi... Ne o gemilerin mi battı senin?

AHMET TELLİ — Bugün İsmail arkadaşın canı sıkkın...

İ. MERT BAŞAT — Canım nasıl sıkılmasın ki? Sanat - edebiyat dergilerinin bir bölümünün Kasım sayılarını çektim önüme, yetti... Devrimcilik ve ilerilik adına neler, neler... Bir tanesi tutmuş isim sayarak, bütün bu dergiler tüccardır; yalnızca ben devrimci sanat dergisiyim, diye işportacı ağızla bangırıyor. Öbürü tutmuş, anti-komünizm silahının namlusunu yağlayan bir yazı yayımlıyor. Diğerini açıyor, sun, Türkiye'nin karşılaştığı en önemli bunalım anarşizmdir deyip, faşist propagandayı pekiştiren 'başyazı' döşeniyor; miyop mu bu adam?

GÜLTEKİN EMRE — Okudum o yazıyı, Yazarı miyop mu bilmem ama, yazı, kör bir yazı. Faşist terör, emperyalist sömürü, ekonomik bunalım, her şey, hasıraltı edilmiş bir güzel...

AHMET TELLİ — Gerçekleri teşhir etmek yerine, gözardı etmek!.. Oysa bir yazar için, gerçeklerin teşhiri bile yeterli görev değildir. Ne ki, gelişen olumluluklar arasında bu tür can sıkıcı örnekleri de sıkça göreceğiz.

ALİ CENGİZKAN — Ben de oturmuş, Brecht karıştırdım. Ne diyor, bakın : (Şöyle diyebilir yazar : Haksızlığı gözler önüne sermektir benim görevim. Ve düşmanı alt etme görevini de böylelikle okura bırakabilir. Yazar er geç pişman olur böyle düşündüğüne, yerinir. Öfkenin de, acıma duygusunun da kitleye bağlı, yığınsal bir olgu olduğunu ayırmasar; bu duygular yazarla birlikte yığınlarda da bulunduğu gibi, kolayca yok olabilir de. Ve en kötüsü de şudur : Bu duygular, en gerekli oldukları anda yiterler ortadan. Dostlarım anlatıyor : Arkadaşlarının kıyımına uğradıklarını başkalarına ilk açıkladıklarında, her kes dehşete kapılarak basmış yaygarayı, onlara, kıyıma uğrayanlara yardım edebilmek için ellerinden geleni esirgememişler. Ama o sıra öldürülenlerin sayısı, olsa olsa, yüz kişiymiş. Sonra bin kişiyi daha öldürmüşler; kıyımların, kırimların sonu gelmiyor-

muş; birden sessizlik kaplamış her yanı; artık çok az sayıda insan yardım etmeye çalışıyormuş arkadaşlarıma. İşte böyle; «Cinayetler çoğaldıkça göze batmaz olur. Acılar dayanılmazlığa varınca, kimse işitmez çığlıkları»).

«İnsan, kıyımları niçin görmezden gelir? Görmezden gelir, çünkü olup bitenleri engelleyecek bir yolu tek başına bulamaz, İnsan bir başkasına yardım edemeyecek durumdaysa, onun acılarıyla ilgi-

Brecht'den İki Uyarı

*İstediğince yalın görünsün göze
Kuşkuyla bakın*

En küçük olaya bile!

Sınavın gerekli olup olmadığını,

Hele «alışlagelmiş» türden ise!

Açıkça istiyoruz şunu sizden :

Sakın doğal bulmayın hep alışlageleni!

Çünkü artık hiç bir şeye doğal denmemeli;

Şu kanlı kargaşanın, şu düzenli geçinen

düzensizliğin,

Serserice başına buyrukluğun,

Ve insanla ilintisini yitirmiş insanlığın

Egemen olduğu dönemlerde kimse demesin :

Doğaldır bu olup bitenler; böyle denmesin ki,

Her şeyin değişebileceğine inanılsın.

(Çev. : Ahmet Cemal)

....

*Bizce en iyisi, kalkmak, yeter artık, demektir,
vaz geçmemek için kırıntısından bile yaşamının,
karşı çıkmaktır var gücümüzle acıyı doğuranlara,
yaşanır hale getirmektir bütün insanlara dünyayı.*

(Çev. : A. Kadir — Asım Bezirci)

lenmez hâтта! Yumruğun ne zaman nereye, niçin ve hangi amaçla vurulduğunu bilirsek, engelleyebiliriz yüzümüze indirilen yumruğu».

EMRE — Hiç bir yazar, hiç bir sanatçı kendini «tek» olarak görmemelidir bence. Halkın yazarları ve sanatçıları ne tek başınadırlar, ne de bağımsızdırlar. İstenilse de, istenilirse de, hayatın her alanında halkın, faşizmle mücadelesi sözkonusudur. Kültür ve sanat alanında da bu böyle; faşist tehditlere ve tirmanışa karşı bu alanda da tüm ilerici, yurtsever kültür ve sanat adamlarının tavır göstermesi ve kendilerini direnmeye katılmakla görevli saymaları gerekli.

SAY — Sanatçıların ve yazarların ellerindeki güç, yani sanat ve edebiyat, böyle bir çaba için çok geniş olanaklar taşımaktadır. Sorun, bu gücü bilinçle kullanabilmekte.

CENGİZKAN — Bence bilinçli kullanımın bu konudaki somut yansıması, sanatçıların ve yazarların, bu alandaki kuruluş ve yayın organlarının faşizme karşı ortak bir tavır gösterebilmeleriyle açığa çıkacaktır.

BAŞAT — Evet, Brecht'i nbenzetmesini kullanırsak, halka ve birer birer hepimize inmek için çabalayan faşizmin yumruğuna karşı durmak üzere sanat ve edebiyat alanında da ortak bir tavrın oluşturulması zorunlu görünüyor.

TELLİ — Tüm demokrat, ilerici, yurtsever yazar ve sanatçıların da paylaşacağı, katışacağı anti faşist ortak tavır, sanırım bir yandan da yılgınlıkların, yanlış görüşlerin hayat alanlarını daraltacaktır.

SAY — Bu gereksinimi bizler gibi, yazar ve sanatçılarımızın çoğu gibi, okuyucularımız da duyuyor ve duyuruyorlar. Bakın son örneği elimde, bugün postadan çıktı. Kitle bağı ön rapor özeti yayımlanalı beş-on gün oldu henüz ama ilk mektup geldi bile okuyuculardan. Üstelik somut, doyurucu önerilerle... Bu mektupta da aynı gereksinim belirleniyor ve derгимizin, hiç değilse bir ortak platform sağlayabileceği işaretleniyor.

EMRE — Ali, kopamadı bir türlü kitaptan... O sayfada ne diyor Brecht?

CENGİZKAN — «Faşizme karşı yorulmak bilmeden, her türlü araca başvurarak yürüttüğümüz geniş kapsamlı kavgamızı en olası geniş tabana yayabilmektir en önemli işimiz», diyor.

EMRE — Yani, İsmail'in canını sıkan başyazar gibi düşünmüyor Brecht, en önemli işimiz konusunda. Ali, en iyisi sen elindeki kitabı, o sayın başyazara ödünç ver!..

inceleme

Kültürün Oluşumu Üzerine

Ünsal Oskay

1 — İnsan İhtiyaçları ve Kültürel Ortam :

Kültürün oluşumu, insanın ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçların giderilmesinin bir sonucudur. Bu, kültürün (yani, insan ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçların giderilmesinin «insan doğası» diye değişmez bir niteliğe sahip olmayan, fakat kesiksiz bir evrim içinde hem kendisini hem de doğayı geliştirerek kendisine doğal ortamdan daha farklı bir «ikincil ortamı»; yani, *kültürü* yaratan sosyal varlık sahibi) insanın ürünü olmasındandır.

Bu nedenle, insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için oluşturulan ikincil ortam, aslında, «kültür» sorununun özünü teşkil etmektedir.

Uzun süreler, Bodin ve o'ndan esinlenen Montesquieu gibi düşünürler bile «kültür» sorununun bu özelliğini yeterince anlayamamışlar; bugün bazı Batılı düşünürlerde de görüldüğü gibi, Batı uygarlığını doğal koşullara bağlayarak dünyanın diğer yerlerinde, bu doğal koşulların bulunmayışı nedeniyle, Batı uygarlığının olamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Aslında, aynı doğal ortamda Kızılderili toplumu ile «beyazların» toplumu yanyana kurulabilmekte; aynı doğal ortamda yüzyıllarca geri bir toplum olarak yaşayan eski toplumlar bir yeni Çin, Özbek veya Sovyet toplumu hâline gelebilmekte; aynı Semitik ırktan olan Arap ve İsraililer aynı «çöl» ortamında değişik düzeyde toplum hayatı kurabilmektedirler. Bunun nedeni, insan toplumunun evriminin doğal ortamdaki faktörlerden çok sosyo-ekonomik ortamdaki faktörlere bağlı olmasıdır. Bu ortam, insan toplumunun daha yüksek düzeyde bir hayat kurmasını sağlayacak «kültürel ortamı» kurabilmiş ise, toplum henüz geri bir toplumken «coğrafi ortamında» yeralmakta olan, ancak eski toplumun kültür ortamında bir «meçhul» olarak kalmış bulunan kömür, petrol, demir, alüminyum veya hidroelektrik gibi öğelerin insan toplumunun «kültürel ortamında» yeralması da sağlanmış olmaktadır. Bu ise, insan toplumunun coğrafi engelleri aşmasını coğrafi ortamının sağlayacağı hayat düzeyinden daha yüksek bir hayat düzeyine ulaşmasını sağlamaktadır.¹

İnsan toplumunun coğrafi engelleri aşabilmesi; «insanın veya toplumun yaşamını sürdürebilmesi için yerine getirilmesi gereken biyolojik ve ortamsal koşulların»² oluşumu, «temel ihtiyaçların» doğal ortam

karşısında daha özgürce ve daha yüksek derecede karşılanabilmesini sağlar.

Ancak, bunun yapılabilmesi «insan'ın çıkarsanmış ihtiyaçları» denilen dolaylı ihtiyaçların artışına katlanmayı ve bunları giderecek yaşam deneyimlerine, pratiklere, bilgiye sahip olmayı gerektirir. Bu pratiklerden bazıları insanın yeni yeni araçlar bulması ile ilgilidir. Pratiklerin ve bilginin bu türü insanın kültür ortamındaki objeler ile doğal ortamdaki mevcut objeler arasında yeni yeni ilişkiler kurarak, o zamana kadar varolmayan yeni araçlar yapmasına yarar. Bazıları ise, belli bir işin başarılması için gereken örgütlenmeyi ve işbölümünü giderek daha gelişkin hâle getirecek yeni örgütlenme ve iş tekniklerinin geliştirilmesine yarar. Örneğin, aynı objenin formunun değiştirilmesi ile değişik kullanım değerlerine kavuşturulması (demirden yapılan bıçak, balta, kılıç, marangoz âletleri, demir köprü, demir gemi teknesi); veya birkaç objeyi veya form'larını gerektiği şekilde değiştirip yan yana getirerek yeni kültür objelerinin yaratılması (topraktan tuğla ve kiremit yapılması; tarla sınırlarını silen sellerden sonra eski tarla sınırlarının yeniden

Kan Ortamı

*Kıvrık zenci saçlı bir karanlık
Boğuntunun irin suları
Burgaçlanıyor göğüslerde.
Sokaklar kan göleği
Boğazdan lokma geçer mi?*

*Koygun kalın sesleriyle
Ürüşüyor kıyım köpekleri
Ateş damarlı gözleriyle.
Havada kan kokusu
Göze nasıl girsin uyku?*

*Tırmanıyor bir polis küfü
En gizli duvarlara
Kol geziyor satkılık
Kara kangal bıyıklı bir korkuda.
Ortalık kan harmanı
Sevişilebilir mi ölüm zamanı?*

Tahsin Saraç

saptanması için geliştirilen geometri bilgisi; madde-lerin tutunumu (cohesion) hakkında bilgi, duvar örne bilgisi, ip veya çivi ve bütün hepsini biraraya getire- rek «ev» yapılması) bu yolla olur.

Evin, bıçağın, çivinin vb., yapılması ise, işbölü- müne dayanan örgütlü topluma geçişi gerektirir. Bu süreç içinde, tarihin başlarında bronzdan demire geç- mek için harcanan zaman dilimine oranla çok daha kısa zaman dilimleri içinde, insan toplumu çok daha fazla sayıda yeni kültür objeleri edinmiştir. Kültürün, tarihin eski dönemlerinden günümüze doğru geldikçe, her dönemde bir öncekinden daha hızlı gelişmesi; bel- li bir dönemin kültür düzeyindeki kültür objeleri ile yapılabilecek yeni kültür objeleri bileşimlerine oran- la, bir sonraki döneme geçtikten sonraki daha geliş- kin kültür düzeyinde, kültüre katılan her yeni kültür objesinin kendisinden çok daha fazla sayıda yeni yeni kültür objeleri bileşimlerine olanak hazırlamış olma- sındadır.³

Bu yolla, temel ihtiyaçlarını bile çıkarsanmış ih- tiyaçlarını karşılamakla giderebilen insan kendi gü- venliğini ve rahatını, hareket boyutunu ve hızını artı- rır, yıkıcı ve kıyıcı gücünü yükseltir.⁴

2 — Kültürel Ortamın Kuruluşu :

Bütün bu sürecin temelinde ise, insan ile madde arasındaki ilişki ve karşılıklı-eyleşim vardır. Temel bir ihtiyacı gidermek için girişilmiş bir pratik olumlu so- nuç vermiş ise; üretimin teknik veya örgütlenme ile ilgili alanında girişilmiş belli bir işin iyi sonuç verdiği

Olgu

*Bir usta tamşım çıkıp
Bunlar çok yaşağan dese ya
Sen daha doğmamıştın.*

*Alacasında akşamın
Tırpan gibi indiler suya
Oracığa kaldım çaktılıp.*

*Duyulmadık ağıtlarda belki
İpuçlarını kemiren güve*

*Yok ayaklarına giderim yarın.
Bir bildiği var bunların
Çiçek miçek yoluşları neyse ne
Düşlerine küsemem ki.*

Sizinki?

Metin Eloğlu

ortaya çıkmışsa, «geçmişin, bu, tekrarlanarak geçerli- ği anlaşılmış bulunan değerlilikleri gelecekte karşıla- şılacak olan benzer sorunlarda veya ihtiyaçlarda gene aynı şekilde kullanılmak üzere toplum üyelerince öğrenilir ve saklanır. İnsan, yaşam deneylerinde önce rastlantısal, sonra teecessüs ile iradi olarak giriştiği bu *madde ile ilişki kurma* deneyimlerinden iki nitelik kazanır; hem *homo faber* hem de *homo sapiens* olur.⁵

Homo faber ve *homo sapiens* olan insan, madde ile ilişki kurarken örgütlenmeyi, semboller kullanma- yı ve yaşam deneylerinden edindiği geçerli pratikleri ve edimleri değerlileştirilmeyi de öğrenmiş olur. Yaşam deneyleri içinde yapılan gözlemlere dayanarak elde edilen bilgiler, kazanılan beceriler, bu kültürel obje- leri pekiştiren değerlere, kanaatlara, ve diğer ideolojik rasyonalizasyonlara yolaçar. İnsan, yeni yaşam de- neyleriyle karşılaşp aynı konuda eskisinden daha yar- arlı bir pratik veya bilgi edinmenin mümkün olduğu- nu bizzat «yaşamadığı» ve görmediği sürece, eskinin pratiğini ve becerisini pekiştiren değerleri —bunlar yüzeyden bakıldığında sihrî veya irrasyonel bile gö- rülseler— savunur.⁶

Deneme ve yanılma süreci ile öğrenme, pratikle- rin istenen yönde başarılı olup olmamasının getirece- ği yarar veya zarara göre, gelecekteki pratiklerin ne nitelikte olacağını da saptar. Aynı nedene bağlı olarak ve benzer şartlar altında tekrar eden bir olguya karşı girişilen bir eylem veya pratik her defasında veya çoğu defa olumlu sonuç veriyorsa, başarılı görülen bu pratikler alışkanlık haline getirilir ve ilerde karşı- laşılacak benzer sorunlarda da uygulanırlar. Kültürün büyük bir kısmı, bu tür «alışkanlıklara» dayanır. Alış- kanlıklar ise sembollerin kullanımı ile hızlanan ve gelişkinleştirilen sosyal öğrenim sayesinde, bireylere özgü alışkanlıklar olmaktan çıkarak o günkü ve gele- cekteki kuşakların bütününe ait olmaya başlar. Top- lumun gitgide genişleyen kesimlerinde ortak pratikle- rin ve eylemlerin paylaşılması ve benimsenmesi ile birlikte bu eylem alışkanlıklarından «âdetler» ve dü- şünce alışkanlıklarından ise «kollektif idea'lar» olu- şur.⁷

Toplumda, bireylerin veya toplumun bazı bölüm- lerinin başarılı pratiklerinin zamanla yaygınlaşması, toplumca benimsenmesi ve değerli kılınması «en bü- yük şartlandırma aracı» olan kültürün eğitime, yetiş- tirme, beceriler kazandırması, *normlar* ve *beğeniler* aşılması ile olur.⁸ Kültürün bütün bu etkileri ile in- sana kazandırdığı en büyük özellik ise, yukarda da değindiğimiz örgütlenme özelliğidir.

a. Kültürün Oluşumu ve Örgütlenme :

Örgütlenme, «ihtiyaçlarını veya çıkarlarını tat- min edebildiği heryerde ve her etkin uygulama veya eylemde» insanın başvurduğu bir süreçtir. Örgütlen- me «beceriler, bilgi ve değerler geleneği» şeklinde, bi- rincil (biyolojik) ihtiyaçlarını kültürel ortam içinde

karşılama durumunda bulunan insanın başarıllığını ve etkinliğini sağlar.

Malinowski'nin belirttiği gibi, insan sosyal varlığını kazandıktan sonra, biyolojik ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlara ait nedenleri değil, kültür ortamı içinde oluşan çıkarılmış ihtiyaçlarını ve bunlara ait nedenleri gözönünde tutarak eylemlerde bulunmaya başlar. Öyle ki, «nefes alma» ihtiyacı gibi en basit bir ihtiyaç bile, şeklini değiştirerek, uykuda korunma, çalışma, diğer insanlarla birarada bulunma gibi başka kültürel nedenlerle bağdaştırılarak giderilmeye başlar.⁹ Bir başka deyişle, esas biyolojik bir organizma olan insanın en biyolojik ihtiyaçlarına ait nedenler, güdüler ve bunların giderilmesine dair pratikler, toplum hayatına geçilince, kültür tarafından belirlenmeye başlar.

Bunun sonucu olarak, ikincil ihtiyaçların giderilmesi konusundaki zorunluluklar önem kazanır; bütün materyal araçların ve aygıtların yapımı, bu yapıma ait teknolojinin —beceri, örgütlenme ve iş kurgusu olarak— unutulmaması ve güdüdürülmesi; ürünlerin tüketici ve kullanıcılara dağıtılabilmesi gerekir.

Bütün bunlar ise, toplumun üretim sistemini, dağıtım sistemini ve tüketim sistemini oluşturması zorunluğunu ortaya çıkarır.¹⁰ Bunun anlamı, üretim, dağıtım ve tüketimin de toplumsal örgütlenme içinde yapılması demektir. Böylece, toplumda her birey giriştiği her işte örgütlü bir toplum içinde yer almış, her eylem ve faaliyetini başkalarının ilgili eylem ve faaliyetleri ile örgütlenmiş olur.¹¹

Kültürün oluşumu, örgütlenme ile birlikte hızlanmaya başlar. İnsanın temel veya çıkarılmış ihtiyaçları ile kültürel «performance'lar» arasındaki fonksiyonel ilinti veya bağıntı toplumsal örgüt sayesinde kurulmuş olur. Örgütlenme ise, önce, «çok açık şekilde tanımlanmış bir şema veya yapının»; sonra da toplumun belirli bir hayat düzeyindeki örgüt ve örgütlenmelerini pekiştiren, bunları sosyalize eden ve savunan değerlerin, kolektif *idea*'ların *norm*'ların, kurumların —tek kelime ile «kültür'ün»— oluşmasını gerektirir.¹² Bunun nedeni ise, «genel anlamıyla, hayat demek olan birlikte - işgörmenin» ancak, bireylerin ortak çabaları, karşılıklı fedakârlıkları, girişilen eylemlerden karşılıklı olarak yararlanmaları ile gerçekleştirilebilmesi ve bu karşılıklı yararı sürdürmek uğruna özel çıkarların setlenmesini gerektirmesi; *norm*ların, değerlerin, kolektif *ideaların*, otoritenin ve genel anlamda diğer sosyal baskıların (constraints) bu işi kolaylaştıracak olmasıdır.¹³

Malinowski'nin belirttiği gibi, «insan, *norm*lar, *âdet*ler, *gelenek*ler ve *kurallar* ile yaşar» ve bunlar insanın kendi çevresini ve ortamını *manipülasyonu* veya yeniden —düzenlemesi sırasında ortam ile giriştiği karşılıklı— etkileşimin ürünüdürler.¹⁴

Oluşan toplum içinde bireyler, giderek, doğal or-

tamlarına karşı artan bir özgürlük elde ederler ve «toplumsal gelişmenin ilk aşamalarında insanın faaliyetlerini belirleyen doğa'nın» etkisi (gitgide) azalır ve insan, içinde yaşadığı doğal ortamını «vurgulamaya» başlar.¹⁵ Moral, hukuk, din, siyasî iktidar kurumu ve eğitim gibi çeşitli kuramlardan herbiri de, işlevi, kurulan bu sosyal yapının varlığını korumak olan kompleks bir mekanizmanın kısımları olarak işgörürler. Bu bakımdan da, toplumdaki ahlâk, hukuk, siyasî iktidar kurumu ve eğitimi toplumdaki sosyal yapı ile dolaylı veya dolaysız ilintiler içinde; yani, Radcliffe-Brown'ın belirttiği gibi, kişileşmiş bireyler ve kişilerden oluşan gruplar arasındaki sosyal ilişkilere dayanma ve bu ilişkileri etkileme süreci içinde ele almadıkça, bütün bu kurumların sosyolojik anlamda doğru ve tam anlaşılmasına imkân olmaz; yapılan iş, bir «soyutlama ve izalasyon»dan ibaret kalır.¹⁶

Elmas Ayna

*Parmakları kınalı gül, menevşe, sümbül
bir alev mahşerinde yansıyarak
sesini boğdu makinelerin
o madeni ağudan, çelik tortudan
boşandı yetim öksüz rüzgâr
yaralarına tuz basılmış vardiya
değişmedi ve ulaştı geceden gündüze
omurun, emeğin, inancın aşırları
ve alnteriyle bezenmiş bildirisi :
«Bu işyerinde grev var»*

*Narin bir sigara sarar gibi
tornada acıyı oyar gibi
inkârı bozar, zamanı çalar gibi
mavi gözlü gözcüleri şafağın
kurdu fabrikasının yüreğine
çadırını bulutların
alnteriyle nakıştı kuşlar
ses verdi gündüzden karanlığa
kaderden inanca, acıdan umuda
«Bu işyerinde grev var»*

*Yıldız yağıyor şimdi mercan ağaçlarına
ayıştığı kuşatmış zulmetin bahçesini
elmas bir ayna şafağın elinde
baktıkça ölüyor ecelin gözleri
ezberimde artık binlerce kelime
borsalar, tutanaklar, cellatlar
vakti geldi, duruldu yaralı sular
yürekte damıtılan el emeği, alnteri
ezberimde artık, ölüme alıştım :
«Bu işyerinde grev var»*

Refik Durbaş

Oysa, insan toplumu, kendisini oluşturan ve belirleyen doğal ortama bağlı olarak gelişir, fakat geliştikçe de doğal ortam karşısında bağımsızlaşır; toplumun alt-yapısı yanında bu alt-yapıyı ve bu alt-yapının gerektirdiği sosyal ilişkileri açıklayan, haklılaştıran değerliştiren ve muhafaza eden üst-yapısını da kurduktan sonra, bir deyişle, «organik bir yapı» kazanmış olur.

«Organik yapının» dokusunu ise, yapı içinde biraraya gelmiş bulunan birimler arasındaki ilişki *set*'leri teşkil eder. Diğer bir deyişle, «organizmanın» özelliği, içindeki birimlerin —ki, gerçek anlamda «organizma» bu birimlerdir— niteliklerinden değil, bu birimler arasında ne nitelikte sosyal ilişkiler kurulacağını belirleyen *sosyal yapıdan* gelir.¹⁷

Bu, kültür değişimi sorununda bize ışık tutacak bir gerçeği işaret etmektedir; «herhangi bir insan toplumunda gözlemlenecek herhangi bir sosyal olgu (fenomen) bireysel insanların doğasının değil, (bu bireylerin birbirleriyle karşılıklı - etkileşim ilişkileri kurarak birleştikleri sosyal strüktürün neticesi (dir).»¹⁸

b. Kültür'ün Oluşumunda «Soyut Düşünce» Aşaması

İnsan toplumu kendi yaşam dönemlerinden elde ettiği teknik bilgileri olduğu kadar, örgütlenme ve kurduğu toplumsal örgütü kullanma ve koruma yetilerini ve becerilerini de soyut düşüncesinin, sembol kullanma yeteneğinin gelişmesi ile korur ve geliştirir. Bunda sihirden bilime geçişle ilerler. Ancak, «ideolojik» inançlara, değer sistemlerine olan ihtiyacı gene devam eder.¹⁹

İnsan, doğa ile karşılıklı - etkileşim ilişkisinde sayısız algılamalarda bulunur. Bu algılamalarına göre de davranışlarda bulunur. Aynı objeye ait aynı uyarılar belirli bir sayı kadar algılandığında, insan objeye ve niteliklerine karşı gösterdiği algılamayı, objenin yerine geçen sembole veya sembollere karşı da göstermeye başlar. Sembol, oluşumu itibarıyla, «şartlandırma sürecinin sayesinde ilgili olduğu davranışla obje arasında bağlantı kurulmuş bulunan bir şartlandırılmış - uyarıdır.»²⁰ Kapsamında ise, ya bir şey'in yerine konulmuş bir başka şey, ya sembol olarak kendi içinde taşıdığı bir *idea*, bir his (emotion), ya da bilişimin ögesi olmuş ve hatırlanabilecek olan şeyler bulunur. Malinowski'nin belirttiği gibi, sembol, «işaretler ile insan aklı arasındaki sihirli bir ilişki üzerine değil, fakat bir obje, bir anlam - hareketi (gesture) veya bir eylem ile bunların algılayıcısı olan organizma üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiye dayanır; bu ilişki üzerine istinadedir.»²¹

Sembollerin en gelişkin biçimi ise dil'de bulunur. Dil, «konuşma ve yüksek derecede soyut sembollerle, insanın başka insanlara soyut ayrıntıları bildirişimleyebilmesini sağlar. Kelimeler ve gramer bizim algıladığımız uyarılara göre bizde oluşan duyulamayı bir başkasında (bu bir başkası, bizim algıladığımız uyarıların kendilerini algılamasa da) oluşturmamızı; böy-

lece, bir tür ortak amaç ve faaliyetin oluşumunu sağlar.»²²

Semboller insan'ın başkaları ile algılarını, duygularını, düşüncelerini bildirişimlemesini sağladığı gibi, insanlar arasındaki benzeşimi artırır; ortamla ilgili somut sorunlar karşısında «ölüm», «varlığın nedeni», «mutluluk» gibi doğa-ötesi veya soyut sorunlarda benzer duygu, düşünce ve davranışlara sahip olmalarını kolaylaştırır; toplumda sosyalizasyon sürecini etkinliğe kavuşturur; insan topluluğunu *communis* dediğimiz benzeşmiş ve ortaklaşa özelliklere, faaliyetlere sahip insan topluluğu haline getirir.²³ Bunu ise, Cooley'in belirttiği gibi, insan düşüncesini, insan duygularını yaygınlaştırarak; bir *anlama*, ortak ve genel bir insan anlayışı yaratarak, toplumda moral bir birlik kurarak, insan zihnini geliştirerek ve tarih boyunca amaç ve ereklerine erişmek için örgütlenerek çalışan insana bu alanda kolaylıklar sağlayarak yapar.²⁴

Bildirişim süreci sonunda, toplumsallaşan (sosyozyon) insanlar bilgilerini artırarak, kendi buluş ve keşiflerinin sonuçlarını diğerlerine bildirerek fiziksel ortam ve çevreleri üzerinde daha büyük bir kontrol kurarlar. Bunu yaparken de, hem sihir, büyü ve bilim gibi doğayı kontrol altında tutmaya yarayan disiplinleri oluştururlar, hem de basit yapı *formları* yerine, gitgide daha kompleks yapı *formları* kurarlar. Sembollerin kullanılması, dil ve bildirişim ile «sosyal evrim» dediğimiz bu gitgide daha gelişkin ve daha kompleks yapı *formlarına* ulaşma süreci arasında açık bir ilişki vardır. Sosyal evrim, böylece, hem «küçük sayıdaki yapı *formlarından*... çok sayıda ve farklı *formlar* oluşmasını; yani, çeşitlenmeyi (diversitication) hem de daha gelişkin yapı *formlarına* ulaşmayı sağlar.»²⁵

c. Ritler, Sihir ve «ideoloji»

Yapı *formları* içinde yer alan insanlar, «belirli (tanımlanmış) bir sosyal ilişkiler destesi ile, entegre olmuş buldukları bütüne bağlanırlar. Yapının *formunun* devamlılığı ise, toplumsal hayat süreci ile, bireylerin ve bireylerin de içinde yer aldıkları örgütlü grupların faaliyet ve karşılıklı - eyleşimleri ile sağlanır.»²⁶

Toplumun «sosyal hayatı» anlamı itibarıyla, «sosyal yapının fonksiyonunu icra etmesidir.»²⁷ Burada söz konusu olan «fonksiyon» ise, tek bir suçun cezalandırılması ve bir cenaze töreninin yapılması gibi «devri» bir olgu değil; yapısal devamlılığı sağlayan veya bu devamlılığa katkıda bulunacak şekilde, sosyal hayatta *bir bütün olarak rol oynayan* bir olgudur. Diğer bir deyişle, bu fonksiyon, birim varlıklar arasındaki sosyal ilişkiler destelerinin meydana getirdiği *yapının bütünlüğünün* ve bu bütünü meydana getiren birimlerin faaliyetlerinin oluşturduğu hayat sürecinin temin edebileceği *yapının devamlılığı* ile ilgili bir olgudur.²⁸ Bir başka deyişle, cenaze töreni sadece toplumdaki herhangi bir insanın ölümü dolayısıyla değil, yapının ve formunun —kuşkusuz, bir yapının

formu ile fonksiyonu bağıntılıdır— değerleştirilme- si, pekiştirilmesi ve sürdürülmesi için yapılmaktadır.

Bu bakımdan da, buradaki cenaze töreni dinsel inançların ve ritüel'lerin sistemleşmiş olarak yeraldığı sosyal bir olgudur. Bunlar hem standardlaştırılmış davranışları hem de toplumun «ölüm» sorunu karşısındaki yaygın kavrayış ve yanıtlarını kapsarlar. Ölünün gömülme töreni, ölünün ardından yapılan anma ve kurban törenleri sırasında insan grubunun yaptığı rituel'lerde, ölümün gerçek bir yokolma olmadığına ve insanın ölümsüzlüğüne olan inanç onaylanmakta, kişinin yokolma korkusunu yenme konusunda duyduğu köklü ihtiyaç ölümün tam bir «yokolma» olmadığı şeklinde bir inanç ile karşılanmaktadır.

İlginç olanı, bütün bunların, kişinin psikolojik iç-güdülerinin sonucu değil, fakat Malinowski'nin belirttiği gibi, «birlikte işgörme konusundaki kültürel faktörlerin» sonucu olarak oluşması; bunların, «ailedeki insanî duygular ortamının gelişmesi ve büyümesi, ortak çalışma yoldaşlığı ve ortaklaşa sorumluluk yüklenmiş olma tarafından belirlenmeleridir.»²⁹

İnsanın «sadece düşüncesinde yansımaları yolaçmakla kalmayan,» fakat, «insan toplumunu bir eylemde bulunmaya zorlayan»³⁰ doğal felâketlerde «grubun» böyle bir güçlük ve bilinmezlik karşısında yıkılmaması veya çözülmemesi için, sihirden, dinden veya bilimden yararlanılır.

İlkel ve olgunlaşmamış bilim; yani sihir ve büyü pragmatik yönden önemli bir kültürel kuvvettir. Bu kültürel kuvvetin yararı topluma «teknik veya pratik çalışma konusu olan şey'lerin dışında» yeralan sorunların veya bilinmezliklerin karşısında toplumun mevcut yapısı içinde çözüm bulabileceği veya bu bilinmezliklerdeki güçleri kontrol altında tutabileceği konusunda bir güvenç (confidence) verme şeklinde belirir. Bunu, Malinowski şöyle açıklamaktadır :

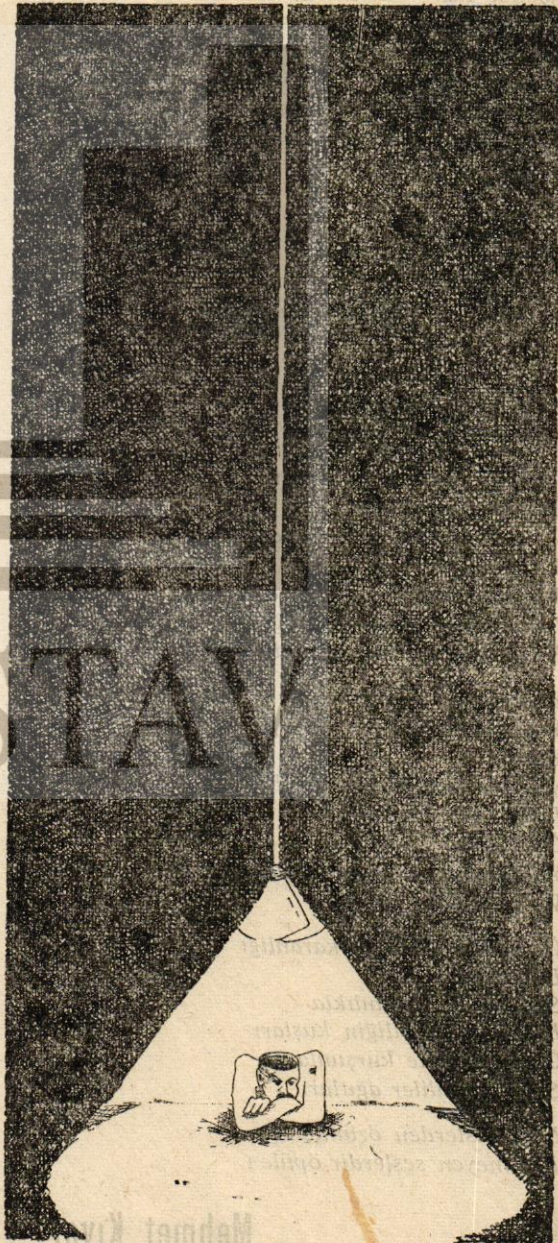
«... Sihirin ve büyüünün muhtevaca etkisi üzerinde yapılacak dikkatli bir inceleme gösterecektir ki... sihir tekniğinin alanına veya pratik çalışma konusu olan şeylere tecavüz etmemektedir. Herhangi bir kültürde belirli bazı süreçler üzerinde ne zaman tam bir teknik kontrol tesis edilmişse, sihir bu gibi süreçleri manipüle etmeye kalkışmamakta... fakat şansın ve kontrol edilemeyen güçlerin insan tahminlerini alt-üst edebileceği türden faaliyetlerde sihir daima işe karışmaktadır. Sihirsellemeyle pratik iş arasında (yapılacak) yakın ve dikkatli bir analiz... psikolojik açıdan (sihirin) iyimserliğin olumlu düzenleyiciliğini ve başarıya olan inanç ve imânı oluşturarak bireyde (grup üyelerinde) mental bir entegrasyon yarattığı ortaya koyacaktır.»³¹

Malinowski'nin belirttiği gibi, sihir toplum içinde

yeralan insanlarda bu mental entegrasyonu sağlayarak, «insanın rasyonel tekniğinin başarısızlığa uğradığı yerde» insanın kendisine, topluma ve toplumun varolan «yapısına» güvenini sürdürmesini salıklamaktadır. Birey içindeki bu süreç toplum çapındaki etkisi itibarıyla değerlendirildiğinde ise, sihirin, «örgütlü insan topluluklarında liderliğin tesisinde, örgütlenmenin teşvikinde, disiplin, düzen ve karşılıklı güvenme duygusundan (oluşmuş) munzam bir faktör» rolü oynadığı görülmektedir.³²

d. Kültürün Oluşumu ve Bilim Aşaması

Sihir ve bilim, temele inilecek olursa, insanın dış dünyadaki olguların nedenlerini kavramasını, karşı-

şabileceği olayları bu olaylar olmadan nitelikleri, nedenleri ve zamanı itibarıyla ön-kestirim ile bilme ihtiyacını gidermesini sağlar; insanın belirsizlik durumunda kalmama ve ortamdaki olguları önceden kestirebilme isteklerine cevap verirler.

Bu nitelikleri itibarıyla da, tıpkı bilim gibi, sihirin de «pratik» bir amaç güttüğünü kabul etmek gerekir. Sihirin, daha çok, «ilkel» veya daha doğrusu «okur - yazarlık öncesi» toplumlarda kullanılması ise, bu tür toplumların düşünce sistemlerinin daha somut olmaları yüzündendir. «Okur - yazarlık öncesi toplumların soyut düşünceleri fazla sistematik değildir. Mutlak mantık boyutları bakımından, bu tür toplumlardaki düşünce fazla gelişmemiştir.³³ Bu tür toplumlarda sihir, daha gelişkinlerde ise din «hayat buhranlarını kutsal bir görünüm içinde değerli, önemli ve meşru bir yere kavuşturmakta... içeriği olan mitolojisi, ritleri, hatta pratik ilgi-alanlarıyla insanların ritüel, hukukî ve moral davranışlarını etkilemekte... (ve toplumda) sosyal tutunum (cohesion) yaratmaktadır.»³⁴

Özümlenen

*Nice seslerden özümlenen
Eskimeyen seslerdir öpülen*

*İçimizin güneşinde ısınan
Sımsıcak güzelliğin
Ve tohuma ses veren içtenliğine
Bir türküye*

*Bir başkaldırıya yazılan adın
Irmaklarla dönen bir çağrı
Kuşlarla bir tırmanış oldu gökyüzüne*

*Yüreğinde ısınan söz
Yazı yazı döküldü geleceğe
Yüzün*

*yüzüme sarılan güneş gibi
Işıttı karanlık suları
Öpüşlerle
Yankılanan seslerle kuruldu günler
Ve çocuklar*

*Üstümüze dökülen karanlığı
Dağıttılar*

*Sevişen bir yakınlıkla
Ellerinde güzelliğin kuşları
Ölümü ölüme kurşunlatıp
Sulara verdiler ağıtları*

*Nice seslerden özümlenen
Eskimeyen seslerdir öpülen*

Mehmet Kıyat

e. Bilimin ve «İdeolojinin» Görevleri

Ancak, bütün bunlara bakarak, insanın ilkel toplum döneminde bile bilimden yoksun olduğunu sanmak doğru değildir. Malinowski'nin belirttiği gibi, insan, ilkel de olsa, içinde yaşadığı ortam ile ilişkilerinde bazı eylemlerde bulunmaktadır. Bu eylemlerinde ise, «öngörüye ve muhtevanın kavranmasına; yani insanın, hangi şartlar altında bir eylemde bulunuyorsa, bu şartları kavramış olmasına dayanmak zorundadır.»

Böylece, karşılaşılan bir olgu veya obje karşısında insan, «standardlaştırılmış bir eylem tekniği sistemi» kurar. Bu, *bilgi sistemidir*. Bilgi sisteminin içinde ise, insanın ve toplumun geçmişteki deneyimlerinin sonuçları yer alır. Bu neticeler bilgi sistemi oluşturulurken standardlaştırılmakla beraber, «bir miktar elastiki tutulur. Zira, insan doğa ile veya kendi cinsleriyle bir işi olduğunda, içinde bulunduğu her ayrı durumda kurucu ve hayalgücüne dayanan bir tutumla hareket ederek kendini yeni şartlara karşı da hazırlıklı tutar.» Fakat, insan bütün eylemlerini geçmişteki yaşam deneylerinin neticelerinden oluşan ön-kestirimci düşünce yeteneğine göre düzenler. En ilkel toplumdaki insanda bile «yaşam-denemlerine ve usavurmaya dayanan bilgi sistemleri... mevcuttur.»³⁵

Deneyime ve usavurmaya (yargıya varmaya) dayanan bilimsel düşüncenin en ilkel insanlarda bile var olduğunu belirten Malinowski, ilkelerin «tamamen mistik, çocuksu ve müphem bir dünyada yaşamadıkları»; bu toplumların dahi «mistik fantazyalarla akli düşüncüyü birbirinden ayırdıkları» görüşünü savunmaktadır. Bu konuda, elbisenin, ateşin, ve boomerang'ın bulunuşunu örnek vermektedir.

Diğer bir deyişle Malinowski'ye göre, deneyime ve usavurmaya dayanan bilimsel düşünce en ilkel insanlarda bile vardır. Tıpkı, modern toplumlar da bilim-dışı inançlar alanının oluşu gibi. İlkel topluma, bugünkü çağdaş topluma oranla çok daha geniş olan «mistik fantazyalar» alanı vardır. Ancak, çağdaş toplumda olduğu gibi, ilkel toplumlarda da bu «mistik fantazyalar» alanı ile deneyime ve usavurmaya dayanan alanlar birbirinden ayrılmıştır. İlkelerde elbisenin, sepet ve kumaş örgü biçiminin, ve boomerang gibi hedefe vurmadığı zaman, kendisini atan kimsenin bulunduğu yere dönen bir çeşit silâhın geliştirilebilmesi de bunu göstermektedir.³⁶

Böylece, insan toplumu doğa ile ilişkisinde sihir, bilimden, dinden ve toplumun her gelişme düzeyinde çeşitli ideolojik değer ve inanç sistemlerinden aynı anda yararlanarak, hem bir yandan içinde bulunduğu egemen/bağımlı ilişkisi ile doğa karşısında özgürleşmekle, hem de, *rasyonel düşüncenin etkisi dışında kalan doğa güçleri ve felâketler karşısında*, toplumsal organizasyonun dağılmaması için, bir inanç sistemi kazanmaktadır. Bu inanç sistemi, ilk bakışta sanıldığı gibi, ille de mistik ve «uhrevî» de-

ğildir. Bu inanç sistemi, pratik bir amaca yönelmiş tir; sihir ve büyü ile, dinin çeşitli ritüelleri ile doğadaki olgulardan insan aklının etkisi dışında kalanlarının da insan tarafından kontrol altına alınabileceğini ileri sürerek, insana, bilimsel alandaki gelişme düzeyinin yetersizliğini telâfi edici nitelikte bir güç kazandırmak. (*) Bu etkilerini ise, uzun dönemde, bütün üst-yapının belirleyicisi olan üretim ilişkilerinin ve onların da temelinde bulunan üretim güçlerinin olgunlaşma düzeyinin dışında yapmaz. Dinin «olumlu» etkisi, mevcut sosyal yapıyı pekiştirmek; mevcut sosyal yapının felâketler veya büyük sorunlar karşısında fonksiyonun icra edebilmesini sağlamakla sınırlıdır. Sosyal değişim, çoğunlukla, «meşru» din veya ideolojiye rağmen yapılır. Alt-yapıdaki zorunlayıcı neden, üretimin sosyal güçlerinin, mevcut üretim (mülkiyet) ilişkilerinin sınırlarını aşacak olguluğa erişmesidir. Bu, yeni «ideolojilerin» çıkışının ve onların başarısının tek nedenidir.

Varolan toplum biçiminde, teknolojideki nicel değişimler ve pazarın büyümesi, giderek, üretim güçlerinin insansal öğelerinde gelişmelere yol açar. Üretimin materyal güçlerin de *nitel* bir değişiminin, ancak, sınıflar arası güç dengesinin yeniden kurulması ile olabileceğinin bilincini kazanan gelecekteki toplum biçiminin yandaşları olan sınıf ve katmanlar, uzunca bir süre, bu düşüncelerini, bu yöndeki yeni değerlerini kendi alt-kültürleri içinde geliştirirler.

Varolan toplum biçiminin üst-yapısı ise, geçerliliğini yitiren bir alt-yapıya rağmen, *ideolojik etkinlikleri* ile bağımlı sınıfları bu uyanmadan alıkoymaya çabışır ve bunu oldukça uzun bir süre başarır da. Bu dönemde, üst-yapı, toplum biçiminin yeniden-üretilmesinde alt-yapıya eş denecek kadar önemli bir belirleyici olur. Eski ve yeni toplum biçimlerinden yana olan sınıflar ve yandaşları arasındaki mücadele, büyük oranda, *ideoloji* düzeyinde seyretmeye başlar.

Burada kazanılacak olan *ivme*, sınıf savaşının boyut ve içeriğini belirler; yeni toplumdaki egemenlik/bağımlılık ilişkilerinin sınırlarını ve süresinin belirlenmesini etkiler.

İktidara gelmenin öncesindeki bu *ivme* yetersiz ise, XIX. da İtalya Birliğinin kuruluşunda olduğu gibi, egemen sınıf ittifakındaki başat sınıf, iktidara gelinceye kadar omuzuna dayandığı köylü ve emekçileri pasif kitlelere dönüştürerek, iktidara ortak etmez; *yöneten* olmasını önlediği kitleleri, yeniden *yönetilen* düzeyine indirger. Bunu yaparken, iktidarının gereken bir bölümünü eski egemen sınıfa belirli koşullarla yeniden tanır; onunla kaynaşır; ona, kendi arasına geçebilecek düzenlemeler hazırlar.

İktidar öncesi bu *ideolojik olgunlaşmada* kazanılan *ivme* yeterli bir düzeye erişmişse, yeni toplumun inşasında kitlelerin daha geniş kesimleri iktidara katılabilir; bu katılma, dolaylı-katılmalar niteliğinde kalmaz; kitlelerin manipüle edilmesi değil, *yöneten* niteliği edinmesinin yolları açılmış olur.

3 — Yapısal Bir Sorun Olarak Kültürün Oluşumu :

Toplumdaki kültürün, toplumdaki sosyo-ekonomik yapıya; ya da, egemen üretim ilişkileri biçimine göre oluşması ve toplumdaki sosyo-ekonomik yapıyı pekiştirmekle görevli olması, «yeni kültürün oluşumu» veya «kültür değişimi» sorununun ne şekilde değerlendirilebileceğini de belirlemektedir. Kültür değişimi sorunu, bu bakımdan, toplumdaki sosyo-ekonomik yapının değişimi ile birlikte ele alınmadıkça, bu konuda anlamlı bir değerlendirme yapılması güç görünmektedir.

Karl Marx, *Ekonomipolitiğin Eleştirisine Bir Katkı*'da tarihin materyalist açıdan kavranması noktasına nasıl ulaştığını anlatırken bu soruna değinmektedir. Marx, «materyal hayatın üretim tarzı hayatın sosyal, siyasal ve manevi (ruhi : spiritual) süreçlerinin karakterini belirler,» demektedir, ayrıca, bu konuda şunları belirtmektedir :

1. «Materyal hayattaki üretim tarzı, sosyal, siyasal ve ruhsal hayat süreçlerinin genel karakterini belirler,»

2. «İnsanın varlığını insanın şuuruluğu belirlemekte; tersine, insanın sosyal varlığı o'nun şuurunu belirlemektedir,»

3. «Toplumdaki üretim güçleri, gelişmelerinin belirli bir aşamasında, mevcut üretim ilişkileri ile —veya aynı şeyin hukuksal ifadesi olan— mülkiyet ilişkileri... ile çelişkiye düşerler,

4. «Ekonomik temelin değişmesi ile, bütün bir üst-yapı az-çok hızlı bir şekilde değişir,»

GÜNEYDOĞU KOMŞUMUZ İRAN'DA GECE ADAŞIM GÖZLERİYLE MIRILDANMAKTA

*Zerdüştleri haklı çıkaransın,
Ey alev püskürten toprak ana.
Sana ve hiç kimseye tapmıyorum,
Sadecce
Memelerini okşamaktayım hırsla.
İnançtan ve kösnüllükten deme,
Sadecce
Memelerini büyütmekteyim hırsla
Senin doğuracağın oğullarıma.*

Ali Cengizkan

5. «Bu tür transformasyonlar incelenirken üretimin ekonomik şartlarının materyal değişimi ile... hukukî, siyasî, dinî, estetik veya felsefî, kısacası ideolojik formların değişmesinin ayırt edilmesi gerekir. İnsanın, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki söz konusu çelişkiyi farketmesi yukarıda belirtilen ideolojik formlar içinde olur;

6. Belirli bir transformasyon döneminin anlaşılması için, bu dönemin kendi şuuruluğunun değil, fakat materyal hayatın çelişkilerine; yani üretimin sosyal güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkilerin niteliğine bakmak gerekir.

7. «Hiçbir sosyal düzen, içinde yeralan bütün üretici güçler (daha ileri bir toplum biçimine geçişi gerektirecek derecede) gelişmedikçe ortadan kalkmaz ve daha yüksek üretim ilişkileri de, varlıkları için gereken materyal şartlar eski toplumun rahminde olgunlaşmadıkça, hiçbir zaman oluşmazlar.»

8. «İnsanlık bu nedenle, ancak, çözümleyebileceği sorunları çözümleyebilmektedir, çünkü, soruna daha yakından bakarsak görürüz ki, problemler, ancak, kendilerinin çözümü için gerekli materyal şartlar zaten mevcut ise veya en azından, oluşma süreci içindeyse ortaya çıkabilmektedir.»³⁷

Ne var ki, insanın Tarihin bu evreminde bütünüyle edilgin bir nesne olması da gerekmemektedir. İnsan'ın, birey olarak değil, kendi toplumsal konumundaki diğer insanlar ile birlikte, bilinçlenerek, örgütlenerek, ve siyasal düzeyde, kendisi ve kendisi gibi olanlara daha geniş özgürleşme ve kendini-gerçekleştirme olanakları sağlayacak olan daha gelişkin toplum biçimine geçmek için, mücadele ederek Tarihin öznesi olması olanaklıdır.

Bu ise, Tarihin evrimi sürecine ait bilgilerin kazanılmasına; Tarihin işleyiş sürecine bu bilgileri örgütlü siyasal mücadele aracılığı ile müdahalede uygulayabilmesine bağlıdır. Bir diğer deyişle, koşulları olgunlaşmamış bir toplumsal gelişme olmamakla beraber; toplumsal değişimin koşullarının olgunlaşmasının hızlandırılmasında sürecin işleyişine ilişkin bilgilenmiş, bilinçlenmiş, örgütlenmiş ve siyaset düzeyine edilgin değil, etkin ögeler olarak katılabilmiş yeni sınıf ve yandaşları Tarihin temel aşamalarının gitgide kısa aralıklar içinde aşılmasını gerçekleştirebilmişler; derece derece Tarih içindeki ilerici etkinliklerini kanıtlayabilmişlerdir.

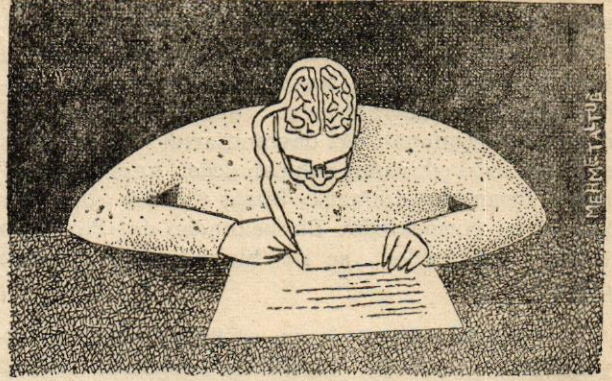
Toplum, böylece, içinde bulunduğu üretim ilişkilerine göre bir kültür edinmiş; yapay araçlarına (artifact), örgütlenmiş grup olma tekniklerine, ve semboller kullanarak sihir, din ve bilim yönünde soyut düşünme yeteneğine kavuşmuş olur. Kültür bu «üç boyutuna»³⁸ kavuştuktan sonra, gitgide daha karmaşık değerler, değer sistemleri, normlar, ve «bir amaç yönünde icra edilmekte olan organize faaliyet sistemleri» olan kurumlarını³⁹ teşekkül ettirerek yeni kültür—üstyapı bunun içindedir— yapısını geliştirmeye başlar. Bu geliştirmeyi ise, «toplumsal organizasyon içinde» ve «(toplumun) bütününe teşkil eden grupların faaliyetlerini eşgüdümleyecek güce (moral ve fiziksel güç kullanımı yönünden) sahip bulunan siyasal organizasyon («devlet» de dahil)» çerçevesi içinde yapar.⁴⁰

Bu süreç içinde kültür, ekonomik alandaki organizasyonları, normatif sistemi, iktidar organizasyonu ve eğitim mekanizması gibi gerekli dört ögesi ile, toplum yaşantısını belirliliğe kavuşturur ve toplumsal hayatı insanlar için gün-be-gün değişen bir yaşam olmaktan çıkarır. En ilkel toplumda bile, kabile kurallarının kodifikasyonu, evlilik ve ebeveynlik, ekonomik işler, ve ritüel kurallara ilişkin karşılıklı davranış ilkeleri düzenlenimi vardır.⁴¹ İlkel toplumda bu ilişkiler açıkça ve yazılı metin halinde kodifiye edilmemişse de bunlar toplumun bütün üyelerince bilinir; ailenin kuruluşu, evlilik kuralları, akrabalık ve sıhrî yakınlıklar, siyasal otoritenin kuruluşu, topraktan yararlanma—toprağın çıplak mülkiyeti klân şefinde olsa bile— gibi sorunlara ait kurallar toplumun düzenli yaşantısını sağlayacak etkinliktedir. Bir başka deyişle, kültürün «çıkarsanmış bir gerekliliği» olarak, ilkel toplumda bile bir hukuk vardır. Normlar ve değerler, ilkel toplumda da, başta sosyalizasyon araçlarından «eğitim» olmak üzere, çeşitli sosyalizasyon araçları

ile toplumda yaygınca benimsenmişlerdir.⁴² Kültürün materyal yanı olan teknik araçlar ve bunlara ilişkin beşeri davranış tarzı olan işbirliği kuraları ise geleksel bilim (lore) ile oluşturulur, geliştirilir ve (kuşaktan kuşağa aktarılarak) toplum içinde muhafaza edilir.»⁴³

Kültür toplumda, toplumun içinde bulunduğu ekonomik yapının ürünü olan üst-yapı hâlini alırken soyut bir şekilde oluşmaz; tek tek insanların yaşam deneylerinden çıkan bilgiler, eylem kalıpları ve üretimin belirli bir üretim ilişkileri (sosyal ilişkiler) çerçevesi içinde yürümesi için gereken ortak değerler, bekleşler ve davranış kalıpları, kültürü toplum içindeki bireylere benimsetecek olan sosyalizasyon süreci kültürün somut koşullara bağımlı bir şekilde oluşmasını zorunlar. Bu toplumun çeşitli sosyalizasyon kurumları yapılır. Siyasal ekonomik ve sosyal alanda yer almış bulunan kurumlar, herbirine ait özel görünümlü «armağanlandırma/cezalandırma sistemleri» ile, «en yaygın ve en etkin alışkanlık kazandırıcı ve eğitici» sosyalizasyon organları olarak işgörürler.⁴⁴

Alt-yapı ile kültür arasındaki bu ilişki, çok uzun dönem içinde, kimi zaman «raslantısal» sayılacak kadar kavranması zor bir yığın nedenlerin, alt-yapı öğelerinin yanısıra, *müdahil etmenler* olarak etkilerinin bileşkesi olarak tecelli eder. Fakat, bir toplum biçiminden diğerine (daha gelişkin olanına) geçişin bu uzun süreli süreçlerinde sonul belirleyici alt-yapıdaki ekonomik öğedeki değişimlerdir. Geçiş sürecinin özeliği gereği bu dönemde kültürel (üst-yapısal) öğelerin görelî bağımsızlığının ön plana çıkması, bu noktayı gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Böylesi bir anlayış, *mekanistik* görüşlerdeki basitliğin karşısı-

na, *bilinemezci* ve *raslantısalcı* mistifikasyonlar içinde kapalı kalmamıza neden olabilir.

Bu durum ise, Feuerbach'ın, Hegel'in *hukuk felsefesi* kadar bile «gerçekçi» olamayan *ahlâk* anlayışını eleştirirken belirttiği gibi, *siyasetin* bizim için *aştlamaz bir sınır* ve *Sosyolojinin* de *terra incognita* (bilinmez ülke) kalması; buna boyun eğmemiz demektir.

Bu «sosyalizasyon» süreci ile kültür, hem bireyleri toplumun alt-yapısının ürünü olan üst-yapıyı (toplumun egemen kültürü ile birlikte) benimsemeye, hem de bireyleri alt-yapının sürmesi için gerekli olan sosyal ilişkilerin dışında kalmamaya ve bunlara *katılmaya* zorlar. Bu, bir başka görünümü itibarıyla, toplumda davranış tarzlarının ve teknolojik yetilerin dağılımının da sağlanması demektir.⁴⁵

4 — Kültür'ün Sosyalizasyonu ve Anlamı (*)

Kültürün sosyalizasyonu insanın sosyal varlık hâline gelmesini sağlar. İnsan, yaşadığı ortam hakkındaki *imajlarını* kendi öz yaşam deneylerine göre kazanır. Fakat, kültürün sosyalizasyonu veya kazanılması süreciyle sadece kendi yaşam deneylerinden değil, başkalarının yaşa mdeneylerinden de yararlanmış olur. Bu, insanın «dolaylı yaşam deneyidir.»⁴⁶ İnsanın dolaylı yaşam deneyinin onun kültür kazanımına etkisi, insanın toplum içindeki sosyal ilişkilerinin yoğunluğuna ve insanlar arasındaki bildirişimin etkinliğine bağlıdır.

Sosyalizasyon süreci sayesinde, insan, yaşlılardan çeşitli edim tarzları, davranışlar ve teknoloji öğrenir; sosyal ilişkilerde gitgide daha çok yer alarak daha çok teknikler ve *idea'lar* edinir; «genetic» özellikleri ile, bu sosyal faaliyetlere katılışından elde ettiği değerleri, edim tarzlarını ve *idea'ları* birleştirerek sosyal varlığını (kişiliğini) kazanır. «İnsan plazmasının kültür-lenmiş yaratıklar hâline getirilmesi için, toplumdaki sosyal enerjinin büyük bir kısmının... kullanılması gerektiğini» belirten Bohanan, aynı sürecin sonunda, sosyal ilişkilere giren kişilerin (bu kere toplumun bağlaçları hâline getirilmiş olduklarını belirtmektedir).⁴⁷

Bu işi gerçekleştiren sosyalizasyon, veya kültürün enternalize edilmesi ise iki yolla gerçekleştirilmektedir : (a) kültürün öğretilmesi için özel ve sistemli çar-

Köylü ile Bürokrat

Biri gizli işsizdir
Biri gizli yoksul.
Yani biri halk, öbürü memur mudur?
Sahi Osmanlı'dan kalma bir gizli çelişki midir?
Biri «bilimi Çin'de ararken» kaybolur mudur?
Öbürü Kara Deniz'in kara sularında boğulur mudur?

İkisi de gizli işsizdir,
İkisi de gizli yoksul.
Biri gizli düşmandır devlete,
Öbürü devlettir gizlice.
İkisi de karşıymış serüvene!
Televizyonunu yitirmekten korkar ikisi de.

Bu «ortayolcu» şiirin Türkiye'deki bazı partilerle hiçbir ilgisi yoktur.

Mutlu Parkan

ba gerekmeden konularda alışkanlıkların kazandırılması ile; (b) kültürün, teknikler alanında, belirli teknikleri bunlarla ilgili becerileri öğretmek için eğitim yapılması ile.. Toplum, sosyal ilişkilere girişen kişilerin «uygunsuz» davranışlarını onaylamayarak, veya değerli ve uygun gördüğü davranışlarını veya davranış şeklinde açığa çıkmamış bulunan değer, tutum ve idealarını «armağanlandırarak» bizzat kendisi eğitici bir kurum işi görmektedir. Bu bakımdan da «Pavlov'un köpeği için Pavlov ne ise, birey için de toplum odur.»⁴⁸

Toplumda yaşayan insan, sosyalize oldukça, sosyal ilişkiler kurduğu insanların karşısında onların «bekleyişlerini» önceden bilebilmeye başlar; her sosyal ilişkide, kendisinin ve karşındakinin yapması gereken davranışlar ne ise onları yapar ve bekler. «Bekleyişlerin» önceden bilenebilmesi, kişiler arasındaki sosyal ilişkilerin tarafların sosyal statülerine uygun «rol kalıpları» içinde oluşmasını sağlar. Bu ise, gene, kişiler arasında temeldeki ekonomik yapının (üretim ilişkilerinin) sürdürülmesi ve pekiştirilmesi için gerekli olan sosyal ilişkilerin dışında kalan sosyal ilişkilerin kurulmasını önlüyor. Sosyal düzen, ekonomik taban ile kültür (üst-yapı) arasındaki uyum sayesinde sarsıntısız işler ve bir «Sosyal artı-değer» yaratarak, toplumun rutin hayatın dışında karşılaşabileceği güçlükler karşısında toplumun, daha önce kurulmuş mevcut sosyo-ekonomik yapısının yıkılma-

dan devam edebilmesini sağlar.*) Toplum yapısının bu işi gerçekleştirmesi ise, sosyalizasyon süreci ve «syndrome'lar» ile olur.

a. Birincil Sosyalizasyon

En önemli sosyalizasyon «başlangıççı» veya «birincil»(*) sosyalizasyondur. Birincil sosyalizasyon, insanın çocukluktan yetişkinliğe kadarki döneminde birincil gruplar denilen ana-baba, oyun arkadaşları ve komşu grupları içindeki sosyalizasyonudur. Amacı ise, «dil'in öğrenilmesi, açlık ve dışkılama gibi işgüdüsel davranışların kontrolü, sosyalize olunan kültürün temel idealarının ve normlarının çocuğa tanıtılmasıdır.»⁴⁹

Sosyalizasyon, birincil gruplar içindeki «birincil sosyalizasyon'un» tamamlanması ile bitmez; ölüncüye kadar sürer. Sosyalizasyonun bu devamlılığını «ikincil sosyalizasyon» süreci sağlar. İlkel-olmayan toplumlarda çocukluktan sonraki bu sosyalizasyon süreci, kısmen, formalize edilmiş bir muhtevaya sahip eğitim kurumları içinde yer alır. Fakat, toplumlarda bile, ikincil sosyalizasyon büyük ölçüde ikincil gruplar —işyeri, özel amaçlı dernekler, birlikler, partiler, vb.— içindeki sosyal karşılıklı - eyleşim ilişkileri içinde «bilinçli ve formel olmaksızın» kazanılır.⁵⁰

b. İkincil Sosyalizasyon

İkincil sosyalizasyonun nedeni ise, bir yandan, bireylerin yaşamlarının sonuna kadar toplumdaki kültürün bütünü öğrenememeleri, bir yandan da, toplumdaki kültürün de, bütünüyle öğrenilse bile, durmaksızın yenileşmekte olmasıdır. Bu nedenle, bireyler, birincil sosyalizasyonla kazandıkları yeteneklerinin de yardımıyla, ikincil sosyalizasyon süreci içinde, kültürün değişmeyen bütününe ve değişmekte olan yeni kültür-varlıklarına kesiksiz şekilde sosyalize olurlar.

Bunda temeldeki zorunlayıcı neden ise, insanın çocukluk sonrasında ölümüne kadar çok çeşitli sosyal ilişkilere girmesi; toplumda yeni yeni at-gruplarla ilişkiler kurması; neticede de, yeni yeni alt-kültürlere sosyalize olmak zorunda kalmasıdır. Örneğin; evlenmek, çocuk sahibi olmak, çalışmak ve iş sahibi olmak gelin olmak, emekli olmak, sendikalı olmak, bir partinin üyesi olmak, bir dinsel topluluğa girmek vb., gibi durumlarda birey, yeni ilişkilere girmek zorunda kalır; yeni girdiği sendikada, çalışan sınıfın kültürüne; yeni girdiği bir dinsel grupta bu mezhebin alt-kültürüne vb. sosyalize olmak zorunda kalır.

İnsan, toplumdaki başat kültürün gitgide genişçe bir kısmını öğrenmek için olduğu kadar, bu bakımdan, toplumdaki çeşitli alt-kültürleri de öğrenmek zorundadır. Bunun nedeni, insanın tutumlarında, davranışlarında genel bir tutarlılık aramakla beraber, çoğu defa, giriştiği sosyal ilişkilerinin önemine ve yakınlığına (aktüalitesine) göre, belli bir anda, daha önceki durumda benimsemeyeceği bir tutumu benimseyebilmesidir; yapamayacağı bir davranışı yapabilmesidir.

Ayın Ondördü

*Akşamın ufku kanadı çocuklar bağırdılar,
Koştuk araladık tek tek toprağın zakkumlarını,
Dalgalar bizi doğum görmeye çağırdılar,
Rüzgar tek tek okşuyordu kıynın kumlarını.*

*Lacivert gümüşünde göğün altın bir kızı
Doğdu ve oynadı balıkçılardan biriyle
Ve maskara, yüzünün doğum kırıyla
Dilini çıkardı güldürdü bizi.*

*El atsam tutarım, giden bir sızı
Büyüdü suya saldı sarı saçlarını,
Yüreğimize koştı öldürdü bizi,
Kurşunu çadırlardan koptu bir çingene kızı
Kalayladı yoksulların salaşlarını.*

*Bir gelin bulutların içlerinden
Boynunda mavi papatyalarıyla bir dizi.
Bu akşam bir gizi yaşadık ayla;
Eylemsiz bir devenin kara hörgüçlerinden
Eğdi yüzünü en güzel leyla
Gümüş saçlarıyla geçti denizi.*

Azer Yaran

Bütün bunlar insanın aynı anda, birden daha fazla alt-kültürleri bilmesini gerektirmekte, ancak bu sayede «uygarlaşabilmekte»; «okumuş bir aydın» olarak bazı konularda «liberal» düşünebilmekte, fakat «bürokrat» veya «politikacı» olarak, bürokraside veya politikacılar grubu içinde bir önceki statüsünün içeriği olan değer ve tutumlara çelişkin değer ve tutumlara dayanan davranışlarda bulunabilmekte ve bunların «rol çelişkisi sıkıntısı» yaratamaması için «kişiliğin kompartmanlara ayrılması» sürecinden yararlanmaktadır.*

Birey, bazan birbiriyle çelişkin rollerin aynı anda icrasını veya birinin yeglenmesini gerektiren sosyal ilişkilerde bulunmak zorunda kalırsa, bu rol çelişkinliğinin verdiği sıkıntıdan (role strain); (a) değişik ilişkilere ait rol yükümlülükleri arasındaki hiyerarşiye uyarak (ailesinden veya yakınlarından biri olduğunda, iş hayatının gereklerini bırakarak cenaze töreni ile uğraşması; veya grubun önem verdiği temel değerlere ilişkin rol yükümlülüklerini fazla önemli olmayanlara tercih etmesi gibi); (b) rol çelişkinliği yaratan sosyal konumu terkederek; (c) çelişkin rolleri içiçe sokup bağdaştırarak (politikacı ve kabine üyesi birinin hem bir partinin üyesi hem de «devlet adamı» rollerini birleştirmesi gibi); (d) çelişkin rolleri birbirinden ayırarak (erkek karşısında soyunmaması «gereken» kadın için «hekim» ve «hasta» rollerinin erkek ve kadın rollerinden ayrılması gibi); (e) veya, aynı anda girişebileceği çeşitli sosyal ilişkilerin gerektiği rollerin tercihinde «rol pazarlığı» yaparak, hangi rol (sosyal ilişki) kendisine daha fazla yarar sağlayacaksa o ilişkiyi (rolü) seçerek, içine düşeceği rol (sosyal ilişki) çelişkisinden ve bunun yaratacağı «sıkıntıdan» kurtulmağa veya bunu hafifletmeğe çalışır.⁵¹

Böylece, «aynı bireysel kişiliğe» sahip olan insanlar, toplumsal hayata gitgide daha çok katılırlar ve gitgide daha çok ve daha farklı roller icrasını gerektiren bir «sosyal kişilik» kazanırlar.⁵² Bu, toplumsal hayata katılmamın genişlemesi için gereklidir ve bunu hayat boyunca süren ikincil sosyalizasyon sağlar.

c. Toplum Açısından Sosyalizasyon : Davranış Norm'larının, Sosyal Sistemlerin ve Kurumların Oluşumu

Aynı sürecin birey çapında değil de toplum çapındaki görünümünde ise, belli bir durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini öğrenen insanlar —karşısındakinin kendinden, kendisinin ise karşısındakinden bekleyişlerini öğrenerek— aralarında sosyal ilişkiler kurdukları anda, içinde buldukları durumu yapılmış olurlar. Durumun (situation) yapıya kavuşturulması (structured) herbir belirli duruma konumlanacak insanların konumlanacakları durum hakkında daha önceden, ortak tanımlara sahip olmalarını sağlar. Bu tanımlamalar ve bunların bağıntılı oldukları bekleyişler, kültürü sosyalize olmuş bireyler tarafından bilinmekle de kalmaz, «olumlu» olarak değerlendirirler.

Bu işe, karşılıklı-eyleşim ilişkilerinin yer aldığı durumların yapılandıktan sonra «kurumlaştırılmaları» demektir. Bekleyişler bu süreç sonunda «kurumlaştığı» zaman, insanların, başkaları ile girişecekleri sosyal ilişkilerde kendilerinin ve diğerlerinin ne tür davranışlarda bulunacaklarını ön-kestirimle bilmeleri sağlandığı gibi, insanların bu şekilde davranmaları gerektiğine inanmaları; davranış normlarının oluşması da sağlanmış olur.⁵³

Bu şekilde, girişilecek sosyal karşılıklı-eyleşim ilişkilerinin hem yapılanarak belirliliğe, hem de söz konusu karşılıklı-eyleşimin toplum yapısınca tanımlandığı biçimde yapılması gereğinin inanca kavuşturulması sayesinde, karşılıklı-eyleşimlerin toplumda «uniformity» kazanması sağlanmış olur.

Karşılıklı-eyleşimlerin «uniformity» kazanması ise, sosyal sistemler dediğimiz belirli bir grup içindeki üyelerin «kalıplaşmış» karşılıklı-eyleşimlerinin oluşmasını sağlar.⁵⁴ Böylece, aile ve komünite gibi kalıplanmış belirli karşılıklı-eyleşim ilişkilerinden oluşan çeşitli sosyal sistemler ve toplum; yani, bütün bu sistemlerden oluşan genel birim, ortaya çıkar. Veya toplumun ilk oluşumundan sonra, aynı süreçle, belirli yapıdaki toplumun pekiştirilmesi başlar.

Sosyalizasyon tamamlanması ile bireyler, fiziki ve biyolojik uyarılar karşısında, bu uyarılara kültürel tanımlamaların verdiği anlama ve içeriğe göre tepilerde bulunurlar : Sosyalizasyonla kazandıkları bilmece-tanımacı idealar ortak olduğu için ortamdaki uyarılardan hangilerini algılayacakları ve ortamda ne «görecekları» kültürlerince belirlenmiş; cathectic idea'ları ortak olduğu için ortamdaki uyarılardan al-

Uykusuz Bir Gecenin Sonunda Sabahı Beklerken

Anılar yüklenince yüreğe
Dudakların bir küçük uçurtma

Anılar canlanınca bellekte
Mavilerden kaçmak niye

Küçük bir oğlanla özdeşleşince yaşam
Erkenden eve koşan bir baba olunca diünya

Dudakların bir küçük uçurtma

Gültekin Emre

glama sonunda hangilerinden zevk ve haz duyacakları da gene kültürlerinde belirlenmiş; *değerlendirmeci idea*'ları ortak olduğu için ise, algıladıkları şeylerden moral yönden hangilerinin iyi, hangilerinin kötü sayılacağı gene kültürlerince belirlenmiş olur.⁵⁵

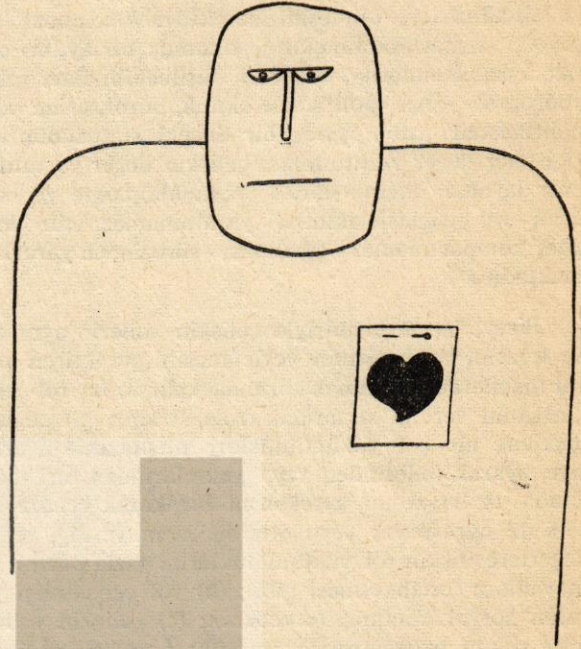
d. Birincil ve İkincil Syndrom'lar :

Sosyalizasyon sonucunda kendi kültürünün değerlerini, normlarını, davranış kalıplarını öğrenen kişiler, çeşitli sosyal sistemlerde yer almakla toplumdaki sistemleri de birbirine bağlamış olurlar. Bu, kişilerin birincil *syndrome*'lar içinde birincil sosyal grupları çerçevesinde giriştikleri ilişkilerinde iki veya daha çok rol icra etmeleriyle; ve ikincil *syndrome*'lar içinde, ikincil grupları çerçevesinde, ikincil grubun üyeleri ile «rol» icra etmeleri ve böylece, ikincil *syndrome*'lar sayesinde birincil grupları birbiri ile ilintileştirmeyle olur. Toplum gelişkin toplum olduğu sürece, bireylerin ikincil *syndrome*'ları daha da artar ve sosyal ilişkiler ikincil *syndrome*'lara doğru yönelir.

Birincil syndrome'lar, bireylerin birincil grupları içinde yer alan diğer üyelerle olan sosyal ilişkilerinde, üyelerden birinin «annesi» diğerinin ise «karısı» olarak yüklendikleri birden-fazla roldür. Bu durumdaki aynı kişi, hem «ana» hem de «eş» rolünü icra etmek yükümlülüğündedir. Birincil *syndrome*'ların özelliği, örneğin burada «aile» sosya lsistemi içindeki bir kadının durumunda görüldüğü gibi, aralarında zaten sosyal ilişki olan kimselere (çocuk ve baba) karşı aynı kişinin hem «anne» hem de «eş» olarak çifte bir rol yüklenmesidir. Birincil *syndrome*'lar, birincil grubun üyeleri arasında herhangi bir sosyal ilişkiyi yoktan tesis etmez, fakat, zaten varolan bir sosyal ilişkiyi yansıtırlar.

İkincil syndrome'lar ise, toplum gelişip sosyal yoğunluk arttıkça birincil gruplarla ikincil gruplardaki üyeler arasında sosyal ilişkiler tesis ederler. Örneğin, kendi birincil grubu içinde hem «koca» hem de «baba» olan bir kimse ikincil grubu içinde «memur» ise, bu durumda, aynı kişi hem «baba» hem «koca» ve hem de «memur» olarak, birincil grubu ile ikincil grubu arasında yeni ve daha geniş kapsamlı bir sosyal ilişkinin kurulmasına sebep olur. Bu süreçle bireyler toplumun çeşitli sistemleri arasında bir bağlaç rolü görürler.

İkincil *syndrome*'lar ile birincil *syndrome*'lar birbirilerini etkiledikleri için de, birincil *syndrome*'larındaki rolünü gerektigince icra edemeyen bir «koca» veya bir «baba» birincil sosyal grubundan sonra ilişki kurduğu ikincil grubunda yüklendiği rolleri de bu ikincil grubun gerektirdiği ölçülere uygun şekilde icra edemez. Birincil ve ikincil *syndrome*'larında iki ayrı «rol destesi» yüklenen kişinin, birincil *syndrome*'larındaki başarısızlığı veya başarısı, ikincil *syndrome*'larındaki başarısızlığının ve başarısızlığının nedeni olabilirdiği gibi, bazan sonucu da olabilir.

saha

Toplumda ikincil *syndrome*'lar arasında çok yoğun bir ilişki olduğu için, birincil *syndrome*'ların ikincil *syndrome*'lar üzerinde etkileri toplum alanında çok geniş ölçülere varabilmektedir.⁵⁶

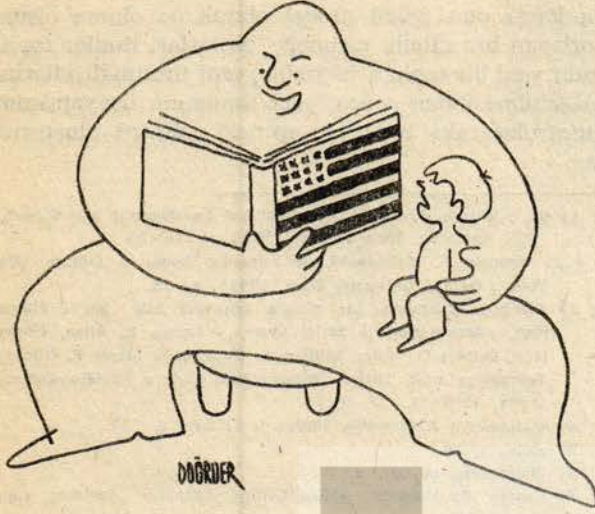
Bütün bunların sosyal gelişme konusu ile ilgili yanı ise şudur : Geleneksel bir sosyal yapıya dayanan herhangi bir az gelişmiş ülkenin dengeli bir kültür değişimi ve sosyal gelişme modeli izleyebilmesi; kalkınma ve sosyal gelişme sorunlarını ele alır ve ekonomik ve sosyal alanda bu amaçla tedbirler kararlaştırırken, birincil *syndrome*'ların vasatı olan birincil etkilerini önleyecek bir sosyal reorganizasyona öncelik vermek gerektiğini kavramış olmasına bağlıdır.

Örneğin; kültürün, kişinin «erdemliliğini» toplumun bütününde önce kişinin kendi ailesine ve sülalesine sadakatı ile değerlendirdiği bir toplum yapısında, kalkınma ile ilgili çeşitli tedbirler alınır ve örgütler kurulurken, bu tedbirler dolayısıyla eline otorite geçecek olan devlet yetkililerinin birincil gruplarının yapısı değiştirilmediği sürece, birincil gruplarının çıkarlarını ikincil gruplarının ve toplumun çıkarları ile bağdaştırmakta güçlük çekecekleri ve toplumun yararı yerine, örneğin, ailesinin yararına öncelik verebilecekleri düşünölmek gerekir.

e. Sosyal Sistemlerin Öğeleri ve Görevleri

Kültürel sosyalizasyon sürecinin tamamlanmasından sonra, toplumun alt-yapısına uygun olarak, insanlar arasındaki «uniform» sosyal karşılıklı-eyleşim

ilişkileri toplum içinde, toplumun sosyo-ekonomik yapısına uygun bir belirliliğe kavuşmuş olur. Bu ilişkilerin «sistemler» şeklinde belirlenmesi sırasında, kültürel sosyalizasyon, sistemler içindeki bireylerin sistemlerdeki inanç, hissiyat, hedef, amaç, normlar, statü rolleri, rütbelenme (rank), iktidar, müeyyide, olanak ve araçlar gibi kültürel öğeleri tanımlarını, benimsemelerini ve bunlara uygun davranışlarda bulunabilme gerekliliğini ve yeteneğini öğrenmelerini ve kazanmalarını sağlar. «Bu öğeler... hepbirlikte fonksiyon icra edince, belirli bir alt-yapıya uygun olarak toplumun işleyişi oluşur.»⁵⁷

Bu öğelerden «inanç» veya «bilgi» ögesinin topluma veya toplumdaki bir sistemin oluşumuna etkisi, toplum veya sistem üyelerinin kendilerine ait fonksiyonları icra edebilmeleri için gerekli bilgiyi edinmelerini ve bu işi başaracaklarına inanmalarını sağlamasındandır. «Hissiyat» ögesinin toplumun oluşumuna etkisi, üyeler veya sistemlerin birbirilerine karşı sevgi ve saygı beslemelerini sağlamasından; somut anlamda, toplumdaki çeşitli grupların arasında tesanüdün olmasını sağlamasındandır. «Hedef» ögesinin toplumun oluşumuna etkisi, üyelerin (grup veya sistem içinde bireylerin; toplum içinde ise çeşitli sosyal grupların) bu hedefe varmayla kendilerini yükümlenmelerini; *normlar* ögesinin toplumun oluşumuna etkisi, çeşitli fonksiyonların icrasında gerekli kuralların ilgili üyelerce bilinmesini ve bunlara uyulmasını sağlamasındandır. Statü rolü ögesinin toplumun oluşumuna etkisi, üyelerin bu statü rollerini icra edebilecek yeteneklere sahip olmasını; rütbelenmenin toplumun oluşumuna etkisi, rütbelenmenin bireylerin yaptıkları işe ve yeteneklerine göre değerlendirilmelerini sağlamasındandır. İktidarın toplumun oluşumuna katkısı, kendisinin ve otoritesinin toplumca kabul edilmesiyle toplumu düzenlemesinden; müeyyidelerin toplumun oluşumuna etkisi, topluma yararlı eylemleri destekleyici, zararlı olanları ise önleyici saikler yerine geçebilmelerindedir. Olanak ve araçların toplumun oluşumuna katkısı ise, toplumun gidermesi ge-

reken ihtiyaçlarının karşılanmasında icra edilmesi gereken işlere yararlı olmalarındandır.

Toplum veya sistem yapısındaki bu öğeler ise bilme-tanım ve değerlendirme, gerilim yönetimi, hedefe erişmenin açık veya örtülü (latent) süreci, değer atfetme, statü rolü icrası, üyelerin —icra etmeleri gereken rolü icra etmelerindeki yetenekleri bakımından— değerlendirilmesi, karar alma ve kararın uygulamaya aktarılması, müeyyide uygulama, olanak ve araçların kullanılması süreci şeklinde sıralayabileceğimiz süreçlerle, birbirilerine bağlanırlar.

Bu süreçlerden bazıları, sistemlerdeki veya toplumdaki öğelerden bazısını, sadece sistemdeyse sistemin, toplumdaysa toplumun bütününe bağlanırken (articulate), bazıları da birkaç veya bütün öğeleri bağıntılılaştırırlar.

Bir başka deyişle, tek ögeyi sistemin veya toplumun bütününe bağıntılılaştıran süreçlerden bilme-düşünme ile tanıma-değerlendirme süreci, sistemdeki veya toplumdaki «inanç ve bilgiyi»; gerilim yönetimi (tension management) ve hissiyatın bildirilişimlenmesi süreci sistemdeki veya toplumdaki *normlar* ögesini; statü rolü veya rollerinin icrası süreci, statü rolü veya rollerinin icrası süreci, statü rolü veya pozisyon ögesini; üyelerin —rol sahipleri olarak— değerlendirilmesi ve buna göre kendilerine rol tahsisi süreci, sistemdeki veya toplumdaki rütbelenme ögesini; karar alma ve kararın eyleme aktarılması süreci, sistemdeki veya toplumdaki iktidar ögesini; olanak ve araçların kullanılması süreci, sistemdeki veya toplumdaki olanaklar ve araçlar ögesini sisteme bağlar.⁵⁸

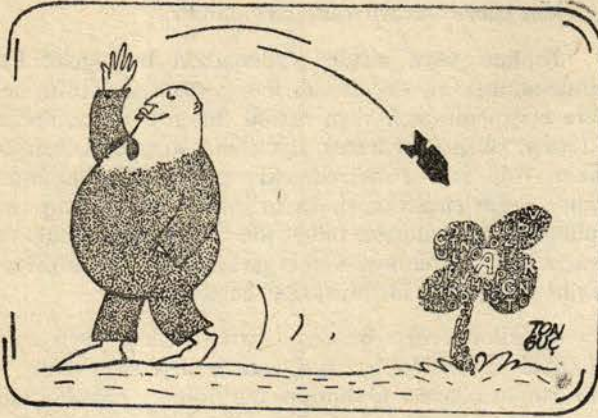
Sistemdeki veya toplumdaki öğelerin birden çoğunu veya tamamını sistemin veya toplumun bütününe bağıntılılaştıran süreçler ise daha geniş kapsamlıdır.

Bunlardan *kitlesel bildirilişim* süreci sistemde veya toplumda karar alma, kararların uygulamaya aktarılması, kanaat, tutum ve değerlerin paylaşılması ve bilginin oluşması veya «*modifiye*» edilmesi ile ilgili birkaç ögeyi; *sınır sürdürme* (boundary maintenance) süreci, sistemin veya toplumun tesanüdü, dışdaki teh-

Dadaloğlu

*Çeliğine öfkenin şahini nakışlanan
bir aşiret hançeridir dadaloğlu
Binboğa'dan kılçadırı sökünce ferman
saplanır bağrına kaltak osmanlı'nın*

Ahmet Telli

likelerin savuşturulması ile ilgili öğeleri; *sosyal kontrol süreci*, toplumdaki davranışsal sapmaların elimine edilmesi, veya bunların sistemin ya da toplumun içinde «disfunctional» etkilerde bulunmayacak şekilde tecritlenmesi ile ilgili öğeleri; *kurumlaşma süreci*, örgütlenmelerin yapılanması veya sosyal eylemler ile karşılıklı-eyleşimlerin önkestirimle bilinebilecek şekilde «bekleyişlere» kavuşturulması ile ilgili öğeleri sistemin veya toplumun bütününe bağlar.

Sosyalizasyon süreci ise hem bireylerin, toplum içindeki her türlü eğitici sistemler içinde toplumun kültürünü her türlü içerikleri ile öğrenmeleri, hem de kültürün kuşaklardan kuşaklara sürmesi ile ilgili öğeleri sistemin veya toplumun bütününe bağlar.⁵⁹

Bütün bu süreçlerin etkinlikle işlemesi de, toplumdaki bireylerin aynı ortak (başat) kültüre sosyalle olmalarının derecesine bağlıdır. Sosyalizasyonun yeter derecede olması ve bu süreçlerin etkinlikle işleyebilmesi sonunda toplumdaki kültür, kendisinden beklenen «enstrümental» veya «fonksiyonel» işleri yerine getirir. Bütüncül bir işleyiş içinde, kültürün materyal kısımları olan yapıy araçlar, insansal sosyal bağıntıları; yani standardlaştırılmış davranış tarzlarını ve sembolik eylemler dediğimiz, şartlandırılma-sonucu uyarılar olan sembollere verilen yanıtları toplumdaki bireylere öğretir ve benimsetir.⁶⁰

Böylece de, bütün bunların, kendilerinin nedeni olan ekonomik yapıya uygun ve bu alt-yapının işleyişini kolaylaştıracak şekilde bir bütünlük kazanması sağlar.

Bu bütünlük, belirli bir üretim biçimine göre oluşan sosyal ilişkilerin sürdürülmesi ve pekiştirilmesini sağlamaya yarar. Kuşkusuz, burada, kültür dediğimizde toplumdaki başat kültürü; yani egemen sınıfların toplumda yaygınlaştırmakta ve belirli bir evreden sonra varlığını korumakta yarar, hâttâ zorunluluk gördükleri kültürü kast ediyoruz. Üretici güçlerin gelişimi toplumun alt yapısını aşmağa yöneldiğinde, «kültür» içinde giderek bazı öğeler alt-yapıyı pekiştirici niteliklerini yitirmeğe ve bazı öğeler de mevcut alt-yapı-

ya karşı, onu (gücü nesnel olarak ne olursa olsun) zorlayan bir nitelik taşımağa başlarlar. Bunlar toplumun yeni bir toplum biçimine, yeni üretim-ilişkilerine ulaşabilmesinden sonra, ynei toplumun üst-yapısında «meşrulaşarak» başat ve egemen kültürü oluştururlar.

- (1) Bk. : Wilson D. Wallis, «Geographical Environment and Culture», J.E. Nordskog, Social Change, 1960, ss. 18 - 25
- (2) Bronislaw K. Malinowski, A Scientific Theory of Culture (New York : Oxford University Book, 1966), s. 75.
- (3) Kültürün hızlandırıcı bir süreçle gelişmesi hak., Bk. : Hornell Hart, «Acceleration in Social Change», Francis R. Allen, Hornell Hart, Delbert C. Miller, William F. Ogburn ve Meyer F. Nimkoff, Technology anda Social Change (New York : Appleton-Century-Crofts, 1957) s. 27 - 55.
- (4) Malinowski, A Scientific Theory of Culture, s. 120.
- (5) a.g.e., s. 10.
- (6) Malinowski, op. cit., s. 10.
- (7) George P. Murdock, «How Culture Change», Nordskog, s.g.e., ss. 86 - 87.
- (8) Malinowski, The Dynamics of Culture Change, s. 43.
- (9) Malinowski, A Scientific Theory of Culture, s. 85.
- (10) Malinowski, The Dynamics of Culture Change, s. 44.
- (11) Malinowski, The Dynamics of Culture Change., s. 46; A Scientific Theory of., s. 89.
- (12) Malinowski, A Scientific Theory of Culture, s. 39.
- (13) Bk. : Malinowski, The Dynamics of Culture Change, ss. 44 - 45; Harry C. Bredemeier ve Richard M. Stephenson, The Analysis of Social Systems (New York : Holt, Rinehart and Ninston, 1964), ss. 91 - 120.
- (14) Malinowski bunları, normlar, âdetler, alışkanlıklar, mos'lar (mores) folkway'lar (görenek), teamül (usage) şeklinde sıralamakta ve bunların «kültürel gerçekliğin temel kurucularından biri olduklarını» söylemektedir. Bk. : A Scientific Theory of Culture, s. 68.
- (15) W.D. Wallis, «Geographical Environment and Culture», a.g.e., s. 24.
- (16) A.R. Radcliffe - Brown, Structure and Function in Primitive Society, s. 195.
- (17) a.g.e., ss. 178 - 179, 190 - 191.
- (18) a.g.e., s. 191.
- (19) Bk. : Malinowski, The Dynamics of., ss. 44.
- (20) a.g.e., s. 139.
- (21) a.g.e.
- (22) Bohanan, a.g.e., s. 34.
- (23) Wilbur Schromm, «How Communication Works, & Schramm (der.), The Process and Effects of Mass Communication (Urbana : University of Illinois Press, 1954), s. 3 (3 - 26).
- (24) Charles H. Cooley, «The Significance of Communisation», Bernard Berelson ve Morris Janowitz (ed.), Reader in Public Opinion and Communication (New York : The Free Press, 1966), ss. 147 - 155.
- (25) Radcliffe-Brown, a.g.e., s. 203.
- (26) a.g.e., s. 180.
- (27) a.g.e.
- (28) a.g.e.
- (29) Malinowski, The Dynamics of..., s. 48.
- (30) a.g.e.
- (31) a.g.e.
- (32) a.g.e.
- (33) Clyde Kluckhohn, «Mirror for Man», H.L. Ross, a.g.e., s. 101.
- (34) Malinowski, The Dynamics of..., s. 48.
- (35) a.g.e., s. 47.
- (36) a.g.e.

(*) Dinin, insan toplumunda tutucu bir etkisi olduğuna burada değinmeyişimizin nedeni şudur : belli bir üretim güçleri/üretim ilişkileri dengesinde, doğada bu dengenin bütününe yönelik bir güçlük ve felâket belirdiğinde din, o günkü toplumsal yapı ile sınırlı olmak üzere, topluma bir güç kazandırmaktadır. Fakat, mevcut yapıda, bu yapıyı ürünleyen ekonomik güçlerdeki gelişimin zoruyla, üretim ilişkilerini ve üstyapıyı değiştirmek gerektiğinde, din diğer üst-yapı kurumlarının doğrultusunda tutucu bir etkide bulunmaktadır. Ö-

neğin : Toplumun bütününe etkileyebilecek bir tehlike karşısında din «eşitliği» ve «insanlar arasında kardeşliği» öğütleyerek güçlük- lere karşı her sınıfın birlikte mücadele etmesini teşvik etmekte; fakat, ekonomik ilişkilerin, gelişen üretim güçlerinin yönünde ve bunların ihtiyaçlarına uygun olarak, yeniden düzenlenmesini iste- yen halk hareketleri —dinsel görünümü olan sosyal protesto ha- reketlerine kadar— karşısında ise, «insanın isyân etmemesini, yok- sulluğa tahammülün kutsal bir sınav olduğunu, beş parmağın bir olmadığını» söyleyerek insanı mevcut sosyo-ekonomik yapıya itaata yönlendirmek istemektedir.

- (37) Karl Marx, «Preface,» A Contribution to the Critique of Political Economy, Almanca ikinci baskıdan N.I. Stone 1904 çevirisinden, Bk. : Lewis S. Feuer, Marx and Engels : Basic Writings on Politics and Philosophy (New York : Doubleday Anchor, 1959), ss. 43-44; Türkçede, Bk. : Karl Marx (Çev. Sevim Belli), Ekonomi Po- litiğinin Eleştirisine Katkı (Ankara : Sol Yayınları, 1970), ss. 23-24.
- (38) Malinowski, A Scientific Theory of Culture, s. 150.
- (39) a.g.e., s. 52.
- (40) a.g.e., s. 165. Kezâ, Bk. : Bohanan, a.g.e., ss. 266-282. (Bo- hanan, ilkel toplumlar, siyasal organizasyonun fonksiyonlarının aile ve klân gibi sosyal kurumlarca bir yan-fonksiyon olarak icra edildiğini belirtiyor. Bohanan'a göre, toplumlar, daha kompleks kurumlar kuracak düzeye çıkınca —belirli amaçlar için faaliyet- lerini daha örgütlü hâle getirince— siyasal organizasyon da, ken- di fonksiyon alanını genişletmektedir.)
- (41) Malinowski, The Dynamics of Culture Change, s. 45.
- (42) Malinowski, The Dynamics of..., s. 46.
- (43) a.g.e.
- (44) Bohanan, a.g.e., s. 19.
- (45) Bk. : Bohanan, a.g.e., ss. 16-17.

(*) Burada «kültür özümlemesini (assimilation) ve kültür edinilme- sini (acculturation) ele almamak'tayız. Kültür özümlemesini (ken- di kültürüne sosyalize olmuş bireyin yeni bir kültürü öğrenmesi; göçmenlerde görülen yeniden-sosyalizasyon süreci gibi) ve kültür edinilmesini (bir grubun dış kültürden öğeler alması ve dış kül- tür grubuna benzeşmesi) kültür değişimi sorunu ile birlikte ilerde ele alacağız.

Sosyalizasyon ise, belli bir kültürde tecrübesiz olan yeni bi- reylerin o kültürü kendi davranışlarının bir görünümü olarak öğ- renmesi ve edinmesi (acquire) için geçirdiği yetiştirme sürecidir. Kül- türün «kazanımı» ise, bu sürecin sonunda bireyin kültürünü öğ- renmesidir.

(Bk. : Ross, a.g.e., s. 136.)

- (46) Bk. : Max F. Millikan, «The Most Fundamental Technological Change,» D. Lerner ve W. Schramm, a.g.e., s. 3.
- (47) Bohanan, a.g.e., s. 16.
- (48) a.g.e., s. 19.

(*) Homans'a göre, ataerki Tikopia toplumunda bütün akrabaların, klân üyelerinin ve toplum üyelerinin sosyal ilişkilerinin belirlenme- si ve herkesin bunlara uymasının yanısıra, düzenlenen danslar ve diğer kolektif ritüel'ler, atalara gösterilen saygı, baba, ana, hala, teyze, dayı, amca gibi «statülerin» belirli rollerle teşhizi, arki- adındaki siyasi (laik) işlere bakan şef ile dinsel şeflerin görev- lerinin birbirinden ayrılması (laik şef, toplum içinde daha önem- lidir) hem toplumun günlük sorunlarını çözümü ve ihtiyaçlarının giderilmesini, hem de belirli inançlara, yükümlülüklerle ve kollektif eylemlere dayanan davranışlardan hasil olan «sosyal artı-değer- in» olağanüstü güçlüklerde toplumun tutunumunu ve dayanışması- nı korumasını sağlamaktadır. Bunun anlamı, toplumsal yapının sa- dece «rutin» hayatın değil fakat beklenmedik güçlüklerin (önemli bir liderin ölümü, savaş, sel, kuraklık, istilâcılara karşı korunma, vb..) yaratacağı ihtiyaçların karşılanmasını da sağlayacak düzeyde olması gerektiğidir. Üretim ilişkileri ile, toplumun değer ve inanç sistemleri de dahil olmak üzere tüm kültürü arasında bir uyarlılık ve bütünlük olduğunda toplum yapısının işleyiş daha etkin olmaktadır. Homans'ın görüşleri için, Bk. : George C. Homans, The Human Group (New York : Harcourt, Brace and World, 1950)

(*) «Initial,» ve «Primary» karşılığında.

(49) Ross., a.g.e., s. 136.

(50) a.g.e.

(*) Bk. : Mario Jahoda, Eunice Cooper, «The Evasion of Propaganda,» Daniel Katz et al., (der.), Public Opinion and Propaganda (New

York; Holt, Rinehart and Winston, 1964), ss. 315-319.

- (51) Bk. : Paul F. Cecord ve Carl W. Backman, Social Psychology (New York : McGraw-Hill, 1964), ss. 453-467 «Social Roles;» ss. 468-493 «Role Strain;» ve ss. 494-520 «Resolution of Role Strain» bölümleri.
- (52) Bohanan, a.g.e., s. 28.
- (53) Harry C. Bredemeier ve Richard M. Stephenson, The Analysis of Social Systems (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1964), ss. 24-26.
- (54) Charles P. Loomis, Social Systems : Essays on Their Persistence and Change (New York : D. Van Nostrand Company, 1960), ss. 2-4.
- (55) Bredemeier ve Stephenson, a.g.e., s. 27.
- (56) Birincil ve ikincil syndrome'ların toplumun oluşumundaki yeri konusunda, Bk. : Bohanan, a.g.e., ss. 28-30; Theodore M New- cornb, Ralph H. Turner ve Philip E. Converse, Social Psychology (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1965), ss. 324-346'da «Social Positions and Prescriptions,» ve ss. 417-427 «the Minimizing of Role Conflict» konuları.
- (57) Bk. : Charles P. Loomis, a.g.e., ss. 6-10.
- (58) Öğeler ve Öğelerde İlgili Süreçler Hk., Bk. : Charles P. Loomis, a.g.e., ss. 11-30.
- (59) a.g.e., ss. 31-37.
- (59) Birden çok öğeleri bütüne bağlayan süreler hk., Bk. : Loomis.
- (60) Kültürün bu etkileri hk., Bk. : Malinowski, A Scientific Theory of Culture, ss. 67-68, 154; ve Ross., a.g.e., s. 103.

Bizi tercih edenlere sorduk!

Neden
Türkiye
Halk
Bankası?

Emniyetli, sür'atli ve müşteriye kolaylık sağlayan bir bankacılık servisiniz var

Küçük Sanayi'yi kalkındırmak gibi güzel bir gayeniz var

Hizmetli müşterinin ayağına götürebilmek için her yıl bir çok yeni şubeler açılıyorsunuz

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**

Özge Çakır

İdris

I. Mert Başat

...Alucra'dan Yakub'un oğlu İdris
bin dokuz yüz elli yedide Emine'den doğma ilk oğul
güneşe çalan saçlarından ötürü
Kırmızı İdris diye bilinir
güleçtir
yani, kırmızı ve güleç İdris

Kimi çocuklar gibi dünyaya ipek ipliklerden kayarak
gelemediği ve mısır kamışlarının arasından toprağa
tutunabildiği için elleri büyüktür İdris'in ve nice gül
tenliler adına ekmeğinden habre çalındığından bedeni
dal gibidir. Yani İdris, kırmızı ve güleç, elleri kocaman,
dal benli, saz benizlidir
ve İdris

on iki yaşında mısır tarlalarının,
on beşinde esnaftan Kâmil Usta'nın,
yaşı on yediye erdiğinde, soğuk ve büyük
hangardan bozma
müthiş iniltili

levha fabrikasının,
on sekizinde sevdanın,
—daha Mahmut'ların Ayşe'ye söyleyemediği
ama Ayşe'nin bildiği—
büyük bir sevdanın adamıdır

İdris artık on dokuzundadır
ve on dokuzunda artık İdris, kavganın adamıdır
anası için hep, şuncacık çocuk...
Yakup içinse
—belli etmese de Yakup—
kocaman bir umut
orta birden terk, rençber, çıtrak ve işçi
şuncacık fidan, hiç çocuk olamadığına
bakmamaktadır

ve on dokuzunda İdris, üretmenin
ve İdris, sevdanın
on dokuzunda İdris, kavganın göbeğinde,
çağmın adamıdır.
Arada bir buğulu mısır ekmeğini
ve Ayşe'nin üzüm gözlerini dehşetli özlerse de,
gönlü daralıp, yeniden kırlara, açıklıklara doğru
ayaklanırsa da,
«Boşver be İdris...
sat-tım anasını!..

altı, üstü bir cigaraya bakar»
«Aslolan umuttur!»
kocaman ellerine bakar, umutlanır
stıyırıp tulumunu yoldaşlarına koşar, umudu artar
ve «Hal-kım!» dedikçe umutla dolar
yani İdris, kırmızı ve güleç bir umuttur

İşte o İdris, yoldaşlarıyla birlikte yanki emperyalizmini,
oligarşiyi ve faşizmi bellemektedir. Okuyup-tartışıp
-devindikçe büyümekte, bilenmekte ve «İşin küçüğü
-büyüğü olmaz, doğrusu-yanlışı vardır» deyip, aldığı
iş eksiksiz bitirmektedir.

İşte o İdris, yoldaşlarıyla birlikte küçük ve doğru bir
iş yeni bitirmişken, evine üç yüz metre kalmışken,
vurulmuştur.

toprağa uzanıp İdris
toprağın damarlarında dolanmaktadır
toprağa yaslanıp İdris

Cochabamba varoşlarına uzanmakta,
Bolivyalı devrimci Alvarado'nun
Bolivyalı devrimcilerin en sessizinin
çelikleşen yumruğuna doluşup
faşizmin silahlısını tepelemektedir

toprağı kucaklayıp İdris
mavi tulumunu kuşanmakta,
Wuhan Çelik Fabrikası'nı yaratanların en gencinin,
Çinli işçi Lin Ying'in gözlerinde gerinerek
potadan ağır ağır taşan güneşte ısınmakta
ve sindire sindire mutluluğu devşirmektedir

yani İdris ölmemiştir

yani adı İdris olan kırmızı ve güleç umut...
olsa olsa İdris

on dokuzunda kırk yıl birden büyüüvermekle
yorgun

sırtüstü, toprakta dinlenmektedir
gözlerinde

gözlerinden tutuşup titreşen yıldızlar
bir de buğusu mısır ekmeğinin
bir de üzüm gözleri Ayşe'nin

uzanıvermiş sırtüstü
etin çeliğe
çeliğin mutluluğa dönüşmesini düşünmektedir

yani İdris ölmemiştir
olsa olsa
umut
büyümektedir

(Yeni çıkacak Mahir'in Elleri adlı kitabından)

deneme

Şiirde Ses Yinelemesi Üzerine

Müseyin Yurttaş

Son yıllarda yazdığım şiirlerde, bazı dizelerde ve bölümlerde kendimce bazı denemelere girişmiştim. Bu denemenin özünü Türkçemizdeki sesleri bir ya da birkaç dizede yinelemek oluşturuyordu. «*Hu dedim hurufata*» derken, hu sesinin çağrışımlarından yararlanırken, asıl onun yinelenmesiyle ortaya çıkan ritmin kulağa verdiği belletici birikimi sezdirmek istiyordum. Türkçede bazı seslerin (iyi seçilip kullanılmaları koşuluyla) yinelenmeleri halinde, şiirde istenilen ritme ulaşılmasını, şiire bir bellegenlik kazandırılmasını ve bir yandan da bunun anlam ilişkilerini aşan duygulanımlar getirmesini kolaylaştırdığımı görüyordum : «*köyler kurduk köylendik/acılar gördük söylendik/sutmada sınındık düğünde eğlen-dik*» vb... Burada uyaklar değildi ses yinelemesi dediğim şey. O da çok, bir ya da iki dizenin içinde geçen bir harfin (sesin) ya da o harfle (sesle) birlikte bir başka harfin (sesin) uyumlu akış getiren yinelemesiydi. «*Özü özüm özeti olana/yüzü yüzüm sureti olana*» derken ulaşmak istediğim, o anlam derinliğinin yanısıra ö, ü, z, t seslerinin yinelenmesiyle yoğunlaştırılmasıydı dizelerin. Nasıl «*gizli gülümsemeler gibi dipte duran*» derken g ve i seslerini dizeye egemen kılmışsam, «*dağlar doğulu şarkılar dağdağasıyla akarak/otağ kurarlar iran toprağına*» derken de d, a, ğ, seslerini belli bir yineleme zinciri halinde dökererek aynı amaçla kullanmıştım. Hasılı, «*bin bela benzini solduramaz*» derken b sesini, «*düşüyor hüzmeleri hüznülü gözlerinin*» derken h ve ü seslerini, «*aşyoruz çılğın çingirakların ölümcül sesleriyle*» derken ç, ı, n seslerini yineleyerek belli bir şiirselliği yakalamaya çalışmıştım.

Doğrusu ya, bir de kuruntuya kapılmıştım: çok kişi bunun farkında bile değildi, onun için bu, benim şiirimden özelliklerinden biri olacaktı ve benim şiirlerimi özgünleştirecekti... Oysa bu, ne benim bulduğum ne de bilinmeyen bir şeydi. Halk şiirimizde de, Divan şiirimizde de, çağdaş şiirimizde de bunun örneklerini bol bol görebilirdik. Bunu biryerlerde yazmayı kuruyordum ki, Ozan Telli'nin şiirlerini gördüm.

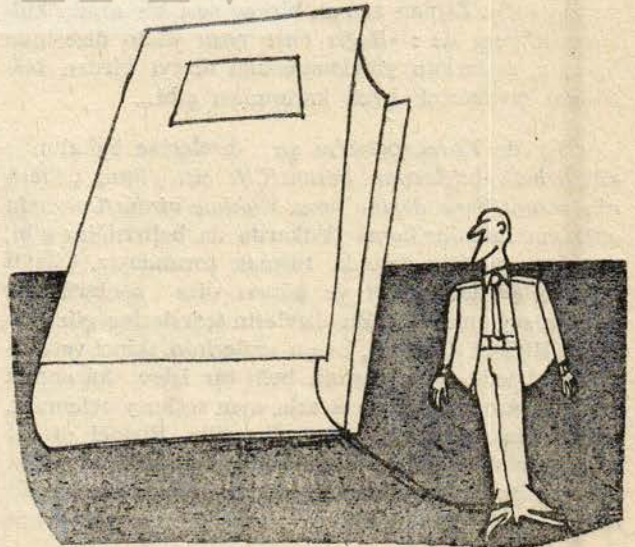
O şiirlerde bunun güzel bazı örnekleri yok mu? : «*sarıncı sarışın sıcaklığın soğukta sinemi*», «*yüzlerine yıldız yağar ay doğar*», «*ömrüm ömrüne bağlı/özüm özüme*», «*savrulan samanyolu saçların gökte*», «*ömür olmuş özüm örtmüş kapılarını ölüme*» gibi

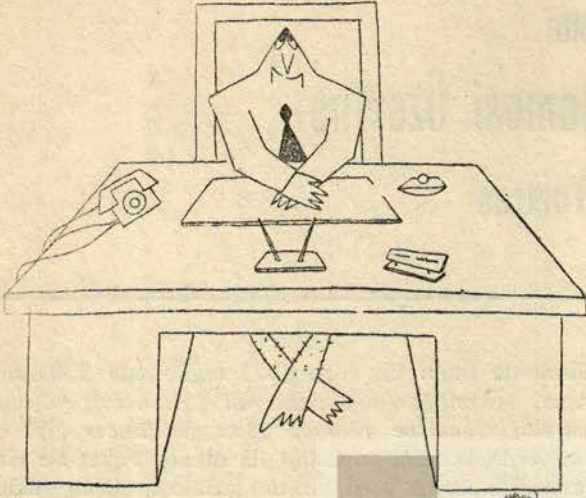
dizelerde bunu bir ritm gücü sağlamada kullanmış. Ama, «*güzelliğin gülsuyu/asyalı gülümseyiş yüzünde güzelliğin/genişçe güneşçe gülce gönümce*» gibi bir iki yerde kendini zorladığı da olmuş. Fakat bu yinelemelerle şiirine yerli bir tad katmayı, şiirini güçlendirmeyi bilmiş. İşte o şiirleri gördükten sonra konuya dikkati çekmek, bu güzel olanağı sergilemek elbette yerinde olacaktı ve hanidir kafamda taşıdığım bir düşünceyi de yazıya dökmüş olacaktım...

**

Türkçemizin «büyük ses uyumu kuralı» diye bilinen, sözcüklerin çokça kalın sesliyle başlayınca kalın sesliyle, ince sesliyle başlayınca ince sesliyle sürüp bitmesi gerçekten tek başına «müzikal» bir değerdir. Bunun yanında o has ozanlarımızın kullandığı üzere, belli bir akış ve ritm içinde söyleme olanağı da vardır ve çokça kullanılan da odur. Şiirin bütününe egemen kılınan ritmi, sözcükler arası uyum ve söyleniş kolaylığını sağlayabilecek bir bağlantı, bir akış, geçmişteki ve günümüzdeki tüm usta ozanların kullandıkları bir ses değeridir, titiz şiir çalışmasının göstergelerinden biridir.

Bu yazıya konu olan ise başka birşey. Şiirin bütününde kullanılan ritm ve müzikalite yanında, daha çok tek bir dizede ya da birkaç dizeyi aşmayan kısa bölümlerde kullanılabilecek bir olanak. Zaten çok

dikkatli olmak da gerekiyor; çünkü zorlama ve fazla olanı da yavanlığa, yapaylığa götürüyor şiiri. Bu, daha çok sesli ve sessiz bir harfin (yani bir sesin) dize akışı içinde, akışı hızlandırabilecek bir biçimde yinelenmesiyle oluyor. Bazen bir sesliyle bir sessizin ya da iki üç seslinin ya da sessizin (bir kaç sesin birden) kullanılmasıyla daha bir zenginleştirilebilir.

**

Halk ve Divan Şiirlerinde

Bu olanak Halk şiirinde de, Divan şiirinde de kullanılmıştır.

«Bizim yaylalar oluklu/Akan suları balıklı/Alabalıklı mor belikli/Kız gerek Ayvaz geliyor» diyen Köröğlü bu dizelerde l sesini egemen kılıyor. Sekizer heceli dört dizede onbir tane l sesiyle belli bir yinelenmeye gidildiği kolayca görülüyor. «Dağları delmekti Bektaş'ın deni» diyen Aşık Halil ise bu dizesinde d sesinin yinelenmesiyle belli bir ritm gücü elde ediyor. Yunus Emre ise pek çok dizesinde bu tür yinelenmeler yer verir. Zaman zaman birkaç sesi bir arada kullanarak hem de : «Bağrı başlı gözü yaşlı» dizesinde b, a, ş, seslerinin yinelenmesinin dizeyi birden belletlere çiviletecek gücü kazanması gibi...

Bir de Karacaoğlan'ın şu dizelerine bakalım : «Belli belli bağlarının boranı/Çift çift olmuş çölleri- nin ceranı/Sana derim sana Muhbuç viranı/Çarşında çağrışan tellallar hanı» (Yukarda da belirttiğim gibi, uyakları bu işin dışında tutmak zorundayız. Çünkü onların şiirdeki işlevi ve görevi dize sonlarındaki uyumu sağlamaktır). Bu dizelerin içseslerine göz atalım : Birinci dizede b, l ve n seslerinin, ikinci ve dördüncü dizede ise ç sesinin belli bir işlev kazandığı görülür. Ama inatla ve ısrarla aynı sesler yinelenmez, sesler arası geçişe de özen gösterilir. Birinci dizede r, dördüncü dizede ş sesleri ikinci derecede görev alırlar. Bu, çeşniyi artırmış olur. Karacaoğlan'ın bir de şu dizelerine bakalım : «Birem birem toplayayım

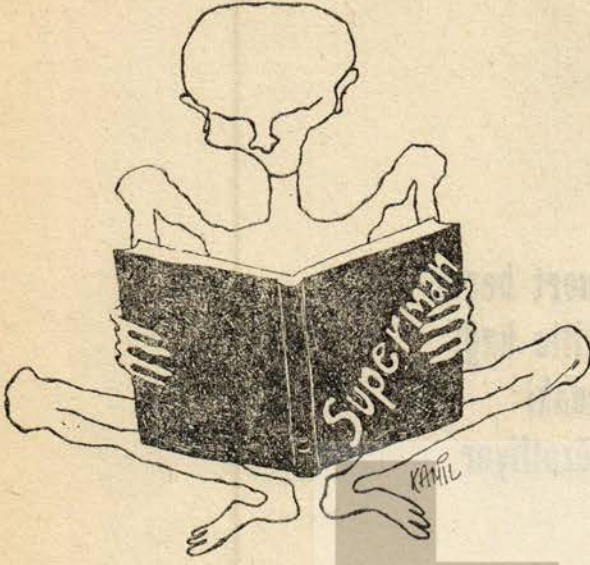
odunu/Bilem dedim bilemedim adını/Albistan yanaklı Kürtler kadını/Bir kız bana emmi dedi n'eyleyim». İlk iki dizede b, i ve l seslerinin kazandığı önemi öbür dizelerde yitirdiklerini ve üçüncü dizede k sesinin ağırlık kazandığını görüyoruz. Bu da bize, ses yinelenmesiyle gelen dizelerin, yavaş yavaş o yinelenmelerden sıyrılıp başka seslere geçilmesi yoluyla yavanlıktan kurtulduğu yolunda ipucu veriyor.

Divan şiirimizde de bu tür ses yinelenmeleriyle örülü dizeler vardır. Ama Halk şiirine oranla daha azdır. Arapça, Farsça sözcüklerin bolluğu arasında kullanılmış az sayıdaki Türkçe sözcüğün bu olanağı daha çok barındırdıklarından olsa gerektir bu da. Üstelik Divan şiirimizde bu yinelenme seslerle örül- müş dizeler bir şiirde bir ya da iki dizeyi aşamaz kolay kolay. Bu da daha çok beyite yaslanmanın sonucu olsa gerek. Bunun çok iyi kullanılmış örneklerinde bile görülen aKsama, Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklerin söylenişleri arasındaki önemli ayrılıktan ve yapı farkındandır.

«Sun sâgarı sâki bana mestane desinler» (Şeyhülislâm Yahya) dizesinde s ve a seslerinin ağırlığına daha az bir oranda n sesi katılır. Nedim'in «Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli» dizesinde l sesi başı çeker. Ona i ve r sesleri yardımcı olur. Nedim'in şu dizesinde de b ve l seslerinin üste çıkıverdiği görülür : «Biraz gel bâğa bülbül dânie gül seyret açıl cânâ». Nahif'nin, «Göz gördü gönül sevdi seni ey yü- zü mâhum» dizesinde de g ve ö seslerinin yinelenmesiyle gelişen ritmin s sesine bırakıldıktan sonra başkaca bir yinelenmeye gitmeden dize sonuna ulaşıldığı görülür.

Divan ve Halk şiirlerinden sonraki dönemlerde de bu olanaktan yararlanmıştır birçok ozanımız. «Çekildik izzet-ü ikbal ile bâb-ı hükümetten» diyen Namık Kemal'in bu dizede k sesine ağırlık verdiğini söyleyebiliriz. Tevfik Fikret ise bunu türlü biçimler de kullanmıştır. «Bir zulmet-i beyzâ ki peyapey mü- tezayid» derken y sesinin yüklendiği belli bir görev vardır. Tevfik Fikret'in bunu anlamsal yakınlığı ile ritm yakınlığı eş orantılı olan sözcüklerle örülü dizelerinde kullandığını görürüz : «Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;/Kaatil kuleler, kal'alı zindan- lı saraylar;»... Ya da şu örnekte görüldüğü gibi söy- leniş ve yazılışlarında birkaç sesin birden benzeştiği ve yapısal birliği olan sözcüklerle de bunu denediğini görürüz : «Hâlâ tarafîyyet, hasebiyyet, nesebiyyet;»...

Çağdaş şiirimizde de ses yinelenmeleriyle örülü dizeler bolca vardır. Yukarda andığım türlü biçimle- riyle hem de. Tek dizede, birkaç dizede birden aynı sesin kullanıldığını görüyoruz çok zaman. Yahut da birkaç sesin birbiri ardınca, zincirleme bir değişim içinde dizelerde egemen kıldığımız görüyoruz. Hatta değişik anlamlar taşıyan sözcüklerin benzeşen hece- lerinin yinelenmesi ile daha bütünsel deneylere rast- lanıyor. Bu da ses yinelenmelerinin çok belirgin bi- çimde görüldüğü, asıl yeri olan tekerlemelerin tadını

getiriyor. Ayrıca şunu da belirtmekte yarar var; ses yinelenmelerine uzun dizeler elverişlidir, bunu kısa dizelere uygulamak, yinelenmeye elverişsiz olduğundan pek verimli ya da doyurucu olmamaktadır.

Nazım Hikmet'in : «sarktı salkım söğütler/sarı saçlarının üzerine!» dizelerinde s sesinin ağırlığına destek olan a sesiyle neler kattığını görebiliriz. Yine Nazım Hikmet'in «yapamazdı yapısını/çalamazdı kapısını» dizelerinde a, p, z seslerinin ortak bir güç dengesiyle kullanımlarının, yinelenmelerinin getirdiği o tekerleme tadını yakalarız.

Cahit Sıtkı Tarancı'nın : «Bir büyük boşlukta bozuldu büyü» dizesinde de b sesinin ve ikinci derecede y, ü seslerinin desteğinde gelen ritmi kolayca farkederiz.

Bedri Rahmi Eyüboğlu ise ses yinelenmelerini birbirine çok benzer yapıdaki sözcüklerle sürdürmeyi yeğler : «Nar tanem, nur tanem, bir tanem», «Dili mercan, dişi mercan, dişi mercan», «Kadımın, kısrağım, karımsın» vb...

Bu ses yinelenmelerinin en bol ve iyi örnekleri Attilâ İlhan'da görülebilir. Tek tek seslerin yinelenmesi yanında, birkaç sesin birden yinelenmesiyle ulaşılan hece yinelenmeleri boldur Attilâ İlhan'da. Bu, Ç Koçaklaması şiirinde doruğuna ulaşır ve şiirin tümüne ç sesi egemen olur. Üstelik yalnızca yinelenen bu ç sesi değildir; k, s, l, a, ı vb. sesler yerli yerlerinde kullanılarak yinelenirler ve şiir sarsılmaz bir ses düzeni ile sürüp biter : «... kaç güneş kaldırır haydalayarak/çatal mızraklarıyla selçuk çobanları/sırçadan kaç güneş çırılçıplak/kıvılcım döker demir sakalları/... /çekirdekli üzümlerden çardak dolusu/çakır bir zeytinyağı ışıldar küp küp/şavkına çöreklenmiş çökelek

kokusu»... Attilâ İlhan'ın başka dizelerinde de bunun güzel örneklerini bulabilmek olanaklıdır : «trtl çtrrtularıyla mayalaştığını», «gönlünde büyüttüğün ünlem içindir ki», «kırık aynalarda balkısa da gün kızılığ/kanma», «öğütür kütür kütür kötümserliğin buzlarını», kayalarda kayalaşmış kalakalmışız», «elektrik elletirler kıvılcım yalatırlar» vb...

Sözün gücünü şiirleriyle kanıtlayan tüm ozanlarda rastlayabiliriz ses yinelenmesiyle işlenmiş dizelere. Hasan Hüseyin'de («kucakları kitaplarla kızlar geçtiler», «sigarayı silah sanan gençler» vb.), Gülten Akın'da («Bunu böyle belleyip bellettik», «Silahsız sözcüksüz kansız kavgasız», «Küçük kızlar nasıl döker bakracı» vb.), Hilmi Yavuz'da («kanatır kervankıran uykularında», «sılayla gerdeğe girecesine/geçip gurbetin çobanı» vb.) bu tür örnekler görülebilir. Elbet başka ozanlarda da.

Özetlersek, Türkçemizin özelliği olan ses uyumunun yanında, belli seslerin ve hecelerin bir ya da birden, bir ya da birkaç dizede zincirleme olarak kullanılması şiirimiz için geleneksel bir olanaktır. Bir tekerleme tadı, bir ritm gücü ile ulaşılan yerli bir ses yaratmakta verimli olan bir damardır. Bilerek, seçerek, özenle; fakat tadında bırakarak kullanıldığı ölçüde şiire önemli boyutlar, derinlikler kazandıran önemli bir «malzeme»dir...

Yeni Bir Toplum Doğuyor Yarına

Adımın berk at gülyüzlü şafak
Bu akşam zamanları hep yenik düşer
Yeşilin en koyu gölgesi suyadır
Su ise durgun ve yeşil sanılarından

Doğumun kimliğindeki öz
Eski yaşam çağlarının son demleri artık
Günberinin gövermiş yulguları
Sevgilerle oluştur merhabalarım

Gün — acılı bir içki, bir avuç kan
Ölümlerde açmak çiçeklerimizi
«Macbeth» üçüncü perdeyi oynamakta
Yeni bir toplum doğuyor yarına

Oğuzhan Akay

arkadaşımız mert başat dergimizin kitle bağı konusundaki görüşlerini özetliyor

TY — Okuyucularımız için, kitle bağı «konusunun» Türkiye Yazıları içindeki oluşumunu ve derginin genel yapısı içindeki yerini açıklar mısınız?

İ.M. BAŞAT — Kısaca, «kitle bağı» diye adlandırdığımız çalışmalar, öznel açıdan, Türkiye Yazıları'nın ilkeli-planlı çalışma ve yayın konusunda, 1978 ilkbaharında yaptığı genel değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bakımdan konunun, dergi açısından, Kasım 1978 sayısında yayımlanan ön rapor özetinin «Yaslanmış İlkeler» başlığı altındaki ilkelerin tümü içinde bir anlam ve değeri vardır. Türkiye Yazıları için, bu ilkelerin tümünün tutarlı ve bütünselik işlerliğinin sağlanması sözkonusudur. Az önce sözü edilen değerlendirme çalışmaları sırasında, diğer konularla birlikte bu konu da ele alındı, uzun uzun tartışıldı. Sonuç olarak üç noktadan, «kitle bağı» konusunun, devrimci yörüngede yer almak çabasındaki bir kültür dergisinin omurgasını oluşturmak zorunda bulunduğu görüşüne varıldı. Demin de değindiğim üzere, soyut olarak ele alınmamak koşuluyla... Tek başına, bir ölü omurganın ne anlamı olabilir ki? Yani, bizi bekleyen tehlikelerin ba-

şında, akademisyen tavrılı entellektüel gevezeliklerin batağına saplanmak olasılığının yeraldığını, açık söyleyelim, biraz da ürküntüyle gördük.

TY — Değerlendirme çalışmalarını sırasında «üç nokta»nın, bir bakıma konunun gerekliliğini açığa çıkardığını söylüyordunuz...

BAŞAT — Evet, özetleyerek sıralıyorum :

1. Ülkemizde, «sol» içeriğini giyerek zenginleştirmeğe çalışan, ama sonuç olarak da (Ahmet Say'ın sık sık değindiği üzere) bir aydınlar çevresinin kendi yazıp - kendi okuduğu dergiler çok görülmüştür. Biz son çözümlemede, ne kendimizi, ne de kimseyi kazıklamış olmak sonucuyla karşılamak istemiyorsak, bu çemberi kırmak zorundayız.

2. Türkiye Yazıları'nın okuyucu tabanında olsun, ürün verenlerinde olsun, görece olarak devrimci bir kültür kavrayışına kayma vardı. Bu gerçek, 1978 ilkbaharındaki genel değerlendirme çalışmaları sırasında somut olarak saptanmıştır; her gün dergiye gelen mektupların sağladığı eğilim göstergeleri, dergiye gönderilen ürünlerin

niteliklerindeki değişim, satışların ve abonelerin dağılımındaki değişimler, bu saptamayı kolaylayan öğeler arasındadır. Şunun için söylüyorum, bu saptama, bizlerin bilinçli çabalarından daha önde yer almıştır. Yani bizleri, derginin ilkelerini yeniden gözden geçirmeğe zorlayan temel noktalardan biri, doğrudan, derginin okurları ve ürün gönderenleri olmuştur. Bir bakıma dergi, toplumsal devrimin gerisinde kaldığına dair, uyarı sinyalleri almağa başlamıştır; okurlar, dergiyi Türkiye toprağına daha sağlam basar görmek istemektedirler; yaşanan gerçeklerle kültürel perspektifte kesin alış-veriş içinde görmek istemektedirler. Aylar geçtikçe, bu bağlamda başka göstergeler de açığa çıkmağa başladı. Bunlara ayrıca değineceğim.

3. Bazı şeyler, söylene söylene yorgunlaştırılır; yorgunlaştıkça olumsuz anlamda sloganlaşırlar. Onları slogan biçimleriyle kullananlar için de, özlerini yitirirler. Oysa bunların devrimci özü hep pırıl pırıldır; görebilmek, özümsemeyi becerebilmek gerek. Neyse, üçüncü nokta, kuramıyla, pratiğiyle, bilimsel sosyolojiktir. Bu üçüncü nokta, hem gerekçelerden birisidir, hem çıkış yolu için temel referans kaynağımız.

görüŖme

dır, hem de ğiriŖilecek kùltür eyleminin kılavuzudur.

Dergi aısından, mekanik bir sıralama anlamı taŖımayan bu üç noktayı birlikte ve kısaca değerlendirelim. Dergi olarak, devrimci hareketin kùltür boyutunda görev almak istiyorsunuz ve gevezelik değil, iŖ yapmak istiyorsunuz. Kùek de olsa, doğru iŖ; yani öyle iddialı falan değil, mütevazı ama yürüyen, mutlaka yürüyen bir devrimci nitelik arıyorsunuz. Okuyucunuz, dergiye ürün göndereniniz de sizden bunu talebediyor. Türkiye'de sosyalist çizgi, kùltür boyutunu görece olarak ihmal etmiş; «devrimci» yafta altında bu boyut, kùek brujuva ideolojisinin keyifle at oynatabildiği bir alan olmuş; yani devrimci hareketin kùltür boyutu, ayrıca, özgün görev bekliyor. Tümünü kapsayan ve aŖan, Türkiye'de yaŖanan somut var. Bu somutta, devrimci cephe içinde yer almak, devrimci hareketin kùltür boyutunun oluŖumu için çaba göstermek zorundasınız. Tümü, güzel.. Peki nasıl kırılacak çember? *Hangi yerden, ne ile, nasıl kırılacak?* İŖte üçüncü nokta, aynı zamanda bunların yanıtını veriyor. Sosyalizmin bilimi, devrimci hareketin yalnız siyasi boyutuna, ekonomik boyutuna vb. kılavuzluk etmez; kùltürel boyutuna da kılavuzluk eder. Ve bir kùltür dergisi için bile, «kuram olmadan», «pratik» sözkonusu olamaz.

Biz, dergi aısından baktığımızda, omurgayı kitlelerle diyalektik alıŖ-veriŖe girilmesinde, *kitle bağında*; devrimci hareketin kùltür boyutu kapsamında baktığımızda, *kitle çizgisinde* görüyoruz. Kitle çizgisi, bilindiği gibi devrimci kuramın en önemli ilkeleri arasında yer almaktadır ve kitlelerin devrimci rolünün temel alınması ile, bu yığınlara dışarıdan verilecek bilincin götürülmesindeki (devrimci hareketin evrelerine göre farklılaŖan) yaklaşım biçimlerini iŖler. Bu ilkenin ana sarmalını, genelde, devrimci çalıŖma tarzı oluŖturur; özelde bunu, çalıŖmaların kitleler içinde yürütülmesi, olarak ele alabiliriz.

ok kısa olarak, sosyalist nitelikte ürünler vermeyi amalamanın

tek başına bir anlamı olamayacağını ve sonuç alıcı nitelik kazanamayacağını; kùltürel alanda doğru eylemlerin, doğru rota koŖutunda ve devrimci hareket içinde yer alarak ve bilimin eylem kılavuzluğunu benimseyerek geliŖtirilebileceğini söylüyoruz. Sonuç olarak Türkiye Yazıları, bu konuda ne bir fantazi peşindedir, ne bir icatta bulunmaktadır; yalnızca bir gereksinmenin karŖılanması adına kıpırdanma zorunluluğu duymuştur ve bu yolda çaba gösteren - göstermeyen herkese çağrı çıkartmaktadır. Konu üzerinde herhangi bir *mülkiyet* duygusunu kesinlikle reddetmekteyiz. Devrimci hareket içinde kùltürel boyutun oluŖturulması olsun, elbirliğiyle, tartıŖarak özümseyerek, çabalar bütünleŖtirilerek gerekleŖtirilebilir ve kitleler karŖısında aydın küstahlığına düşmeden, kitleler içinde çalıŖılarak hayata geirilebilir.

TY — «Kitle» sözcüğü üzerinde, deęiŖik çevrelerden gelen tereddüt ve eleŖtiriler var...

BAŖAT — Evet, kendi aramızda bile, hepimiz, «kitle»den ne anladığımızı birbirimize yineleme gereğini duyduk.

Bu eleŖtiri ve tereddütler arasında, «her sınıfın bir kitle tabanı olduğu, Türkiye Yazıları'nın hangi kitlelerden söz ettiği?» gibi yaklaşımlar yer alıyor. «Orhan Gencebay'ın oluŖturduęu kitle kùltürü» yolu çakıŖtırmalar, vb. de oldu. KuŖkusuz, bizim kitle anlayışımız, sınıfsal bakımdan ve nesnel anlamda emekçi yığınları kucaklıyor. Popülist kavrayışlarla da, kitlelerin sınıfsal yapılanmasında bazı sınıf ve katları dışlayan, ya da sekte bakan kavrayışlarla da ilgisi yok. Yığınların sınıfsal yapılanmaları içinde ele alınmaları, sözgelimi, üretim ilişkilerinin irdelenmesinde nasıl zorunluluk taşıyorsa; kùltürel aıdan yapılacak her tür yaklaşımlar için de aynı ölçüde zorunluluk taşımaktadır. Zaten, «kitle bağı» çalıŖmaları kapsamında yalnızca pratik çalıŖma biçimleri sorunu yer almıyor; kitlelere üst yapıdan sistematik olarak yaklaşılarak, yığınların, genel (yatay) ve sınıfsal ayrımlamalar içinde, hem genel (statik), hem tarihsel (dünden

bugüne, bugünden yarına) bakımlardan kùltürel yapı ve kùltürel değişim özelliklerinin somutça belirleneceği çalıŖmaların da yer alması zorunlu. Kuramsal çalıŖmalarla pratik çalıŖmalar birbirlerini beslemelidir «kitle bağı» konusunda.

Sanırım, bizim kitle kavrayışımız da, kitle çizgisi anlayışımız da, dost ve düşman için açıktır. Kanımca asıl bulanıklık, oportünist ideolojinin kitle ve kitle çizgisi kavrayışlarında olabilir. Sözgelimi, devrimci hareketin evrensel deneyimlerinde ekonomizm nasıl bir kuyrukçu kitle çizgi anlayışı sergilemişse, bu oportünist kavrayış, kùltürel alanda da teşhis etmek olanaklıdır. Popülizmin kitle ve kitle çizgisi kavrayışları, kùltürel alanda da bir bataklık oluŖurabilmektedir. Kùltür alanında «solculuk» yaftası altında kùek burjuva ideolojisinin atını kamçılayanların kitle kavrayışları da ideolojik temeliyle ortadadır ama, görüntülerinin, yansımalarının saptanması bugün, hâlâ özel çaba istemektedir... Bizlerin bu kavramları kavrayışımızı anlamak için, özel çabaya gerek bulunduğunu hiç sanmıyorum.

TY — Bize yansıyanlar arasında, «proleter kùltürü» ile Türkiye somutu arasında nasıl bir baę kurulabileceği sorular da var. Ne diyorsunuz?

BAŖAT — Türkiye somutunda, sosyalist kùltür üretmek, vb. türden herhangi bir garip bakıŖla, **uzaktan** yakından ilgisi yok konuya eęiliŖimizin. «Kùltür» derken, kùltürü en geniş anlamıyla kavriyoruz. Üretim ilişkilerindeki deęiŖiklik gerekleŖmedikçe, mevcut üst-yapının, temel olma anlamında, varlığını koruyacağını biliyoruz. Ama üst-yapının, başlangı ve ağırlık alt-yapıda olmakla birlikte alt-yapıyla varolan diyalektik etkileŖimine de olanca gücümüzle eğilmek istiyoruz ve «alt-yapı deęiŖmedikçe üst-yapı deęiŖmez; öyleyse kùltür, sanat, vb. konular, *devrim sonrasının iŖleridir*» benzeri, en iyimser söyleyiŖle, mekanik yaklaşımlara karŖı çıkıyoruz.

Üretici güçlerin, üretim ilişkilerini zorladığı bir toplumda üst-yapının, nesnel olarak bu zorlayışa

karşı direnen bir konumda kalışının yanısıra, egemen güçlerce de ayrıca alt-yapı değişikliği için devrimci zorlamaya karşı engelleyici, güçleştirici, tahribedici biçimde ve bilinçle kullanıldığı doğrudur. Ancak, bir toplumdaki kültürü homojen ve soyut bir olgu olarak almak olanaksızdır; toplumda, ilerici ve demokrat kültür öğelerinin (statik olmayan) kalıtı; evrensel devrimci kültürün sızmaları ve bilfiil, süren devrimci eylemle üreyen kültür öğeleri de vardır. Bu öğelerin, bir yandan kültürdeki karşı-devrimci bombardımanın etkilerine karşı şemsiye oluşturmaları, bir yandan da alt-yapıyı pekiştirici olmak bir yana, tam tersine, alt-yapıyı, üretici güçlerin zorlayışı koşutunda etkileyici nitelik kazanmaları gereklidir. Sorun, bir yandan bu öğeleri Marksizmin potasında, evrensel devrimci kültür ile harmanlamak ve kitlelerin devrimci doğrultuda maddi güçlerinden bir kılabilmek, bir yandan da karşı-devrimci bombardımana karşı devrimci kültür bombardımanını yönetebilmektedir; toplumdaki bu öğelerin gürbüzleşip boyatması için, hem koruyucu, hem besleyici - geliştirici işlev yüklenmektedir; çözülme-birikme sürecini hızlandırıcı etki yaratabilmektir; devrimci hareketin kesintisizliği içinde kültürel boyutun da bugünden-yarına niteliğini görebilmektir.

TY — Bir başka noktaya dönmek isteriz. Söyleşimizin başlarında, aylar geçtikçe, kitle bağı çalışmalarının gerekliliği konusunda yeni göstergelerin açığa çıktığına değinilmmişti. Nedir bunlar, aktarır mısınız okurlarımıza?

BAŞAT — Bence, bu yeni göstergelerin tümü olumlu. Ancak, tepki olarak olumlu-olumsuz ayrımı yapmak tutarlı olacak. Olumlu tepkiler kısmen gözlemlere, kısmen de elimize geçen gerçeklere dayanıyorlar. Bir kere, devrimci hareketin siyasal boyutunda, kültürel etkinliklere karşı küçümseyici, dışlayıcı tavırlarda, olumlu yönde ciddi değişimler vardır ve çabalarımız doğrudan bu boyut içinde, iktisatçı deyişle, talep yaratmağa başlamış-

tır (yanlış bir anlamaya yer vermemek için yinelemekte yarar var, daha önce de açıkça belirtildiği gibi, Türkiye Yazıları herhangi bir fraksiyonun kültür dergisi olmamağa kararlıdır; bunun gerekçe ve sınırları, sanırım ayrıca ele alınmayı gerektirir niteliktedir). Devrimci hareketin 1971 öncesinde siyasal planda olsun, kültürel planda olsun, daha dar alalım; devrimci militanların ve sanatçıların birbirlerine karşı tavırlarını ve iki alanın kopukluğunu somut olarak, iki yanlı gördüğüm için kendi adıma, bu göstergeyi çok önemli buluyorum. Çok değerli bir tepki demeti ise, kültürel örgüt ve organlardan gelenler... Der gide bu konuda daha bir şey de üretilmedi ama, konuyu gündeme getirirken gördük ki, kültür örgütleri olsun, mevcut, hatta çıkış hazırlığı içindeki kültür organları olsun, kitle bağı çalışmalarında da, devrimci kültür cephesi kavrayışında da, işbirliği talepleri yöneltmekte. Bu arada, temel özelliği ilericilik, tutarlı yurtseverlik olan çevre ve organlardan da, yine olumlu, ama tereddütlü ve geneldeki karamsarlıkları yansıtan tepkiler almakta Türkiye Yazıları. Olumsuz yeni tepkiler ise, kısmen, bir-iki sayıdır derginin «Sunu» yazılarına dolaylı biçimde yansıdı. Ahmet Say'ın çelebi, incelikli deyişine giderek ısınıyorum, bu tepkiler şimdilik yalnızca «nanemollalar»dan gelen tepkiler. Bir gün, «artık Türkiye Yazıları diye bir edebiyat dergisi tanımıyorum» diyen bir nanemolla, ertesi gün «ben o dergiye artık şiirimi vermem» diyen bir başka nanemolla... böyle gidiyor. Toplasanız sayıları iki elin parmakları kadar eder mi bilmem ama, elhak, bizim bucağın bucağı kaçtığımız «çevre», «tekke» anlayışları bu alanda hâlâ güçlü olduğundan, «etkinlik» sahibi kişiler... Ama, etkinliklerinin geçerli olduğu alanlar oldukça dar, sanırım bunu farketmiyorlar. Kaldı ki, etkinlik taşıdıkları alanlarda tutarlı ilericiler ve devrimciler hiç de az değil. Ve Türkiye Yazıları, hep açıkça ve yineliyerek belirtti; dergi, tüm yurtseverlere, tüm ilericilere sayfalarını açan ve bu niteliğini korumak isteyen bir dergi.

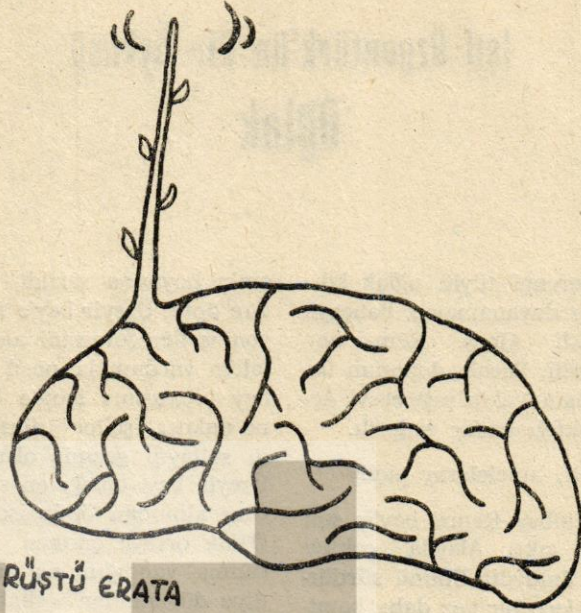
TY — Çalışmaların, dergi içinde hızla yürütülmediği, konunun çok yavaş geliştirildiği konusunda tereddütler var...

BAŞAT — «Yavaşlık» konusu, dergi içinde tümümüzü tedirgin ediyor. Özellikle inceleme ve araştırma çalışmaları nedeniyle. Kuramsal yönü ağır basan yazıların, sürekli aynı adlarla, daha açığı, kendimiz tarafından yazılmasından kaçındık. Tehlikeli de bulduk. *İdeolojik* safatasına kapılmak açısından olsun, kadrolaşmayı burjuva anlamda uygulamak yanılışı açısından olsun, hepimizde çok kolay gürbüzleşebilir aka demisyen tavır körüklemeleri açısından olsun... Bütün bu olasılıklar ise, kitle bağı çalışmalarında yaralar açmak riskini de taşırlar, «kendin pişir, kendin ye» diye bakılmadığında... İlkeli-planlı yayım deyince, yalnızca gönderilen inceleme-araştırma yazılarının seçilip-yayımlanması yolunu izlemek de düşünülemez kuşkusuz. İyi, iyi ama, sonrası? Sonrası, bir bakıma ilginç. İstanbul-Ankara yerine, Anadolu'dan gelen deneme ve inceleme yazıları artış gösterdi. Bir de, hep dergi çalışanları yazmasını denildi ama, hiç yazmasınlar denilmedi. Gerçi, kolon düzeltisi ve benzeri matbaa işleri, naylon torbaya koy-adres yapıştır-kaşe vur-pulla, büroyu temizle, toplantı, mektuplaşma, redaksiyon, her birimizin ekmeğ parası için bir yerlerdeki günlük işi, kitap ve dergi okumak falan derken ciddi bir zaman sorunu var ama, yine de zamanın daha fazla zorlanması gerektiğini gördük; daha çalışkan olmağa kararlıyız. Bunlar, *yavaşlık* görünümünün istem dışı yönleri; bir de bilinçli yönü var. Biz, bir sorunu gündeme getirmeğe çalışıyoruz. Hızla, çalımla girip, gevezelik etmek ve sonra doğru bir konuya katkı yerine tahripkâr izler bırakıp yitirmek istemiyoruz. Yani, her adımda iyi düşünmek yaygın biçimde tartışmak, doğrulardan kopmamak ve en önemlisi elbirliği, güçbirliği sağlamak zorunlu geliyor bizlere..

Kanımcıca, dergi olarak bugüne dek ciddi bir gecikme ve *yavaşlık* sözkonusu değil; kişiler olarak ise bir dakikalık boşa geçirilecek, sistemsiz kullanılacak zaman yok.

TY — Yani, sizce derginin ve kişilerin sorumlulukları da farklı. Peki, «kitle bağı» türü bir konuda sizce bir kültür dergisinin sorumlulukları, çalışmalarının kapsamı ve işlevi neler olabilir?

BAŞAT — Türkiye Yazıları gibi bir derginin, ekonomik, teknik, yasal olanaksızlıkları, sanırım hem dergide, hem de Danışma Toplantısı'nda incelenecek. Bunların getirdikleri sınırlamalar ve güçlükler oldukça ciddi. Diğer taraftan, bir hatırlatma yapmak yararlı olacak; «ön rapor özeti»nde açıkça belirtilmişti, kitle bağı çalışmaları, en geniş olanaklı bir derginin bile omuzlayabileceğinin çok ötesinde... Üstelik, yanlış da; bir «ekol» falan mı yaratılacak ki? Asıl söylemek istediğim şu : bir dergiyi, görece olarak tirajı yüksek de olsa, kırk beş milyonluk bir toplumda komikleşen tirajıyla sınırlı olarak değerlendirmek yanlıştır. Çünkü bir derginin niceliksel etki alanı, mekanik olarak, okuyucuların sayısal toplamından ibaret değildir. Bunu belirleyen, sonuncu okuyucudan başlayarak, yatay ve dikey anlamda, ya da coğrafik ve zamansal olarak sıçramalı yansımalarla etkileşim dalgalarının yayılma hızı ve genişliğidir. Buna, başka yayın organlarını, kültürel örgütleri, hatta devrimci hareketi etkileyişleri de eklenir. Anlatım kolaylığı için, kapitalist ekonomi literatüründeki hızlandırılan-çoğaltan olgusunu anımsatmak isterim. Bu nedenle tirajı, bir düzlemdeki statik sayılar olarak almak gerekir. Burada, yığınların genel okuma - yazma düzeyi de önemli kuşkusuz. Ne ki, bu engelin de görüldüğü kadar büyük bir engel olmadığına inanıyorum; soruna yalnızca bir dergi olarak bakmazsak, sanatın bütün dalları, kültürün bütün öğeleri, kitle iletişiminin bütün araçları itibarıyla bakarsak, daha tutarlı olacak. Sonuç olarak bir kültür dergisi, tüm bir devrimci bombardımanın içindeki namlulardan biri olmak ve diğer namlularla işlevsel uyum ve bütünlük sağlayabilmekle görevlidir.. Bunlar, işin bir yönü. Dar anlamda ele alırsak, dergi, gündeme getirdiği bir konuyu baştan sona ve bilfiil götürmekle yü-

kümlü değildir ve zaten bu, olanaksızdır. Dergi, bir tartışmayı başlatır; bu tartışmada aktif olarak yer alır; öz, biçim ve yöntem sorunlarının irdelenip-olgunlaştırılmasını ve sistematize edilmesini yönlendirir, gözlem ve tartışmaların değerlendirileceği, kurumsal çalışmalarla pratik çalışmaların harmanının sergileneceği bir plato oluşturur; katmizörlük ve iletkenlik görevleri yapar; organize eder; genel olarak devrimci cephenin özel olarak da devrimci kültür cephesinin oluşumuna, ortak tavır alınmasına katılır ve bu ortak tavrın da doğrudan, dirençli öğelerinden biri olur...

Dergiden pratik yönü ağır basan çalışmalar açısından neler beklenebileceğine değinelim; burada da konuyu bir derginin işlevsel olanakları ile bağı olarak görmek gerekli. Sözgelimi, örnek olarak tartışma konuları arasında yer alan kültürel alandaki örgütlenme biçimleri, konusunu ele alalım. Dergi, bir örgüt değil; bu nedenle kültürel alandaki devrimci örgütlenme biçiminin uygulama örneğini spesifik olarak bir derginin vermesi istenilemez. Ancak, derginin çalışma tarzı anlayışının, gereksinimlerine koşut bir iç örgütlenme göstermesi, kültürel yayın organları ve örgütlerle diyalog kurup ortak

tavır oluşturmağa ve kültürel örgütlenmeler ağı içinde bir doku olmağa yönelmesi beklenebilir ama, daha fazlası değil...

Özetle Dergi, bu konuda bir dizi sorumluluk taşıyor. Derginin 26 Kasım'da düzenlenen Danışma Toplantısı için yaptığı iç hazırlıklarda, ilk adım uygulamada neler yapılabileceğini işaretleyecek nitelikte zengin sayılır materyalin varlığını da gördük. Ama, bir dergiden kitlelerle alış-veriş içinde kültürel etkinlik pratiklerini bizzat uygulamasını beklemek yine yanlıştır. Hatta, sözgelimi bir ajitprop topluluğun çıkardığı bir dergiden bile böyle bir iş beklenebilir. Dergi çalışanları içinse sorun ayrıdır, onlar, bizzat pratik çalışmalar içinde yer almaları kuşkusuz.

Sonuç olarak, «kitle bağı» türü bir konuda bir kültür dergisinden beklenecek şeyler çoktur, ama bu beklentilerin niteliğini ve sınırlarını önceden görmek ve bir derginin ekonomik, yasal, teknik olanaklarının yanısıra, işlevsel olanaklarının sınırını da azımsamadan ve abartmadan, gerçekçi biçimde değerlendirmek gerekmektedir.

Işıl Özgentürk'ün Bir Öyküsü

Oğlak

O kahverengi tüylü oğlak körpe fidanlara dayanamayıp bahçeye daldı. Emekli Albay Remzi bey de onu gördü. Paçalı donunun üstüne pijamasını çekip pencereyi Açtı. Avazı çıktığı kadar bağırdı.

«Defol it, amelelerin piçil!»

Emekli albay Remzi bey'in sesi çok yüksek çıktı. Alayda çektiği komutlarla ünlüydü. Ününü sürdürdüğünü büyüce bir kez daha kanıtladı. Formundan hiç şey yitirmemiş Sesi komşu yapıda çalışanlara ulaştı, hepsinin kulak tozunda patladı.

»Amelelerin piçil!»

O kahverengi tüylü oğlak fidanların körpeğine dayanamayıp bahçeye dalmadan önce, bayramda kesilecek bir kurbanlık kuzucuktı. Kurbanlık kuzucuk bahçeye dalıverince ünlendi. Albay Remzi bey gibi onun da hakkında türlü söylentiler çıktı. Öyküsü bile yazıldı.

Albay'ın evine komşu on katlı, kırksekiz dairesi sahibinin Rızeli Üzeyir bey bir sabah iş yerine gelirken, uzak olsun, bir trafik kazası atlattı. Üzeyir bey acele bir hesap yaptı. Bu trafik kazasından sıyrılsın kurtulmak Allah'ın ona bir bağısıydı. Onu, arabasını böylesine çok seven tanrıya şükranlarını sunmalıydı. Boşa zaman harcamadan doğru en yakın hayvan pazarına gitti, o kahverengi tüylü oğlağı aldı.

Tanrıya armağan oğlak arkasından yapı yerine geldi. Üzeyir bey, arabadan inmeden önce dikiz aynasına bir göz atıp yüzüne trajik bir anlam vermek için saçlarını kaşlarına doğru taradı, üst dudağını şımarık bir çocuk gibi buruşturdu. Doğuştan aktördü canım, ama hayat onu kuru bir yaprak gibi önüne katıp başka alanlara sürüklemişti. Arabasından atlayıp gördüğü ilk iş-

çinin boynuna sarıldı, yanaklarından öptü. Üzeyir bey'e ne olmuş, diyen işçiler çevresini aldılar. Üzeyir lah'ın yardımıyla nasıl kurtulduğunu gözyaşları içinde ölümünden Annu anlattı. İşçiler üzüntüyle başlarını sallayıp geçmiş olsun, dediler. Üzeyir bey oğlağı en sona sakladı. Onu alınından öpüp işçilere sundu. Oğlak ortaya çıkınca işçiler, «vay canına yandığım ne baba adam», diye düşündüler. «Allah böylesini elbet korur, tuttuğunu altın eder.» O gün her zamankinden çok çalıştılar. Böyle patron için kim çalışmaz?

Oğlak ise başına geleceklerden habersiz, kuzu kuzu yapının içine daldı.

O kurbanlık kuzucuk bir gün bir bahçeye daldı. Bir emekli albay da ona kızdı. O kahverengi tüylü oğlakta bir şey var. Her şey o geldikten sonra başladı.

İlkin Sarı İsmail'e bir şeyler oldu. Oğlağı su veriyordu aklına bir düşünce geliverdi. Hemen kıs kıs gülmeyin öyle, aklınıza gelen değil İsmail'in aklına düşen. Burası köy yeri değil, üstelik yapı işçileri İstanbul'un genelevlerini öğreneli epey oluyor. Bu nedenden kuzucuğun öyküsüne şeytanca düşünceler katmanın.

Evet, İsmail'in bıyıkları daha bir sarardı, mavi gözleri çakmaklandı. Baktı olacak gibi değil, bildiği tüm duaları peşpeşe sıraladı, yararsız. Aklına düşenin çıkıp gitmesi olası değil. Boşverdi, boş verince biz de onun ne düşündüğünü öğrendik. Öyle çok uzun boylu düşünmeye alışık olmadığından arada tökezliyor ama başladı bir kez.

Bu yapı bir ay sonra bitecekti. İçine insanlar girip oturacaklardı. Nasıl insanlardı bunlar? Ne yer ne içerlerdi? Nasıl konuşurlardı? Neve

gülerlerdi? Sıkıntıları nelerdi? Çocukları nasıl oynardı? olacak gibi değil, İsmail korkmaya başladı. Akli duracak, duracak değil durdu. Kim gelirse gelsin, otursun, ona neydi? Ne yer ne içerler, ondan mı sorulurdu? Töbe... Oğlağı hışım la suyunu verdi. Kafasını silkeleyip, koşarak işinin başına döndü.

Ertesi gün İsmail oğlaktan uzak durdu. Gördüğünde saklanacak delik aradı. Yapı yerindekiler bu kez Kürt Hüseyin'e seslendiler:

«Haydi Kürt, köyde çobandım diye az kafa şişirmedin, şu bizim oğlağı da hünerini göster bakalım. «Hüseyin, «ya Allah,» deyip oğlağı önüne kattı, yapı yerinin karşısındaki boş arsaya götürdü. Oğlak pek sevindi. «Garipçik,» dedi Hüseyin kendi kendine, içi ezilerek, «garipçik.» Oğlak otlaya dursun, Hüseyin çimene uzandı, yapı tam karşısına düştü. Hüseyin yapıya uzun uzun baktı, düşünmeye başladı. «Vay canına ne biçim bir büyük yapıydı bu, yaptıkları. Adamın üstüne üstüne geliyordu. Dev gibi. Bu dev yapıyı onlar yapmışlardı vay canına! Kaç odası, kaç banyosu, kaç ayakyolu saymakla bitmez. Acaba kimler bu banyolarda yunacaklardı, kimler bu odalarda dolaşacaklardı, kimler bu odalarda yatacaklardı? Yatarlarken nasıl? Hüseyin kıpkırmızı kesildi. Nebiçim bir arsızlıktı bu yaptığı, düşündüğü? Ona neydi? Kim nasıl yatarsa yatar ona mı sordular. Gidip çeşmeden yüzüne su serpti. Oğlağı tekmeliyerek yapı yerine yürüdü.

Günler böyle geçti. O kahverengi tüylü oğlak yapıya geldiğinden beri kim sabah gözünü açse başlıyordu kara kara düşünmeye. Bu evlerde kimler oturacak? Sonunda bir akşam vakti, Hüseyin dayanamayıp patladı:

«Kardeşler bana bir garip hal oldu. Bir acayip düşüncedir beynimin içinde dönüp duruyor, bana bir lokma soluk aldırıyor. Bu oğlak geldi buraya, şu kapıdan adımını attı, benim kafamda bir düşünce. Düşünüp dururum, bu yapıyı biz yaptık içinde kimler oturacak? Nasıl insanlardır bunlar, ne yer ne içerler? «Oğlum Hüseyin sana ne bundan,» diyorum, olmuyor. Çıkıyor aklımdan. Çalışırken, saçımı ta-

rarken, yemek yerken şıp geliveriyor. Kimler oturacak?»

Hüseyin'in sözü yol oldu. Herkes döktü derdini. Dert bir Hüseyin'in değil ki, hepsinin. Tümünün kafasında aynı soru: «Kim oturacak bu evlerde?» Bu sorunu çözmek gerek, bir çare gerek. Çare?

Köşeden bucaktan sıska Refik'in korkudan incelmış sesi duyuldu:

«Arkadaşlar, oğlak var ya, o oğlak sihirli. O geldi biz bu evlerde kimler oturacak, diye düşünmeye başladık. Gelin şu oğlağı keselim, sihir dağılsın, bayramı beklemeyelim.»

Sarı İsmail öteden beri her işin kolayına kaçmayı sevdiği için sıska Refik'e öfkeliydi. Bir el işaretiyle onu susturdu:

«Bu işte oğlağın suçu ne? Sözü-nüze uyup diyelim ki, bu oğlak sihirli, peki oğlağı kesince her şey düzelecek mi? Ben düşünmeye başladım, oğlak kesilince düşünmeyecek miyim? Verin buna bir karşılık!»

İsmail doğru söylüyordu. Olan olmuş düşünmeye başlamışlardı. Oğlağı kessen ne fayda, kesmesen ne fayda. Sonunda Veli dayıya diktiler gözlerini. En akıllı bildikleri oydu. Veli dayı zamanıdır diyerek sözü aldı:

«Bu işin bir tek çaresi vardır. Bu çare lokman ilacı gibi iyi bir çare redir. Şudur: Kafamızda bir bilmece vardır. Bilmecedan kurtulmanın yolu onu çözmektir. Bu yaptığımız evlerde kimlerin oturacağını bulalım, bilmeceyi çözelim.»

Sen çok yaşa Veli dayı.

O geceden sonra başladılar aramaya. Oğlak paçayı kuttardı. Gömme banyolarda, geniş taraslarda yan geldi yattı. Oğlakcık piyasaya çıkması güzellere gibi salına dursun, yapıdaki tüm işler yavaşlamaya başladı. Bakarsın vinç yukarı çıkarken zıncı diye yarı yolda durmuş, vinci kullanan Sivashlı ortalıkta yok. Fırlamış gitmiş. Nereye? Nereye olacak alt kata. Ev satın almaya birileri gelmiş, onlara bakmaya. Hayda...

Bu ne? Camların takılması yarıda kalmış, camcılar yok. İş saatinde nerede bu adamlar? Öyle kızıp bağırmanın grev filan yaptıkları yok. Daireleri gezmeye gelenler varmış, onları görmeye gittiler.

Arkadaşlar kalorifer kazanı gelmiş, indirilecek toparlanın, haydi. Kim şimdi kalorifer kazanıyla uğraşır arkadaş, eve bakmaya birileri gelmiş, bir hatun var, vallahi filim artisti.

Bu böyle sürdü. Her gün birileri geldi, her gün işçiler işlerini bırakıp onları gözlediler. Uzaktan yanyana dizilip hiç konuşmadan gelenlerin giysilerine, saçlarına, ayak-kabınlarına, yüzüklerine, küpelerine, arabalarına, hatunlarına, kızlarına, çocuklarına baktılar. Geceleri birbirlerine seslendiler: «Bugünkü-ler hepsinden kraldı arkadaş! Araba nasıldı?» «Adam kızı yaşındaki karı-yı çekmiş koynuna, şu paramın gözü kör olsun.» «Çocuklarını gördünüz mü? Ben en çok onlara baktım bizimkilere hiç benzemiyor.»

Veli dayı hoşnuttu. Bilmece kendiliğinden çözülmüyordu. İşçiler evlerde kimlerin oturacağını öğrenmişlerdi. Öğrenmişlerdi ya, yeni yeni sorular geliyordu akıllarına, dillerine. «Arkadaş bilen anlatsın, bu adamlar bunca parayı nasıl kazanıyorlar?» «Bunlar Allahın sevgili kulları mı, hem milyonlar onların cebinde?» «Onlar da insan biz de. Neden bizde yok?» Veli dayı sağa koyuyor olmuyor, sola koyuyor olmuyor bu zorlu soruların yanıtını o da veremiyordu.

Oğlakcık salmıyordu. İşler iyice durmuştu. Şimdi işçiler yapının tüm odalarında bir aşağı bir yukarı dolaşıp yeni sorunlarına yanıt bulmaya çalışıyorlardı. Bu arada emekli albay Remzi bey emekliler lokalindeki poker arkadaşından bir dürbün rica etti. Arkadaşı onu kırmadı getirdi. Remzi bey dürbünü evindeki yapı yerini en iyi gözetleyebileceği stratejik bir noktaya yerleştirdi. Yapı yerinde bir gariplik olduğunu bir askere yaraşır biçimde tam zamanında sezmişti. Sabahın köründe dürbünün başına geçiyor, kımıldamadan saatlerce karısını,

«acaba kocam deliriyor mu?» diye sormasına yol açan sözleri yineliyerek yapıyı gözetliyordu. «İşte gene çalışmıyorlar. Bütün gün yaptıkları tek şey odalarda avanak avanak dolaşmak. Tek yaptıkları bu. Allahın ayıları, tembel, aşağılık herifler! Bu memleket onların yüzünden batıyor. Aldıkları parayı hak etmek için kıllarını bile kıpırdatmıyorlar. Suç onların değil bu amele takımına yüzverenlerin, bunları adam yerine sayanların. Bunların toptan taş ocaklarına sürmeli. Çorbaya talim etsinler, kırbaç altında çalışsınlar! Bakalım o zaman tembellik edebilirler mi? Ağzını açanın altına kurşunu dayayacaksın. Disiplin getireceksin, nizam getireceksin!»

Şu oğlak geldi neler oldu? Soru soran bir yığın adam, küplere binen bir emekli albay. Albay yapının sahibiyle konuşmaya gidecek. Takım elbiselerini bile hazırladı. Söyleyeceği sözleri ezberledi. Vatanı bir görev bu. İhbar edecek işçileri, «çalışmıyorlar, tembellik ediyorlar,» diyecek. «Bir de oğlak var,» diyecek, «her tarafta dolaşiyor, her yeri kirletiyor,» diyecek. «Amelelerin piçi bir oğlak var,» diyecek. Sabrının sonuna geldi. Geceleri uyku uyumuyor. Gözlerini ne zaman kapasa oğlağı, ameleleri görüyor. Yokedecek onları, yok!

Gidecekti, o kahverengi tüylü oğlak dayanamayıp bahçeye dalmasaydı. Albay oğlağı gördü. Amelelerin piçini öldürmek için eline bir demir çubuk alıp bahçeye fırladı. Korkunç bir savaş nidası atarak demir çubuğu oğlakcığın kafasına indirdi. Oğlak öldü.

İşçiler pijamalı, demir çubuklu, gözleri yuvalarından fırlamış emekli albay'ı görünce çok şaşırıldılar. Bu adam onların oğlağından ne istemişti? Oğlağın henüz soğumamış gövdesini alıp yapı yerine döndüler. Albay çubuğuyla öylece arkalarından baktı.

Oğlağın ölümü, emekli albay çubuk unutuldu. İşçiler kaldıkları yerden sürdürdüler düşünmeyi: «Bu adamlar bu kadar çok parayı nasıl kazanır?»

Hâlâ düşünürler.

Fotograf : Ara Güler

ömer faruk toprak Yaşam Öyküsü

Sultan Selim Caddesi :

İki katlı kârgir bir ev. Dokuz basamaklı mermer merdivenle çıkılan sokak kapısı. İçeriye girilince, hemen karşımızda bir merdiven daha. Sola kıvrılan bu merdivenle, yukarıdaki küçük sofaya çıkılıyor. Ve orada, pencereleri uzaktan Haliç'e bakan bir büyük oda. İşte doğduğum oda. Aşağıda, birinci kattaki merdivenin solunda, genişçe bir sofa. Hemen orada, camlı kapıdan bahçeye çıkılıyor. Solda kırmızı çiçekli nar ağacı, sağda ünlü Sultan Selim dut'larından biri. Daha ilerde erik, ceviz, incir ağaçları. İşte böyle iki odalı, bahçeli bir evden dünyaya bakmışım.

İstanbul'un Çarşamba semti burası. Sultan Selim Caddesinin bitiminde, ünlü Yavuz Sultan Selim, gene ünlü fetihlerinden birinden dönüşünde, Mimarbaşı, «cami nasıl olsun?» diye sorduğunda, Sultan ayrıntılara girmeden, «dört duvar üzerine bir kubbe yap» demiş, yürümüş. Cami, Yavuz'un şamına uygun büyüklükte değildir ama, dört duvar üzerine kurulan (direksiz) en büyük kubbesi ile tarihlere geçer. En ünlü hukukçuların, öğretmenlerin ve din adamlarının oturduğu konaklar, evler, bu sokaklarda, caddelerde. Biraz arkada, dar sokaklarda iki katlı, ahşap evler. Cibali tütün fabrikası, kundura atelyeleri ve tersane işçilerinin oturdukları rutubetli odalar. Bir yanda Sultan Selim Camii, öbür yanda görkemli Fatih Camii ve «külliyesi», ara sokaklarda tekkeler, mescit-

ler, giz vermeyen yüzleri ile içlerine kapanmışlardır. Sokaklarda havagazı lâmbaları, evlerde petrol lâmbaları. Duman içinde anımsadığım yıllar, 1925 ve 1926. Caddemizden geçenler, hep fesli ve beyaz sarıklı kişiler. Çocuk belleğimin sayfalarından gelen kırık dö-kük bu çizgiler, şimdi de gözümün önünde. O yıllarda, İstanbul'un nüfusu, iki yüz elli bine varmıyor. Çok sonraları tanıştığım, dostum Reşat Ekrem Koçu, İstanbul'a ilişkin sayıları, sohbet arasında bize açıklardı da, şaşardık.

Ömer Seyfettin'in Doğduğu Kasaba'da Altı Uzun Yıl :

Çocukluğumun büyük bir bölümü, bir kasabada geçti. Evlerinin çoğu kerpiç, sokakları çamurlu, küçücük bir kasaba idi burası. Çocuk belleğimde bütün ayrıntıları ile duran ilk izlenimler içinde, üç katlı, tah-ta evimiz vardır. Kışın «ovaklı» odada otururduk. Ocakta odunlar yanar, korolunca, saç mangala alınır, hepimiz ısınırdık. Burası aynı zamanda, babamın kitaplığı idi. Raflar, arapça, farsça, türkçe kitaplarla tıklık tıklım doluydu. Babamın, farsça, arapça kitaplarını okuyup, notlar çıkardığı bu odada, ben de ilk kitaplarımı okudum. Benim çocukluktan ilk gençlik çağıma girerken, bir yılım vardır ki, belleğimden hiç silinmez. İlkokulu bitirdiğim yıl, kasabada orta-okul olmadığı için, okulsuz kalmıştım. Babam, «bün-yece zayıfsın» demişti. «Bu yıl okula gitme, gelecek yıl İstanbul'da başlarsın.»

kendileri

Şimdi kendi kendime diyorum ki, dağ başına çekilsem, orada bir kulübede otursam, o bir yılımı günü gününe kâğıtlara dökebilirim. Herşeyi ile belleğimde hepsi. Okuma tutkusu o yıl başladı. Maksim Gorki, Oscar Wilde, Ömer Seyfettin, Nâzım Hikmet, «Kamçılı Uygurluk» yazarı Beecher Stowe ile işte o yıl tanıştım. İlk okuduğum öyküler, Ömer Seyfettin'in «kaşağı», «falaka» öyküleri. Çünkü kasaba Gönen'di ve ben o kasabada Ömer Seyfettin'in çocukluğunu yaşadığı mahallede oturuyordum. Yazıldığı yıllara göre, geçmişte kalmış, sıvaları oldukça eskimiş kerpiç evleri ve biraz daha yaşlanmış insanları ile hep aynı dekordu. Üstelik, Ömer Seyfettin'in ince bir acı ile anlattığı, «kırtık hoca»nın «mahalle mektebi» bizim sokağın sonunda bir çıkmaz sokakta. Annem, o okuldan, Ömer Seyfettin'in arkadaşı. «Yüzbaşı'nın oğlu, çok yaramaz bir çocuktu» diye sözünü ederdi. Ömer Seyfettin'e olan sevgim, gerçeklere uygun öyküler yazmasından ileri geliyordu herhalde, diyorum bugün. Duygusal yönü de beni etkiliyordu. O çağın geleneklerine, haksızlığa uğramış insanlarına yakınlık duyuyordum. Bu Ömer Seyfettin tutkusu kısa sürdü.

Soğuk bir kış günü, «ocaklı» odada babamla oturuyorduk. Kapı çalındı. Posta dağıtıcısı Hüseyin Efendinin «posta» diyen sesi geldi. Merdivenleri ikişer, üçer indim. Postadan bir paket içinde, küçük cep kitapları çıktı. Biri, Maksim Gorki'nin «arkadaşım» adlı öyküsü, ikincisi Oscar Wilde'nin «mutlu prens», üçüncüsü ise Edgar Allen Poe'nun «morg sokağı cinayeti» idi. «arkadaşım»ı yarladığım zaman, ben sanki sevinçten bulutlarda uçuyordum. Anlatılanları, o kadar kendime yakın bulmuştum. Babam, ara sıra gözlüğünün üzerinden bana bakıyor, birşey söylemeden, yeniden kendi kitabına dalyordu. Ocakta meşeler yandıkça, kor oluyor, saç mangala aktarıyorduk. Erkenden akşam olmuş, ben pencerenin önünde, az bir ışıkla, Gorki'nin küçük kitabını bitirmeğe çalışıyordum. İlk karşılaşma idi bu. Daha sonraları öğrendim, «gorki», «acı» anlamına gelirmiş. Yazar, kendi yaşamından, insanların gözlerinden «beşeri» olanı, yani «insancıl» olanı tutup çıkarıyor, böylece Çarlık Rusya'sının yürekleri acılarla dolu insanlarını çizirken, «işte bütün bunlar oldu» demeye getiriyordu, çağının tanığı olarak. Yıl 1933 idi, ben on üç yaşında idim. Ve Gorki'nin daha bir fotoğrafını bile görmemiştim. Ama onu, öyküden çıkararak, belleğimin duvarına çiziyordum. Aradan otuz sekiz yıl geçti. Çağrılı olarak Moskova'ya gittim. Temmuz'da serin bir günde, Kalina, Gorki Müzesini gezdirdi. Orada yazı kalemlerini, el yazıları ile dolu kâğıtları, bütün çubuğunu, yani bütün özel eşyalarını gördüm. Bütün dünya dillerinde çıkmış kitaplarını seyrettim. Kalina, bir vitrinin önüne götürdü beni. Gorki için, Çar polisinin tuttuğu gizli dosyaları gösterdi. Polisin hergün verdiği raporlara baktım. Kalina, bazı parçaları çevirdi : Orada «hep yoksulları yazar, asillere düşmanca bakar» deniyordu.

Babam, gaz lâmbasını raftan indirip yaktı. Gece olunca, yemekten sonra, bütün aile, «ocaklı» odada

toplanırdık. Babam neşeli olursa, Medrese yıllarını, «darülfünun» anılarını, yolculuklarını anlattır, bizler hiç söze karışmadan dinlerdik. O gece de öyle oldu. Babam, Çarlık Rusyasına yaptığı geziyi anlatmaya başladı. 1917 devriminden önceki Rusya'nın küçük bir kesiti vardı anlattıkları içinde. Biz bütün kardeşler, görmediğimiz bir ülkenin serüvenleri içinden geçer gibiydik. Gaz lâmbası aydınlığında, duvarda gölgelerimiz, babamızın sakallı yüzünden geçen heyecanlara ortak olarak, gece yarısını bulduk. Ocakta odunlar yanmış, küllemiş mangamız soğumağa başlamıştı. Babam, anlattıklarının sonuna gelmiş gibi yaparak «vakit geç oldu. Haydi çocuklar yatın artık. Başka zaman sürdürürüz konuşmayı» dedi. Benim «arkadaşım» öyküsü yarıda kaldı. Hepimiz uykulu gözlerle, soğuk odalarımıza çekildik. Pencereden dışarıya baktım. Hiç birşey görünmüyordu ilkin. Dikkatle bakınca, karanlıkta sokağı farkettilim. Sokak köşelerinde yanan gaz lâmbaları, kendi diplerini bile aydınlatmıyordu. Her zaman öksürerek geçen insanların ayak sesleri de kesilmişti. Yastığımın altında «arkadaşım», «mutlu prens», «morg sokağı cinayeti» kitapları olduğu halde uykuya daldım.

Babamın Şiire Tutkusu :

Onu, çevresinde uyandırdığı saygı ile gözümün önüne getiriyorum şimdi. «Darülfünun İlahiyat Şubesi Müderrisi» idi ama, dinin kozası içine kapanıp kalmamıştı. Dar bir açıdan değil, yenilikçi bir görüşle yetişmemizi istiyordu. Aslında dünyaya, dinin katı kurallarından geçerek varmak yerine, hukuk ilkeleri ile bakmayı öğrenmişti. (Aynı zamanda hukukçu idi)

Düş

uyandıracak gece geç vakit dede sultan
karanlıkta siyah bir kuş incek çınar dalından
uyumadan çıkmışım güneşli sabaha
bin iki yüz sayfalık kitabın yarısında yım
aklın zembereği sıçrayacak bir daha
dağların üstünde bir yanıp bir sönecek
birlikte seyrettiğimiz çoban yıldızı

ekmeği suyu getir artık uyumuyacağım
şurda soluk soluğa aydınlık sabahım
balkonda güllerin oturacak karşısına
dalgakırandan gelen sesleri duyacağım

yalınayak da olsa gel benim mutluluğum
özledim seni mavi gömleğinde deniz kokusu
güneşi aldım içeriye gitmiş bütün yorgunluğum
açsam göğsümü kıpkırmızı yürek dokusu
yaşama dizeleri söyleyecek kulağına

Ömer Faruk Toprak

Farsça ve Arapça dillerini iyi biliyordu. Bu iki dilin edebiyatına, özellikle şiirine, aşkla, büyük bir tutku ile girmişti. Sırası geldiği zaman, saatlerce Divan ozanlarından ezbere dizeler okuyor, geniş açıklamalar yapıyordu. Şirazlı Hafız'ı, Fuzûlî'yi, Şeyh Galib'i, Nef'i'yi yüksek sesle okurken, o kadar heyecanlanıyordu ki, çarpıntısı tutuyor, fakat sohbetini yarıda kesmemek için, biraz ara vermesini, dinlenmesini söylemekten çekiniyorduk. Türkiye'nin o günkü değerler dizgesi içinde yitirilmiş bir insan gözü ile bakıyordum babama. Eski yazınımızı, bu denli inceliklerine inerek bilmesi, bize unutulmaz saatler geçiriyordu ama, ben geriye yapıt bırakmasını istediğim için, o tatlı konuşmalara bir yandan üzülüyordum.

Sakallı ve esmer yüzünde ilk okuma tutkusu bulduğum, birinci insandı o. Güldüğünü pek seyrek görürdüm. Kim olursa olsun, herkesle belli bir uzaklıkta dururdu. Ömrünü, çocuklarının iyi yetişmesi uğruna, fakir bir yaşam içinde geçirdi. Bundan yakındığını duymadım. Az bir aylıkla, yedi kişilik aileyi, iyi denebilecek bir düzeyde tutmasını nasıl başarmıştır? Bugün bile şaşarım.

Annemin Yüzü :

Babamın bir bilgin olmasına karşın, annemin okuması yazması yoktu. Yalnız Kur'an okumasını bildirdi. Yunus Emre'nin, Karacaoğlan'ın, Köroğlu'nun şiirlerini ilk ondan dinledim. Üstün bir belleği vardı. Halk ozanlarından ezbere okuduğu şiirleri 75 yaşında bile unutmamıştı. Sekiz, on yaşındaki çocuk dünyanın antenlerine, onun sesinden geldi ilk, Köroğlu'nun yiğitliği söyliyken şiirleri.

Yüzünü hiç silemem gözlerimden. Ana temasını işleyen hangi kitabı okusam, hep annem gelir karşıma. Her annede, insancıl yan vardır çoğunlukla. Ama insansal değerlerin tümünü, pek az anne kişiliğinde toplayabilir. Bu ölçünün içinden bakınca, annemin dargınlık nedir bilmiyen, herkese iyilik eden doğasını bütünü ile kazanmayı ne denli isterdim. Fakat hepsini alamadım ondan.

Her insan için değil belki. Bazı insanların yüzü, içinin aynasıdır derler. Bunu en çok annemde gör-

1975 Struga Şii Şenliğinde.

düm ben. Okul çağında, sıkıntılı saatlerimi, sözleri ile aydınlığa o çıkarırdı. İnsanlara karşı, daima sevgi duyguları taşımayı, hep ondan öğrendim. «Ümmi» bir kadın kadın olduğu halde, kötümserliği bir dağıtışı, yatıştırışı vardı ki, bugün bile öyle anlarımda, onun sözlerini düşünürüm ve iyimserliğe daha çabuk geçerim.

Annemin duygularının en duyarlı telinde, Anzavur tarafından kurşuna dizilen ağabeyi Müftü Şevket dururdu. Ne zaman Şevket dayımın sözü açılrsa, o korkunç olay anlatılmağa kalkılsa, anneme fenalık gelir ve bayılırdı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Gönen'de Kuvayi-milliyecilerin önde geleni Müftü Şevket imiş. Anzavur, kısa bir süre Gönen'e egemen olunca, Kurtuluş Savaşçılarından kimi yakaladı ise kurşuna dizmiş. Aynı duygusal titreşimle şimdi ben de sarsılıyorum.

Yayınlanan İlk Yazım :

Çocuk gözlerimde büyüyen ilk yazım. Şimdi biraz duraklayıp, 1934 yılının yağmurlu bir akşam üstünden geçiyorum. Fırının kapısında rastladığım yoksul bir çocuğun sarı yüzünde, morarmış ellerinde biraz durmuş, eve dönmüştüm. Bu çocuğu anlatmak için, içgüdü ile oturdum küçük masamın başına. Önceki denemelerim gibi, okul ödevlerine benzemeliydi bu yazı. Gaz lâmbası aydınlığında yazmaya koyuldum. Duvardaki gölgemi görüyorum şimdi de. O gece, hiç okul kitabı açamadım. Kenara ittim derslerimi. Başka bir evrende yaşamaya başlamıştım sanki.

O sıralarda *Mektepli Gazetesi*'ni izliyordum ve gazetenin okulda, temsilcisi idim. Ertesi gün Cumartesi'ydi, gazeteye gidecektim. Sirkeci'de Büyük Postane karşısında, daracık merdivenlerle çıkılan bir binanın üst katında idi, Mektepli Gazetesinin yönetim yeri. Orada yazışleri Müdürü'ne verdim yazımı. Başka okulların temsilcileri ile oturup konuştuk. Artık çocukluk çağım bitmişti. Öyle bir duygu yerleşmişti ki göğsüme, şiir ve öykü kitaplarına doğru, birisi beni itiyordu sanki.

Bir hafta sonra 6.12.1934 tarihli ve 116 sayılı *Mektepli Gazetesi*'nde ilk yazım yayımlandı. İşte *Zavallı Çocuk* başlıklı yazım :

«Ona hergün, okula giderken rastlardım. Çok yoksul bir durumda idi. Soğuk günlerde bile, yalınayak, üstü başı yırtık olarak gezinirdi. Bazen bizim okulun çevresinde dolaştığını da görüyordum. Her nedense, bu çocuğa karşı içimde sönmez bir acı başladı.

Bu çocuğa acımamak olası değildi. Hele bazen, biz okuldan çıkarken, imrenerek bize bakardı. Ne olursa olsun, bu çocukla konuşmak, nasıl bu duruma düştüğünü öğrenmek istiyordum.

Bir gün, fırından eve ekmek alıyordum, onun da yüz paralık ekmek istediğini gördüm.

Fırının önünde onu beklemeğe başladım.

Tam ekmeği kolduğunun altına sokmuş çıkıyordu, sessizce yaklaşarak sordum :

«Niçin bu kadarlık ekme aldın? Şaşırımıştı, yüzüme bakarak yanıt verdi :

«Bu kadarı bile bana çok geliyor.»

«Geceleri nerede yatıyorsun?»

«Gündüzleri köprüde biraz hamallık ediyorum. Geceleri de şuradaki yangın yerinde yatıyorum.»

Başka birşey sormadım, üzüntü ile eve döndüm.»

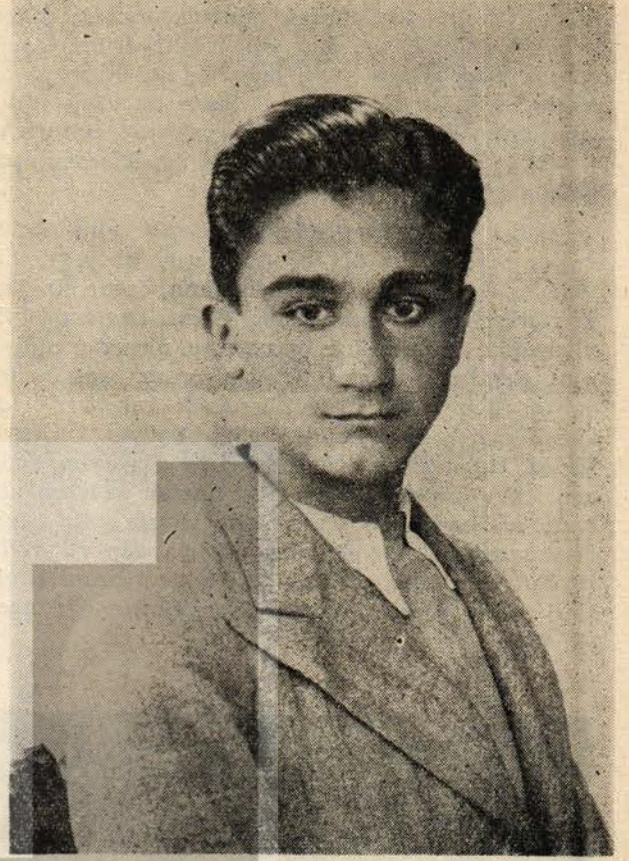
Hücrede İlk Geceler :

Eski bir defteri karıştırıyorum. 33 yıl öncesinin günlükleri var burada. Hücrede geçen ilk günler için yazdıklarım. Acılarla geçmiş günler ,geceler, az ışıklı bir koridordan geçerek, kâğıtlara dökülmüşler.

«Soğğun artmasından anlıyorum, gece başlıyor. Karanlık kapılarını çekip giden bir günün ardından, yapayalnızım artık. Bir metre yakınınızda insanlar var. Daha önce tanımasanız bile, aranızda duvarlar olmasa, konuşabilirsiniz onlarla. Ağır gece havasından çıkıp, biraz boşalabilirsiniz belki. Oysa bu olanakların hiçbiri yok. Kendi kendinizle oturacak, ensenizden sırtınıza doğru inmeğe başlıyan soğukla boğuşacaksınız. Bitişik hücrelerde bulunan tutukluların burada biraz eskidikleri, yatak, battaniye gibi eşyaları olduğu, memurlarla konuşmalarından anlaşılıyor. Yani buradaki düzene uymuşlar, girmişler bir hayli. Belki en yenileri benim. En zor koşullar içinde bulunanı da benim galiba. Gece öyle uzun, bitmek bilmiyor. Saat yirmi iki. Hücrelerden gelen küçük mırıltılar kesildi. Nöbetçiler de seyrek konuşuyorlar artık. Beton setin üzerindeki tahtaya uzandım. Uzandım değil, büzüldüm. Bir düşünceden, bir düşünceye atlıyorum. Beklemekten başka çare yok. Ama ne kadar bekliyeceksiniz, o belli değil. Süresi belli olan beklemelerin insanı törpüleyen yanı yoktur pek. Çaresiz bekliyeceksiniz. Aradan geçen zamanın ölçüsü bana uzun geliyor. Saatime bakıyorum, iki'ye geliyor. Uyku daha yanıma uğramamış. Biliyorum, ilk gece önemlidir. Yolculukta gece yarısı bir kente inerseniz, otel odasında yatağınıza uzandığınız vakit, bir süre yadırgama havasından kurtulamazsınız. Yorgunluktan çıkıp, uykuya giremezsiniz kolayca. Şimdi koşullar büsbütün değişik. Yerin altında bir hücredesiniz. Uyumak istesenez bile ilk gecenin zincirlerinin verdiği soğuk saatleri yaşıyacaksınız.

Bu düşüncelerle sabaha karşı dalmışım. Kaç saat uyumuşum? Herhalde bir ya da iki saat. Bütün kollarım, ayaklarım uyuşmuş. Küçük beden hareketleri yaparak, kendimi betonun rutubetine alıştıyorum. Dakikaları yürümeyen bir pazar başlıyor. Gazete okumağa izin veriyorlar. Yiyecek ve gazete aldırıyorum. Cebimde otuz lira var. Bu para, Anadolu'da bulunan bir arkadaşın kendisine kitap almam için gönderdiği para. Kitapları alamadım. Paralar böylece bende kaldı.

Öğle olunca, gazeteyi ilânlarına kadar okumuş, bitirmişim. Onbeş mumluk ampul ışığında okumak da epeyce zor. Bir kez oturarak okuyamıyorsunuz. Ampul, kapının üzerinde, tel kafesin dışında duruyor,

Toprak, lise birinci sınıfta, 1936

toz ve örümcek ağı içinde. Ayakta duracaksınız, öyle okuyacaksınız.

Gazete bitti dedim. Oturdum tekrar tahtanın üzerine. Paltomu hiç çıkarmıyorum. Bir yere kadar insan soğğa alışıyor. Ama, o bir yerden sonraki soğuk, kendisini usul usul duyurmaya başlayınca, insan yerinde de oturamaz oluyor. Üç adımlık hücrede dolaşmağa başlıyorsunuz.

Pazar gününü bitirmeğe çalışıyorum. O sıralar, pazar günlerini hiç sevmezdim. Hareketli öğrencilik yıllarımda, hergün Üniversite'de arkadaş kalabalığı arasında olmayı istiyordum. İlk pazarım, Sansaryan Hanı'nın, yalnız seslerle gelen havasını öğrenmekle geçti. Ertesi günü ipe çekiyordum. Çünkü ben, buraya niçin geldiğimi bilmiyordum. Düşüncelerimden ötürü getirildiğim söylenebilir ama, açık seçik bir suç yok ki ortada. Yarın sorgum yapılırsa, onu öğreneceğim. Pazar günü, yukarıda da yalnız nöbetçi memurlar var galiba. Kahve ocağı, o yüzden iyi işlemiyor. Sair günler, yukarıda merdiven başından «Demir Beye iki kahve, Kemal Beye üç çay» seslerini duyar-ken, bugün nöbetçi müdür ve şefler için bir şeyler söyleniyor. Sonra ses kesiliyor.

Gece, dünkünden biraz farklı başlıyor. Daha yorgunum. Birkaç dakikalık ısınma için, gazeteleri ya-kiyorum. İslî bir kâğıt kokusu burnuma siniyor, el-

lerim biraz ısınmıyor. Havasız hücremi duman dolduruyor bir süre. Hiç olmazsa, gözbebeklerimde alevin sıcaklığı kalıyor, ısınmış gibi rahatlıyorum. Uzaniyorum. Dün geceye göre, daha önce dalıyorum, te-dirgin uykuya. Gece yarısı Şubat soğuğu, sanki omuzlarımı dürtüyor. Sert tahtaya gelen omzum u-yuşmuş. Sağıma dönüyorum, göz kapaklarıma inen gençlik uykusuna tekrar giriyorum.

Sabah erkenden uyanmışım. Sanki salıverilecek-mişim gibi, bir kenarda, bir umut ışığı, bir yanıp, bir sö-nüyor. Sabah kahvaltısı çayla simit, özgür bir dün-ya gibi görünüyor bana. Sanki Galata rıhtımında yü-rüyeceğim. Pazartesi'nin gazetesine merakla eğiliyo-rum. Gene son satırına dek okuyorum. Saat on bir oluyor. Ben değil, öbür hücrelerde kalanlardan da kimse çağrılmıyor, kimse götürülmüyor yukarıya. Bir an karamsarlık çukuruna girip çıkıyorum. Öğle-den sonra karşıdaki hücrede tutuklu bulunan biri bana sesleniyor yavaşça : «sen kimsin, adın ne?» diye soruyor. Söylüyorum. Şiirlerimden ve yazıla-rımdan beni tanıyor. Ben de ona soruyorum kimli-ğini : «ben Tornacı Emin» diyor. Ondan öğrenmek istiyorum, bu sorgu işini.

Toprak ve Eşi, Fahri Erdinç'te, 1975.

«Ne zaman sorguya çekerler, ne tahmin edersin-niz?» diyorum.

O, umut veren, deneyler geçirmiş bir sesle :

«Merak etme, moral bozmak için bazan on beş gün, bazan bir ay sorguya çekmezler. Gönlünü fe-rah tut!» diyor. Birden yıldızlı bir geceye, ya da ba-harı taşıyan kırlarda dolaşıyorum sanki. Sabır ta-şının yanına oturuyorum. Elim çeneme gidiyor. Tra-şım gelmiş. Bırak diyorum, uzasın biraz daha.

Birkaç günüm daha geçiyor hücrede. Zaman ola-rak, uzun aylar gibi. İrice yüzü bir polislin nöbeti sı-rasında, evden istediklerimin listesini yapıyorum, ve-riyorum ona. İstediklerimden, hiçbiri gelmiyor gene. Sonradan öğreniyorum. Bu kâğıtlar, hiç bir zaman yerine ulaştırılmamış.

Birgün gene, Tornacı Emin ile, hücrelerimizin ka-pısının, polislerin içeri bakmak için kapağı dışardan açılan, avuç içi büyüklüğündeki penceresinden ses-sizce konuşuyorduk. Hücrelerimiz karşı karşıya ve en dipte olduğu için, nöbetçi yerine en uzak bizdik. Konuşmak yasaktı. Fakat günlerdir, sorgusuz bu hücrelere kapatılmıştık. İnsanın en doğal hakkı olan konuşmak suçu (!) nu işledik. Nöbetçi sivil polis ko-nuşmamızı duymuş, eğilerek bizim hücrelere yaklaştı-mış. Ayağa kalkınca, kendisini gördük ve sustuk. «Konuşmayın fena olur sonra» diyerek, hemen yu-karıya haber vermeye gitti. Beş on dakika sonra, Gâvur Rüştü adı ile ününü duyduğum bir kişi, yük-sek perdeden konuşarak geldi. Hücremin kapısını açtı ve «Ne konuşuyordunuz?» diye çıkıştı ve sonra ekledi : «Biz adamı dayakla, işkence ile öldürürüz, sonra da kendisini dördüncü kattan attı, intihar etti diye doktorumuzdan rapor alırız, ayağımı denk al» diyerek, kapıyı kapattı, gitti. Akşama doğru kahrır yüzünden lütfü uğradığımı anladım. Dillere destan «mezarlık» adlı 32 No.lu hücreden çıkardılar, nöbet-çiye en yakın, baştaki hücreye koydular. Şu bakı-mdan lütfü diyorum buna. Yeni hücremde beton set yerine, paslı bir somya, üzerinde de tahtalar uzatıl-mıştı. Ayrıca kahve ocağına en yakın yerde olduğum için, kahve ocağına gelip gidenlerle, nöbetçilerin soh-betinin içinde saymağa başlamıştım kendimi. Onla-rın anlattıkları ile oyalanıyordum kısacası. Sonra 32 numaranın rutubeti, beton kımıldamazlığı daha azdı burada. Ya da bana öyle geliyordu. On beş gün «me-zarlık»ta az mı üşümüştüm?

Yeni hücremde de, hergün okuduğum gazeteleri yakarak, günün yirmi dört saatind eara-sıra beş on dakika ısınmak olanağı buluyordum. Bir gece ön-cekenden daha da soğuk oldu. Uyuyamadım bir tür-lü. Üç adımlık hücre içinde dolaşıyordum. Nöbetçi sivil memur kapımı açtı : Yumuşak bir sesle : «Üşü-yormusunuz?» diye sordu. «Görüyorsunuz» dedim. «Donacağım.»

«Beş dakika bekleyin, size salep getireceğim, Sirkeci garından.»

Nöbeti bir resmi, bir sivil memur tuttuğu için, resmi kaldı, o gitti. On dakika sonra, elinde dumanı tüten, bir bardak ile döndü. Şimdi şu kadar yıl geçti aradan. Haydar adındaki bu memur, öbür küçük iyilikleri ile belleğimde yaşıyor.

İşte böyle.. Bugünlere, acılar çekerek geldik. Aslında acı çekmek, fazla önemli değil, bunların yazılması ve genç aydınlara azıcık ışık tutması gerekir. Ben önce buna bakıyorum.

Zaharia Stancu'nun Nâzım üzerine söyledikleri :

Bir ozanın, bir yazarın yaşamında önemli anlar, önemli olaylar nelerdir? Ozanı mutlu kılan ya da ozanı üzen hareketler nelerdir? Beyaz kâğıtlara bakarak, bunu düşünüyorum şimdi.

Kitaplarını zamanında yayınlamayamamak, yeraltında hücrelerde yatmak, alkole batıp çıkmak, ölümlü yolculuğa çıkmış gibi günlerce sırtüstü yatmak. Arkasından, bir kurtuluşmuş gibi, dış gezilerde soluk alıp vermek. Bunlar, içiçe bir çizgi üzerinde sıralanmış. 1940 toplumcu ozanlarının ortak yazgısı içinde, üzünçlü olayların hepsi var. Şöyle geriye doğru bakıyorum. İki kez tutuklanmışım (1944 ve 1945). İkincisinde iki ay Sansaryan Hanı'nın mezara benzeyen bir hücrede yatmış, donmaya kıl payı kala kurtulmuşum. 1971'de 12 Mart, faşizmin gemi azağı aldığı günlerde çağrılı olarak Sovyetler Birliğine ve Romanya'ya, 1974'de Bulgaristan ve gene Romanya'ya, 1975'de Yugoslavya'ya (ayrıca Sturuga şiir akşamlarına katılarak) geziler yaptım. Romanya gezisinde, o zamanki Romen Yazarlar Birliği Başkanı Zaharia Stancu'ya bir gün Nâzım Hikmet'le tanışıp tanışmadığımı sordum. verdiği yanıt şu :

«Gayet iyi anımsıyorum. 1951'de Köstenceden bana telefon ettiler. Türk ozanı Nâzım Hikmet, ülkesinden kaçarak, Köstence'ye gelmiş. Kalabalık bir Romen yazar ve ozan topluluğu ile Köstence'ye gittik. Otelde buluştuk. Türkiye'de tutuklu iken yaptığı açlık grevi, onun adını bütün yazın çevrelerine duyurmuştu. İçimizden bir çok arkadaş onu merak ediyordu. Şiirlerinden önce, yaşamındaki olaylarla, adını duyurmuştu. Bize şiirlerini okudu. Bizim çevirmenlerin pek de iyi olmıyan aktarmaları, gene de üzerimizde çok etkili oldu. Büyük bir ozan karşısında idik. Alışmadığımız bir sestti. O zaman daha iyi anladım. O dönemdeki Romen ozanlarının dizeleri tek çizgide kalmış. Sonra bize, son günlerdeki yaşam öyküsünü anlattı. Söyledikleri hep çarpıcı, özellikle insancıl idi. Birkaç gün geçti, uçakla Moskova'ya gitti. Kendisini Köstence'ye getiren gemi kaptanı ile bir raslantı sonucunu karşılaştık. Nâzım Hikmet'in gemiye nasıl bindiğini anlattı. Gemi yakıt almak için, rıhtıma yanaşmış. Nâzım, değişik giysilerle gizlice gemiye girmiş.»

Hasan İzzettin Dinamo ve Ömer Faruk Toprak 1959 Yılında.
(Fotoğraf : Orhon Arıburnu)

Zaharia Stancu'nun bu sözleri beni şaşırttı. Motorla Karadeniz ortasında, güçlükle meram anlatarak Romen gemisine binişi öyküsünü düşündüm.

Geziden dönüşte, bir gün Kemal Tahir'e bu konuyu açtım. Onun anlattıkları, konuya daha aydınlık getirdi :

«Nâzım denizden korkardı. Suya karşı bir alerjisi vardı. Deniz subay adaylığından ayrılışında sağlık nedeninin yanında bu duygusu da önemli rol oynadı. Bir kez bile sandala bindiğini görmedim. Hatta denize girmezdi. Küçük bir tekne ile rüzgârlı Karadeniz'e açılacak ve rastladığı Romen gemisine binecek, buna ben inanmam. Mutlaka karadan bir gemiye binmiş olması gerekir. Zaten anlatılan öbür masala, Nâzım'ı tanıyanlar inanmamışlardır.

Gideceğini kimseye söylememişti. Belki Münever'in haberi vardı. Ama ben ve bazı arkadaşlar sezinliyorduk. Çünkü, bir çıkış yolu arıyordu. Ölümlü karşı karşıya olduğuna inanan bir insan, mutlaka bir yol arar, bulur.»

Kemal Tahir'in söyledikleri, akla uygundu. Nâzım'ı yakından tanıyordu. Yanığı payı, hemen hemen hiç görünmüyordu. Nâzım Hikmet, bazı kişilere sorumluluk gelebilir diye düşünerek, Karadeniz'e açılan motor öyküsünü yaymış olabilir. Nâzım'ın özelliklerini bilmiyenler için, merak uyandırıcı bir öykü zaten.

KESİT

KİTAPLAR

Tanilli Dosyası

Egemen sınıflar, bilimin de kendi tekellerinde olmasını isterler her zaman. Bilim adamlarının da yalnızca kendilerine hizmet etmesini beklerler. Buna karşı çıkanları acımasızca yargıladıklarını belgeliyor tarih. Sokrates'ten Bedrettin Cömert'e değin uzanan bir gerçekliktir bu. Gelgelelim tarih, egemen sınıfların yargısını değil, kendi yargısını yaşatıyor. Çünkü tarih de bilimdir, tarihi yapan ise belli...

Egemen sınıflar, o «kafaları karanlıkta bırakma» politikasını her çağa ve her topluma uyarlamayı uygulayadursunlar, bilim adamları da sınıf savaşımının hakkı yanında yerlerini çoğalarak alıyorlar. Egemen sınıfların yargısı ne denli acımasız olursa olsun bilmesinlerci-lik (obskürantizm) iflas ediyor artık.

Burjuva demokrasisini bile yaşayamamış olan ülkemizde egemen

sınıflar, çok daha acımasız ve daha çok da kasaba esnafı anlayışında oluyorlar. Sözelimi Nâzım Hikmet'ten en çok korkanlar da, yine o kasaba esnafı tavrını aşamamış burjuvalarımızdır. Korkaklar ise daima zalimdirler. Bugün Türkiye'de tekeller güçler korkuyorlar. Bu korkularının şiddetini de zulümler gösteriyorlar. Ama tarih tekerleği dönüyor ve sınıf savaşımı gittikçe keskinleşiyor. Daha bir süre önce faşist köpeklerce katledilen Bedrettin Cömert, sınıf savaşımının hangi boyutları zorladığını gösterebilecek niteliktedir.

Server Tanilli de çağının bilincinde olan bir bilim adamıdır. Bilim sınıflar savaşımındaki hakkı olan yanın hizmetine sunmak istemiştir. Ama egemen sınıflardan icazet almadığı için korkak ve fakat zalimlerin acımasız yargısından kurtulamamıştır. Onurlu bir bilim adamına Türkiye'de reva görülen sonuçtur Server Tanilli'nin durumu.

Tanilli «Uygurluk Tarihi» adında bir kitap yayımladı. Okuttuğu dersin notlarıdır bu. «Uygurluk Tarihi», kültür gerçeğimize devinerek «kültür açığı» nı kapatmak isteyen çağdaş bir yapıttır. Bilimseldir ve kitlelerin kavrayabileceği bir yalnlıktadır. Bu gerçeğin ayırımına varan egemen güçler boş durmazlar ve ilk kez 1973'te soruşturma açılır. 1971 faşizm denemesinin esintisi sü-

re durduğu bir yıldır 1973. Sonra 1975'te DGM'nin işlevini iyi bilenler yeniden gündeme getirirler Tanilli'yi. DGM utancını onur sayan bir anlayışın yeni bir saldırısıdır bu. 1975'te Devlet Güvenlik Mahkemelerinde başlayıp 1976'da sivil mahkemede sonuçlanan Tanilli dâvâsı hukuk tarihinin bir utanç belgesi olduğu kadar Türkiye'deki demokrasi denen oyunun da serencamıdır. Yargılama aşamalarını belgeleyen bir kitabı «Bir Bilim Adamının Savunması/ Tanilli Dosyası» adlı ile yayımladı Emin Değer. Kültür tarihimizin yazılmasında önemli bir yeri olacak olan bu dâvânın sergilendiği yapıt, Türkiye'deki kültür gerçeğini duyumsattığı kadar, faşizmin de Türkiye'deki devinimini belgelemektedir.

Emin Değer belgesel değeri olan ve Türkiye gerçeğini ele alan kitaplar hazırlamakta olan çağdaş bir hukukçumuzdur. Tanilli dâvasında da görev almıştır. Bu bakımdan işin içinde biri olarak onun görüşlerinin sağlıklı oluşuna güven duyabiliriz.

Emin değer, Tanilli olayına hukuk ile toplum ilişkisini irdeleyerek giriyor. Dünya hukuk dizgesiyle Türkiye'deki hukuk işleyişi arasındaki birleşme noktalarını ele aldığı bu ilk bölümlerde gelip DGM'lere dayanan bir hukuk anlayışını açıyor. 12 Mart faşizm denemesinin

tadını damaklarında taşıyan tekceli güçlerin bu hırsıyla giriştikleri eylemlerin bir parçası olan Tanilli olayına geliyor. Daha sonra da savunmanın tam metnini buluyoruz. Tanilli'nin kısa fakat yarına bir belge olarak kalacak olan kendi savunmasını da içeriyor kitap. En sonunda da dava sürecinde işlevleri olan belgeleri kapsıyor.

Sonuç olarak şunu görüyoruz: Hem savunucular hem de Tanilli, Tanilli'yi kurtarma düşüncesini ikinci planda bırakıp, bir düşünce-yisavunuyorlar. Böylelikle de insanlığı, özgürlüğü savunmuş oluyorlar. Denilebilir ki Dimitrov savunması gibi sosyalist savunmaların bir örneği veriliyor. Böyle olunca da «Tanilli Dosyası», gününü aşarak, hukuk, kültür vb. alanlarında önemli bir kaynak olma niteliğini kazanıyor. Pir Sulta'nın solugunu duyar gibiyizdir savunmayı okurken: *Kadılar, müftüler fetva yazarsa/İste kement, işte boynum asarsa/İşte hançer, işte kellem keserse/Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan»..*

Kitabın sonundaki «Bildiri» ye imza koyanlar ise devrimcileri ve demokratları omuz omuza getiriyor faşizme karşı.

Kitabın gelirini Server Tanilli'nin tedavisi için açılan fona bırakıyor Emin Değer. Saygın bir davranış, önemli bir girişimdir bu. Tanilli'yi DGM'lerde yıkamayanlar kurşunlarla yıkmayı denemişlerdi. Emin Değer'in davranışı tokat gibi şaklayacak faşist terörcülerin şakaklarında.

Ahmet TELLİ

Çırak Aranıyor

1977 yılının toplu değerlendirmeleri yapılırken hemen tüm eleştirmenlerin birleştikleri noktalar şunlardı : Şiirimiz kötü bir yıl yaşamıştı. Öz'de toplumsal içeriğe yönelme ağırlık kazanmıştı. Biçim'de ise olağanüstü bir dağınıklık, dallanıp budaklanma, farklı yollar izleme genel bir tutumdur. Bu de-

ğerlendirmeler oldukça yüzeysel gözlemlere dayandırılmıştı ve aslına bakarsanız, zaman, eleştirmenlerin şairlerin çok gerisinde kaldığını kanıtladı. Bugün Türk şiiri artık yepyeni bir yatakta akmaktadır. Bu yatağın toplumcu bir şiir yatağı olduğu doğrudur. Diyalektik maddecilik benimsenmeden, onun özüyle yaşanmadan bu yatağa girmek olanaksızdır, çünkü bilimsel, ama aynı oranda da yaşamın bir parçası olabilen, bir yaratı beğenisi ve değerler toplamı olmadan bu şiir yazılamaz. Biçim ve öz gibi, birey ve toplum gibi birim tartışmalarını bugünkü şiirimiz aşmıştır. Bugünkü şiirimiz artık yapılama ve sınıfsallık gibi, bu birimlerin çatışmasından oluşan bütünlükle çalışmaktadır. Yüzeysel bir görüşle farklı olarak algılanabilecek biçimlerin, yapısallık açısından bakıldığında tutarlı oldukları görülecektir. *Çırak Aranıyor*(1) adlı kitabıyla Refik Durbaş, işte bu alana yükselmiş şairlerimizden biri.

Çırak Aranıyor, Kuş Tufanı ve Hücremde Ayışığı adlı kitaplarından sonra Durbaş'ın üçüncü şiir kitabı. Kitabın başında Atilla Özkırımlı'nın Durbaş'ın şiirini açımlayan *Hayatın Şiiri* başlıklı yazısı var. Şiirler, *Anayurdu Ölümün, Zamanı Umuda Ayarla ve Tepeden Süzülen Rüzgâr* bölümlerinde toplanmış. Her bölümün bağlamını şu şiirin dörtlükleri sırayla özetliyorlar : «Elim sanata düşer usta/Dilim küfre, yüreğim acıya/Ölüm hep bana/Bana mı düşer usta?... Sevda ne yana düşer usta/Hicran ne yana/Yalnızlık hep bana/Bana mı düşer usta?... Gurbet ne yana düşer usta/Sıla ne yana/Hasret hep bana/Bana mı düşer usta?» Bireyselle toplumsalın kaynaştığı yer bu şiirde de sezilmekte.

Durbaş'ın bir imge şairi olduğu süreklilikle vurgulanıyor, ama bu kitabıyla bence şair imgeyi aşmaya, onu bir araç olarak görmeye başlamıştır. Çokca imge kullandığı *Kitabe* şiirinde bile imgenin somutla bağlarının sağlamlığını arıyor artık. «Kömürü karanlıkta avlayan», «alın-terinden başka azığı olmayan», yüreği «düşkünlük tandırında kor» olan somut, canımızdan, içimizden kişilerdir artık bu imgelerle anlattı-

ğı. Onlar «aydınlık üzere/ecel toprağına/umut» ekerler, «karanlık üzere/korku mazgalına/zulüm» sererler, «cehennem üzere/yürekten/cennet» süzerler, bir menzile ulaşmak için. Ve ölüm hep onlara düşer.

Efkârlıyım Dağlar Kadar, Durbaş'ın halk ağzından yakaladığı imgeleri, deyimleri halk şiiriyle ustaca kaynaştırıp bir yaşam öğüdü, bir yaşam şiiri olarak yeniden yaratmasının ürünü. Onlar için «sevişmek... hâlâ gündemde», yalnızlık hep onlara düşse de.

Bence kronolojik bir sıralamayı da bir bakıma içeren üçlü düzenleme, (bu, şairin yaratı sürecinin olduğu kadar, yaratının kendi iç yaşamının da kronolojisi olduğundan daha da anlamlıdır.) sonunda yaşamın şiirine bağlanır. Yer yer anlatıya kapılsa bile, örneğin Kampına, artık bilinçle gerçekliğin, bireyle toplumun çakıştığı yeredir : «fil kadar canlar dökmüş ustam/biri Galata'daki büyük kilisenin avlusunda/biri bizim orda Güllübağ istasyonunda kampına/biri Fatih-Harbiye tramvayında/biri solgun bir fesleşen gibi duruyor ustamın çocukluk anılarında/(En çok bu çanı seviyorum nedense)» ... «Şimdiyse yırtık bir resim gibi rafların rutubetli kokusunda» ... «Bingöl'den geleli dört yıl/çekicin sapı kırık/ustamın gönlü/sanırsın can değil döktüğü bir küskünlüğün izdüşümü» ... «Bingöl'den geleli dört yıl/disleri aşınmış eğenin, tutmuyor kerpeten/aşınmış yüreğimdeki ülüzgâr/sanırsın can değil döktüğüm bir özlemin izdüşümü...» Bu son dizede Durbaş, çırağın yani anlatıcının ideolojisi dışına çıkmakta. (*üzülgâr - izdüşüm* sözlerini aynı kişinin kullanamayacağı gerçeği.) Ancak bu yukarıdaki örnekler, bence Durbaş'ın şiirinin ulaştığı gerçek düzeyi kanıtıyor, sürdürmesi gerekli yolu haberliyor.

Kimi kurumlar ona ödül verse de, vermese de Durbaş, Türk şiirindeki yerini bu kitabıyla pekiştirmiştir. Yaşayan şiiri uzun ömürlü olmaktadır.

Ali CENGİZKAN

1) *Çırak Aranıyor, Şiirler, Refik Durbaş, Cenk Yayinevi, 1978, İstanbul, 94 sayfa, 1 TL.*

Türkiye'de Batı Bunalımı

«Ambargo ile birlikte, Batı ilişkileri güncel gündemin ilk ve yakıcı maddesi haline geldi. Ama, zaman, bu bunalımı bir dramdan ortak bir bilince dönüştürüyor.» Kökden'in dış politika yorumlarının bir bölümünü oluşturan ilk kitabı, Türkiye'de Batı Bunalımı, okuyucuya bu tümceyle sunuluyor. Gerçekten, doğrudan bu tür yapıtların varlığı bile ileri sürülen yargıyı doğrulayan bir örnek. Yahut, örneklerden biri (1).

Türkiye'de, ya da daha genel bir deyişle yeryüzünün önemli bir bölümünde bilinen gerçek tek ve şu : 60 yıldan beri emperyalizm ancak iki koldan saldırıyla geriletebiliyor. Sosyalist devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları. Ulusal kurtuluş savaşımının ise, emperyalist sisteme iç ve dış politikada boyun eğmemekle ancak başarılabileceği günümüzde apaçık ortada. Türk Kurtuluş Savaşı da, bir ölçüde, yani başlangıç aşamasında böyle gerçekleşti.

O aşamada, Batı bunalımı bir sıcak savaşa dönüşmüştü. Düvel-i muazzama ile sürdürülen bir savaş. O tarihte bile, iki sistem arasındaki savaşım, sosyalizm kapitalizmi çelişkisi, sonra emperyalizmin iç çelişkileri genç Türk devletinin kurulmasına olanak verdi. Ona taktik ve stratejik kolaylıklar sağladı.

Ne var ki, 1936 tarihli İkinci Beş Yıllık Planın parasal gereksinimi için Türkiye Batı'ya yöneldi. Böyle bir seçim, Atatürk'ün sağlığında ve varlığında yapıldı. Batı bunalımının hiç olmazsa fiili başlangıcı, işte bu tarihtir.

Her ne kadar, o sırada, Sovyet Devrimi ülkenin yanibaşında gerçekleşmiş ise de, ekonomik geri kalmışlık zincirinin kırılması yolunda «sosyalist örnek» henüz tam olarak olarak ortaya çıkmamıştı. Dolayısıyla, büyük kurtuluş savaşına karşın,

genç Türkiye, Lord Curzon'un yıllar önce vurguladığı gibi, yeniden Batı'nın kapısına düştü. Atatürk'ün ölümünden sonra, özellikle savaşı izleyen yıllarda, İnönü ile ödücü politika daha hızlandı; DP iktidarı ile teslimiyetçi bir noktaya, ihanet çizgisine dek vardı. Böylece Batı bunalımı, giderek derinleşti ve yaygınlaştı. NATO üyesi ve müttefikimiz ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo, AET'nin kısıtlama, baskı ve ekonomik ambargosuyla bütünleşerek çokyönlülük kazanınca, bugünün bilinen en büyük dar boğaza yol açtı.

Ama, Batı bunalımı çözümsüz bir çıkmaz sokak mıdır? Bir çözümsüzlük bunalımı içinde miyiz? Yazar bu konuda iyimser : «Türkiye'nin önünde olağanüstü bir gündem var» diyor, *Türkiye İçin Yeni Ufuklar* yorumunda. Zaten, Başbakan Ecevit de, tüzük kurultayında yeni noktaya açık ve kesin bir biçimde parmak bastı; ama, çok daha sonra : «Cumhuriyet tarihimizin en sıkışık, en bunalımlı dönemindeyiz. Türkiye'yi bir duvara sıkıştırabileceklerini sananlar varsa, boşuna uğraşmasınlar. Kimse bu durumumuzdan yararlanmak suretiyle Türkiye'yi duvara sıkıştıramayacaktır. Çünkü, bizi sıkıştırdıkları, sırtımızı dayadıklarını sandıkları duvarda bütün dünyaya kapılar açmıştır hükümetimiz.»

Sözlerinin gereğini yapıp yapmadığı bir yana, gerçekten, uluslararası arenada, yeni hükümetin önüne çokyönlü ilişkilerden dokunmuş zengin bir ufuk açılmaktadır. O ufuk, Ecevit'in sözünü ettiği kapılar, sosyalist dünyaya açılmaktadır. Türkiye ile Sosyalist dünya arasında, yalnız bir bekleme odası var : Bloksuz ülkeler topluluğu.

Türkiye'de Batı Bunalımı, ön sözünde, böyle bir seçeneği apaçık dile getirmiş : «Zengin ve vadeden bir geleceğin hemen önündeyiz. Türkiye, bir bekleme odasında. İç kapı aralık. Zorlamaya bile gerek yok. Kararlı bir adım, içeriye girmek için yetecek. Türkiye o adımı atmalı.» Yazar, «duvarın ardındaki kapılar» açıkça ortaya koymaktan kaçınmıyor : «Türkiye'nin çıkarları, geliş-

me sürecindeki bir ülke olarak, sosyalist ülkelere yakınlaşmaktan geçiyor. Kaldı ki, Türkiye'nin yakın geçmişi, böyle bir dostluk ve iyi komşuluğun, barışçı politikanın, emperyalizme ve yeni-sömürgeciliğe karşı dayanışmanın somut ürünleriyle yeteri ölçüde zengin (syf. 96/97).»

Batı Bunalımı, yazılış biçimi olarak alışlagelenden biraz değişik. Hem biri ötekenden bağımsız, hem de ilgili yorumların bir araya getirilmesinden oluşuyor. Bu da okumayı kolaylaştıran bir etken. Öte yandan, sözkonusu dış politika yorumlarının tarihleriyle verilmiş olması, oradaki değerlendirmelerin zaman içinde ne ölçüde doğruluk kazandığını yahut olaylarla aşındığını anlama olanağı sağlıyor. Ayrıca, dış politikanın 24 saatlik gazete ömrünün demir parmaklıklarından kurtarılıp kalıcı yaşama aktarılması, Türkiye için önemli bir aşama. İlginç bir örnek.

(1) *Türkiye'de Batı Bunalımı*, Uğur Kökden, 244 sayfa, 30 TL. 1978, Ankara.

Mehmet Ali BARIŞ

Kafkas Kızı

Kafkas Kızı (*), Dursun Akçam'ın son yıllarda yazdığı öyküler toplamaı. Yapıt, yedi öyküden oluşuyor. 1975, Antalya Sanat Şenliği öykü yarışmasında Altın Portakl ödülünü alan «Haley» de burada.

Dursun Akçam'ın yaşamı gibi sanatsal yönü de ilginçtir. Akçam, Doğu'nun acısına açmıştır gözlerini. Bir raslantı sonucu Cilavuz Köy Enstitüsü'ne girebilmiş. Arkasını biliriz. Sanatsal yönüne gelince, her yazdığıyla iz bırakmıştır. İlgü görmüştür. Gerek okurlardan, toplumdandan, gerekse ölçüp biçenlerden.. «Analarımız» adlı yapıtıyla 1963 yılında, «En Önemli Yurt Gerçekleri» konulu yarışmada Ali Naci Karacan ödülünü alır. «Maral», «Ölü Ekmeği», «Köyden İndim Şehire» ge-

lir. Ardından, «Kanlıdere'nin Kurtları» romanı. Türk Dil Kurumu 1976 roman ödülü onundur. Dergilerde, gazetelerde sürüp giden yazıları, röportajları...

Roman, öykü ve röportajlarında Akçam, çoğunlukla konuyu, çevreyi Kars'tan, Ardahan'dan alır. Bu, çevre yazarının «yaşam damarlarının kaynağıdır.» Çevrenin sorunlarını iyi tanır. Çelişkileri yakalar, sergiler. «Dede Korkut dil geleneğinin şiirsel özüyle yıkanmış» öyküleri, sanatın bu dalında özgün bir sestir.

Dursun Akçam'ın baş kişileri köylülerdir. İçlerinde kentlere göçenler de var. Almanya'ya giden köy kökenli kişiler üçüncü sırada. Bu kişileri, deneyimleri düşündürür. Çıkış yolu ararlar. Direnirler. Akçam'ın kadın kişileri, sayı ve işlevde erkeklerden aşağı kalmazlar. Bazan erkekleri bile geride bırakırlar. Bunun en güzel örnekleri Kafkas Kızı, Yiğit Avrat, Ballı Ana, Gülmez. Kadın, kendini ikinci sınıf bir yaratık olarak görmez, göstermez. Erkek ne ise, kadın da odur. Bazan kadın en öndedir. Bunun nedeni, kırsal kesim kadınının daha çok ezilmişliğinden kaynaklanmaktadır. Yazar, bu noktayı görmüştür.

Akçam'ın öyküleri birer dramdır. Öylesine acılı. Köylünün, işçisinin kısacası sömürülenlerin, ezilenlerin çektiği acıların yansımalarıdır, sesidir bu öyküler.

«Kafkas Kızı»nda «Yiğit Avrat» «Anarşik», «Gülmez», «Ballı Ana», «Kafkas Kızı», «Kurtuluş Savaşı Yılları» ve «Haley» öyküsü var.

Yiğit Avrat öyküsü Mersin'de geçer. Turistik otelin «antre»sini dolduran büyük kent varılların, yağın yağmura canları sıkılır. Yiyip, içip, gezemedikleri için, orası onlara batar. Tek düşündükleri yeme, içme, gezme. Otelde temizlikçi olan Ayşe'yi, yoksul babası Muharrem gelir arar, sorar. Baba Muharrem, geri dönüşlerle tüm yaşantısını sergiler. Otel dolduranlarla olan çelişkileri bir bir yakalanır. «Yiğit Avrat» öyküsü şöyle başlıyor : Ülkede kış; Mersin'de bahar vardı. Bence bu

tümce, öykünün çevresini çiziyor, çelişkilerini en açık biçimde eleveriyor. Yoksul için her mevsim kıştır.

«Anarşik», 12 Mart kökenli. O dönem yaşantısından örnek bir kesit. Faşizmin, devrimci gençler, aydınlar üzerine tüm gücüyle çullandığı, çörelendiği... günlerin öyküsü. Her ilericinin anarşistlikle suçlandığı günlerden. Düşlere, bilinç altlarına inen «balyoz harekâtının» getirdiği sesler, yankılar, çığlıklar.

«Gülmez», köyden kente gelen bir ana. Emegini, sudan ucuz satarak, yaşam kavgası verir koca kente. Direnir, bilendir.

«Ballı Ana», köyde kalan bir acılı anadır. İstanbul'a ekmek parası kazanmağa giden oğlu, oradan Almanya'ya gittiği söylenir. Ballı Ana'nın oğlunu özlemle uzun bir beklilişi vardır. Günlerce dikilir, yollara bakar, oğlunu bekler. Oğlu gelmeyecektir. İstanbul'da inşaatlarda ölmüştür aylar önce.

«Kafkas Kızı»ndaki Nayla, soyulu bir direnme örneği verir. Nayla, Kars'tan kalker gelir Ankara'ya. Has tadır. Kimsesizdir. Avucundaki altunları satar. Kentin açık gözleri, Türkiye'nin düzeni Nayla'nın tüm paralarını elinden alır. Nayla, elindeki herşeyi yitirir. Ancak, umudu, çücü dipdirdir, ayakta durur. Soyana, sömürene karşı durur, hesap sorar.

«Kurtuluş Savaşı Yılları», hepimizi düşündürten bir öykü. Sınıfta, aynı adı taşıyan bir okuma parçası işlenmektedir. Yoksul çocuğu olan bir öğretici dalmış gitmiştir kendi acılı yaşantısına. Onun yaşamında hiçbir «Kurtuluş» olmamış ki.

Ve «Haley»

Son yıllarda «öyküde ilerleme var» diyenler yanılmıyor. Kafkas Kızı bu görüşe en iyi örneklerden biri.

Dursun Akçam, Kafkas Kızı, Öyküler, Milliyet Yayınları - 1978.

Çağdaş Yazın ve Kültür

Nedim Gürsel, 1968-1978 yılları arasında Yeni ufuklar, Yeni Dergi, Halkın Dostları, Türk Dili, Birikim ve Milliyet Sanat Dergilerinde yayınladığı eleştiri ve incelemelerden bir seçmeyi, Çağdaş Yazın ve Kültür adıyla bir kitapta topladı. Yazar, ekinsel ürünleri kendi öznel çabası ve eleştirel bakışıyla ortaya koymaya çalışıyor.

Kitap iki bölümden oluşuyor. Birinci bölüm: Yaşadığını yazmak. Bu, aynı zamanda, bölümün ilk makalesinin de adı. Nedim Gürsel, Milliyet Sanat Dergisi'nin 70. Sayısında Yaşar Kemal'in «Yaşamsız Sanat olmaz» başlıklı yazısı üzerinde duruyor ve bir yazarın illa yazabilmek için «yaşamak, yaşadığını yazmak» gereksinmesi duymaması gerektiğini ileri sürüyor. Ve «yazmak için yaşamak gerektiğini öne sürmenin günümüzde hiç bir önem taşımadığına» inanıyorum. Çünkü yazın bilinçsel üretimin kapalı anlamıdır, serüvencilerin yaşama deneyi değil» diyor. Daha sonra *Sanatın Ayrıcı Özelliğinde* de bu konuya değiniyor.

Nazım Hikmet'in Dulu Türkiye adlı yazısı, Nedim Gürsel'in üzerinde uzun süredir çalıştığı Nazım Hikmet'in şiirlerinin köklerini araştıran çalışmasının küçük bir kısmıdır. *Yorulan Bir Şiirin Ayak Değiştirmesi* başlıklı yazı ise Ece Ayhan'ın şiirleri üzerine uzun bir incelemedir. 1970'de yazdığı *Mayakovski'nin Çelişkisi* adlı yazıda, yaşam ve yapıtlarıyla Mayakovski'de çelişkiyi ortaya koymaya çalışır.

Kitabın en iyi yazılardan birisi *Gorki Üzerine* yazılmış olan yazıdır. Gorki'nin Yaşanmış Hikayeler adlı hikayelerini içeren kita püzeri ne yaptığı bir incelemedir. Hikayeleri derinlemesine ve ince bir duralıklarla irdeleyer.

Ölüm Gelecek adlı yazıda Nedim Gürsel, Cesare Pavase'nin Yaşam uğraşı adlı kitaptaki anıları

Nusret ERTÜRK

üzerinde durur, ölüm ve yaşam konularını uzun uzun ele alır.

Kitabın önemli yazılarından biri de *Geleceğe Başkaldıran Şiir* adını taşıyan, Fütürizm, Dada Ve Gerçeküstüçülük konularını inceleyen yazıdır.

İkinci bölüm: *Bilgi Üretiminde Yeni Dönem* adını taşıyor.

Hangi Batı adlı yazısında Nedim Gürsel, Atilla İlhan'ın kitabını inceler. A. İlhan'ın «diyalektik maddeci tarih bilincinden uzak oluşu» ortaya koyar.

Kitabın son yazısı *Dilbilim ve Gösterge Kuramı*'dır. Nedim Gürsel dil ve dilbilim üzerinde canlı bir duyarlılıkla durarak konunun gerekli önemini vurgulamaya çalışır bu uzun yazısında.

Nedim Gürsel kendini rahat okutan bir araştırmacı. Seçtiği konu üzerinde titizlikle duruyor. Konuyu iyice araştırarak ayrıntılarıyla inceler, okuru ikna etmeye çalışır. Bu kitabında Nedim Gürsel'in kendini geliştirdiğini, daha Marksist yorumlara girdiğini görüyoruz.

Gültekin EMRE

GÖRÜŞLER

Nazım Türküsü

Birkaç ay kadar önce Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan söyleşisinde şunları söylüyordu Zülfü Livaneli: «Şimdi yeni yayınlanacak olan *Nazım Türküsü* uzunca bir epey kalabalık bir çalgı grubuyla birlikteliği var. Belki ilk başta yadırganacak bu, halk müziği dışında bir çalışma gibi görülecek. Ama Nazım bir halk ozanı değildi.

Yirminci yüzyılın en modern şiirini yazmıştı ve senfonik anlatımı vardı. Nazım için yapılan müziğin de bu çağdaşlığı ve bu senfonik görkemi duyurması gerekiyordu.» Zülfü Livaneli gelenekseli çağdaş kılmaktaki ustalığını, günceli evrensele çıkarmaktaki uzak görüşlülüğünü ilk üç plağıyla kanıtlamıştı. Nazım üzerine de ilk çalışması bu değil aslında. *Merhaba* adlı üçüncü plağında Düşman ve Şeyh Bedredin Destanı, özellikle bu ikincisi, onun hırçın ve fakat yumuşak, coşkun ve fakat hüznü, sevgi dolu ve fakat acılı derelerinden çağıldayarak yığınların ırmağına karışmıştı.

Nazım Türküsü uzunca bir sekiz çalışma bulunmakta. İşte *Memetçik Memet*. Ne çok dinlemişizdir askerlikte duyulan sıla, yar, bebe özelemlerimizi anlatan 'karatren' türkülerimizi. Zülfününkü de bir yineleme, ama yineleyerek yineleme, gelenekten kopmayarak yineleme, Nazım'ın Kuvayı Milliye ortamını canlandırışına ses katarak yineleme. Az ötede *Arhavili İsmail* ve diğer balıkçılar Kurtuluş Savaşı için İstanbul, Trabzon, Rize arasında mekik dokuyorlar. Ve dünyanın tüm insanları önünde yedi yaşında bir *Kız Çocuğu* Japon şarkılarını mırıldanarak, çocuklar şeker de yiyebilirler diye, bulutlar adam ödürmesin için imza topluyor.

«Annelerin ninnilerinden/spike-rin okuduğu habere kadar/yürekte, kitapta ve sokakta/yenebilmek yalant/o bir müthiş bahtiyarlık sevgili/anlamak gidene/ve gelmekte olanı.»

Ve işte *Karlı Kayın Ormanında* Nazım dönüyor vatan özlemiyle, yakıcı, 'korsicaklar' içinde. Yeni doğanlara hoşgeldin diyerek, onları yaşamın zorluğuna-kolaylığına, acısına-umuduna, yengisine-yenilgisine hazırlayarak. Aramızda yaşıyor Nazım, kardeşi denize veda etse de, yaşamakta, yaşayacak.

«Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?/İşin kolayına kaçmadan ama/Gül yanaklı bebesini emziren melek yüzü anneciğin değil/Ne de ak örtüde elmaların/Ne de akvaryumda su kabarcıklarının

arasında dolanan kırmızı balığınkini/Sen/Mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?/1961 yazı ortalarındaki Kübanın resmini yapabilir misin/«Çok şükür, çok şükr, bugünü de gördüm. Ölsün gam yemem»in resmini yapabilir misin üstad?».

Bazıları mutluluğun resmini yapıyor, bazıları şiirini yazıyor ve bazıları da türküsünü yapıyorlar, söylüyorlar. Bugün sokakta, evde, işinin başında halkımızın ağzında Nazım'dan ezgiler dolaşıyorsa, bunda Zülfü Livaneli ve çalışma arkadaşlarının da payı var.

NOT : Bu yazı, TRT Müzik ve Kültür dalelerinin ilgisine sunulmuştur.

Nazım Türküsü, Ömer Zülfü Livaneli, 33 devirli plak. İsteme adresi : Hop İ.M.C. 6. Blok 6437, Unkapanı, İstanbul.

Ali CENGİZKAN

Korkutun Beni

Çocukları öcüyle, devle, cinle, şeytanla korkuturlar. Ben hem yettimdim, hem öksüz. Hiç korkutan olmadı beni. Bu yüzden korkmuyorum hiç bir şeyden. Ne aklıktan korkuyorum ne yoksulluktan. Zaten rezillik diz boyu. Ölmüş eşek kurttan korkmazmış. Benimki de o hesap işte. Ölümünden korkar çoğu. Ben yaşamıyorum ki zaten... Kimi yanmak tan korkar. Ben yanımsım çoktan. Kimi boğulmaktan korkar. Beni boğuntuya getirdiler doğduğumdan beri. Denize düşen yılan, iktidara geçen yalana sarılırmış. Benim sarılacak neyim var ki... Kimi hastalıktan korkar. Ben çöplüklerde içli dışlı olmuşum mikroplarla, bağışıklık kazanmışım. Acı patıcanı kırağı çal mazmış.

Günümüzde şöyle bir bakıyorum da koca koca adamlar korkuyorlar, çocukluklarında korkutulduklarından olacak... Kiminin «Komünizm geliyor» diye yurt dışında gözü. En ufak bir sosyal adalet öne-

risinden ürkiyorlar, öcü görmüşe dönüyorlar... Bizim bakkal Mehmet efendi bile, elindeki bakkal dükkanını alacaklar diye tir tir titiyor. Kimilerine göre titreyen kendine dönermiş. Ama bunlar titredikçe kendilerini yitiriyorlar, kendilerinden geçiyorlar, sararıp soluyorlar...

Seyyar satıcılar belediye zabıtasından korkuyorlar. Hırsızlar, uğursuzlar polisten. Polisler hatırlı kişilerden... Vatandaşlar bir devlet dairesine işi düşmekten korkuyorlar. Memurlar müfettişten, amirden... İşverenler grevden korkuyorlar, işçiler lokavttan. Köylüler ağadan korkuyorlar, ağalar toprak reformundan...

Oysa «Korkak bezirgan ne kâr eder ne ziyan» demiş atalarımız. İstiklal Marşı «Korkma» diye başlar. Ama şöyle bir bakıyorum da bir sürü korkak var çevremde. Kimi «Ben Allahtan korkarım» diyor. Kimi «Yolculuktan korkuyorum. Her gün kaza oluyor» diyor. Kimi karanlıktan korkuyor, kimi aydınlıktan. «Korkunun ecele faydası yoktur» atasözünü bilmiyorlar mı bunlar? Kim korkutmuş kendilerini bu kadar?..

Bende niye yok bu korku dedikleri şey? Kimbilir ne güzeldir korkmak, korkutmak. Heyecanlanmak, kızarmak, kalbi güm güm atmak... Hele korkutmanın zevki bambaşka olmalı. Yoksa bu bombalı, kanlı vuruşmaları neyle, nasıl açıklamalı?..

Korku nedir bilmek, öğrenmek istiyorum. Korku filmlerine gidiyorum, korku romanları okuyorum, korkunç olayları dinliyorum. Olmuyor, korkamıyorum. Korkayım diye en karanlık sokaklara dalıyorum, en ufak bir korku duymuyorum. Dostun, düşmanın tehditleri, gözdağı vermeleri de bir işe yaramıyor. Bölündükçe bölünüyorum. Fraksiyonlara ayrılıyorum, yapayalnız kalıyorum. «Birlikten kuvvet doğar» sözüne boş veriyorum. Gene de akıllanmıyorum...

Hadi ne olur korkutun beni. Sermaye verin, «Komünizm» öcüsüyle ürkeyim. Para verin çalınacak diye uykum kaçsın. Mal bağışlayın.

Canın yongasıdır diye elde silah bekleyeyim. İş bulun, işten atacaklar, işsiz kalacağım diye korkumdan öleyim. Sansür koyun söylediklerime, yazdıklarım. Şiddetle karşı koyun düşünce özgürlüğüme, faşizmle yüz yüze geleyim... Ve korku nedir bileyim, derlenip toparlanayım.

Erhan TIĞLI

İran ve Afganistan Türkleri Üzerine Çalışmalar

İran ve Afganistan yakın döneme dek araştırmacıların pek uğrayamadıkları bölgelerdi. Bu, daha çok ulaşım zorluklarından doğuyordu. Ulaşım sorun olmaktan çıkınca araştırmacılar bu ülkelerde rahatça çalışmaya başladı.

İran Türkleri ile ilgili Göttigen Türkoloji Bölümünün araştırmaları önemli bir yer tutar. Bu bölümün ilk gezisi 1968 Martında Semih Tezcan Wolfram Heschke ve Tartweg Scheinhard tarafından yapılmıştır. Gezi sonunda Halaç ve Kaşkay Türkçesinden gereçler derlenmiştir. Halaçcanın ciddi araştırması bu geziden sonradır (Bak : Gerhard Docfer : İran'daki Türk Dilleri TDAY-B, 1969 s. L-II). İkinci gezi Mart 1969'da yapılmış, gezi tümüyle Halaç Türklerinin araştırılmasına ayrılmıştır ama, bu gezide başka önemli

bir olay da Horasan Türkçesinin varlığının saptanmasıdır. 1974 Eylül ayında yapılan Horasan araştırma gezisinde Horasan'ın değişik yerlerinde gereçler derlenmiş ve bu oğuz dilinin köklü biçimde araştırılması planlanmıştır (Bak, Mehmet Fuat Bozkurt : Horasan Günlüğü, Türk Dili, Şubat 1976 s. 273).

Afganistan Türkleri üzerine ciddi araştırmalar 1935'lere iner. İsveçli diplomat Gunnar Jarring 1938 yılında *Uzbek Text From Afghan Turkestan* adlı kitabını çıkarmıştır. Jarring 1939'da Afganistandaki Türklerin yayılışlarını anlatan *On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan* adlı kitabı ile bu konudaki çalışmalarını sürdürmüştür.

Afganistan Türkleri üzerine çalışan öteki iki Türkolog, Karl Menges ile Louis Ligeti'dir. Her ikisi de Özbekçe üzerine çalıştıkları gibi Ligeti, Afşar Ağzı ile de ilgilenmiştir (Bak. Hasan Eren : Afganistan'da Türkler ve Türk Dili, Türk Dili VII, 3 Ekim 1957).

Yakın dönemde, Afganistan Türkleri üzerine genç Fransız Türkologu Rémy Dor çalışmaktadır. Dor, araştırma alanı olarak Pamirler'de töreleri içinde içe dönük bir yaşam süren Kırgızları seçmiştir. Bu konuda yazdığı kitapta (Rémy Dor : Contribution à l'étude des Kirghiz du Pamir Afghan, Publications Orientalistes de France, Paris 1975, s. 341), Kırgızlar üzerine gözlemlere dayanan ilginç bilgiler vermesi yanında değişik fotoğraflar ve çizelgelerle belgeler sunmuştur. Yapıt kaynakça

Belgeler

Ankara, 4 (a.a.) — Reisi Cumhur Celâl Bayar, 1953 senesi Nobel sulh mükâfâtı için, sulh davasına ve milletlerin kardeşliğine yaptığı paha biçilmez hizmetlerine bir minnettarlık ifadesi olarak Birleşik Amerika'nın sabık Cumhurreisi Mister Harry S. Truman'ın namzedliğini teklif ettiğini bir telgrafla Norveç parlamentosu Nobel komitesine bildirmiştir.

Cumhuriyet, 5 Şubat 1953

ve kimi Kırgızca sözleri açıklayan dizin ile son bulur.

Geçtiğimiz günlerde Afganistan'ın kuytu bir köşesinde yaşayan Özbekler üzerine bir inceleme yayınlandı. *Das Mağoli in Badachschan (Afghanistan)* adlı inceleme Wolfgang Hesche, Wolf-Dieter Hildebrandt ve Andreas Thermann tarafından Göttingen'de yayınlanmış. İncelemenin gereçleri 1976 Temmuzunda yapılan bir geziye dayanıyor. O gezinin bir bölümünü yukarıda adı geçen arkadaşlarla, Oğuz Aktan ve ben, birlikte yapmıştık (Bak. Memet Fuat Bozkurt : Türkistan Günlüğü, Türk Dili 310, Temmuz 1977). Gereçler Amu Derya ırmağına 4 km. uzaklıkta Moğol Kışlak köyünde derlenmişti. Kitabın giriş bölümün-

de Moğoli adı üzerinde duruyor, öteki türkologların bu konudaki çalışmalarını anlatılıyor. Moğoli diye adlandırılan dili konuşan diğer köylerin adları veriliyor. Böylece bundan sonra yapılacak araştırmalara kolaylık sağlanıyor. Yine giriş bölümünde «Dil bakımından Moğoli özel bir yere sahip. Şüphesiz Özbekçe'de olduğu gibi Çağataycaya dayanıyor. Ancak, çok önce gelişmeye uğradığı görülüyor» deniyor; böylece, Çağatayca'nın bir lehçesi olduğu kabul ediliyor. Öyleyse bu dile neden Moğoli adı verilmiş? Bu konuda Alman meslektaşlarla konuşamayacağız. Kitabın adı konuşulduğu köyün adına dayandırılarak «Moğol Kışlak Özbek Ağzı» olsa daha doğru olurdu. İncelemenin kalan bölümleri Sesbilim, yapıbilgisi, ge-

reç (söz listesi), dizinden oluşuyor. 64 sayfalık bu küçük inceleme bir başlangıç durumundadır. Gereç Türkologların çalışmalarını sürdüreceklere anlaşılıyor. Hikaye, şiir türünde halk yazını örneklerinin yayınlanması çok önemlidir. Umarız önümüzdeki yıllarda bu gereçler de yayınlanır. Ulusal ekinin araştırılmasında bu çalışmaların önemi büyüktür.

Memet Fuat BOZKURT

OLAYLAR HABERLER

Ankara'lı Çizerler

Bu sayımızı karikatürleriyle destekleyen ve dergimize gerçekten güç katan «Ankaralı Çizerler» hakkında bazı bilgiler sunalım size : Karikatürcüler Derneği Ankara temsilcisi Nezih Danyal'ın da içinde bulunduğu bu çizer gurubu gençlerden oluşuyor. En genç üye 12, en yaşlısı 33 yaşında. Geçen yıl içinde tam 25 sergi açtı Ankara'lı Çizerler. Ve bu sergilerden biri *Çizivizyon* adı altında kitaplaştı. Bu yıl ise, Türkiye'de açılan yarışmalarda (ki bu yarışmaların bazıları uluslararası nitelikteydi), bu genç ve yetenekli karikatürcü topluluğunun üyeleri 10'u aşkın ödül topladılar. Ankara'lı Çizerler, çalışmalarını bu sanat dalını teorik planında da sürdürüyorlar. Her hafta belirli bir gün toplanarak söyleşi ve tartışma yapıyorlar aralarında.

Genç sanatçı dostlarımızın bu sayımızdaki ürünlerini ilgiyle izleyeceğimizden eminiz.

Fotoğraf Dergisi

Fotoğrafın kitlelere ulaşmasında etkin yöntemler geliştirmekte olan AFSAD, Kasım ayı içinde FOTOĞRAF isimli bir dergi yayınladı. Çıkış bildirisinin, teorik ve teknik yazıların yanında, sergi haberlerinin ve ilanların yer aldığı dergi, bundan böyle ayda bir yayınlanacak ve bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışacak. Birinci hamur kâğıda 8 sayfa ofset baskı olan dergi, 5 lira-lık posta pulu karşılığı şu adresten edinilebilir : AFSAD, Mithatpaşa Caddesi 24, Ankara.

İnce Ayrıldı

Şair, yazar, çevirmen arkadaşımız Özdemir İnce, yazmakta olduğu bir edebiyat dergisinden ideolojik ayrılık yüzünden ayrıldığını açıkladı.

Selam Yaratana

AFSAD üyelerinden Kemal Cengizkan, Merter Oral, Özcan Yurdalan ve Sevim İpekçi'nin açtıkları Selam Yaratana isimli karma sergi ilgiyle izlendi. 16-26 Ekim tarihleri arasında Sakarya Caddesinde çadırda açık bulunan sergi, daha sonra Ankara Belediyesinin sergi otobüslerinde kentin çeşitli semtlerinde yinelendi. Amaçta olduğu kadar araçta da devrimciliğin örneklerini veren sergi, Kasım ayı içinde başka illerde de izlendi.

Yabancı Dil Öğretim Dergisi

Tüm Üniversite ve Akademi Okutmanları Derneği (TÜMOK) İZLEM adlı bir yabancı dil öğretimi dergisi yayınlamaya başladı. İlk sayısı Kasım ayında çıkan dergi, İ.T.İ.

A., Yabancı Diller Enstitüsü, Eskişehir adresinden edinilebilir.

biriydi. 300 fotoğrafın en iyi 47'si ise ayrıca ödüllendirildi. Bu 47 sanatçı arasında Türk sanatçısı bulunmuyordu.

Ödüller

Amatör fotoğraf sanatçılarından AFSAD Başkanı Kemal Cengizkan, Birleşmiş Milletler, ILO, FIAP ve Photokina'nın ortaklaşa düzenlediği Çalışma ve Dinlenme konulu uluslararası yarışmada başarı kazandı. 52 ülkenin 17.000 fotoğrafın katıldığı yarışmada, Kemal Cengizkan'ın yapıtı sergilenmeye değer bulunan 300 fotoğraf arasına girme başarısını gösterdi. Ayrıca fotoğraf, sergi kataloğunda yer alan 15 fotoğraftan

Özür

Geçen sayımızın 10. sayfasında yayınlanan A.E. Martintsev'in *Türk Şirinde Ses Yinelemesi üzerine Notlar* başlıklı yazısı, arkadaşımız Gültekin Emre tarafından Rusçadan dilimize çevrilmiştir. Aksaklık ve eksiklik yüzünden arkadaşımızdan ve okurlarımızdan özür dileriz.

Geçen sayımızdaki başka, bir özürümüz de Çetin Öner'in «Halk Neyi Sever?» başlıklı yazısında, yazarın imzasının düşmesidir.

Şiir ve Tohum

Uzayan yalnızlığı sevginin
inat bir sızıya dönüp
anlamsız bir tanım yapıyor

düşman gecede
kurşunlanıyor delikanlı güllüşler
ve analar.....—
ve yaşam upuzun bir ağıt yürekte

Oysa
bilinç ve sevgi
can verip birbirine
ürüyorlar
ak kâğıtlar koca yaşam üstleniyor
ölümler
—bu korkusuz onur—
diri bir sevgiyi mustuluyor.

Sezer Ateş

İçerde De O

İsmail Uyaroğlu

Önce Şunu söyleyeyim

Seni seviyorum

Ama daha çok seviyorum bir Şeyi

Senin Őefkati ve öfkeyi

Bir arada barındırabilen

Gözlerinden

İçerdeyim

Düşünmeye çalışıyorum yüzünün

Öpüşürken aldığı rengi

Fakat biçimlendirmeden daha

Bir Şey giriyor araya

Serpiyor hücreme en büyülü renklerini

Ve gülüm, ölüyorum hasretiyle

Sevişirkenki yumuşak, ılık sesinin

Ama işte daha çok özlüyorum onun

Hayatın yüzünde bir tokat

Gibi patlayacak olan

Sert, çelikten sesini

Enver Gökçe

1951 Türkiye Komünist Partisi tevkifatında yıllarda zındanda kalan devrimci şair, ağabeyimiz Enver Gökçe'nin kişiliği önünde saygıyla eğiliriz.

*
**

Şu son yıllarda Enver Gökçe ile ilk kez karşılaşan, tanışan bir kişi, çok değişik izlenimler edinir. Alçakgönüllülüğü de aşan bir dış görünüşü vardır Gökçe'nin. Saçları dağınık, üstü başı biraz bakımsız, üç-beş gündür beri tıraş olmadığı anlaşılan bu yorgun tavırlı yaşlıca insanın Enver Gökçe çıkması oldukça şaşırtıcıdır. Yalnızca alçakgönüllülükten, üste başa, mala mülke önem vermediğinden ötürü müdür Gökçe'nin bu dış görünüşü? Hayır. Bir «küskün»dür o. Hayata, çevresine, arkadaşlarına küskün değil, kendisine küskündür. Daha doğrusu, kendisini acılar içinde kıvrandıran ve yıllardır yakasını bırakmayan hastalıklara küskündür. «Şu namussuz, iflah etmez hastalıklar bula bula beni buldu.» der boyna.

Siyasal anlamda bir «yılgın» değildir Enver Gökçe, ama hastalıklar onu gerçekten yıldırıştır. Ve doğal olarak bu eziklik, davranışlarına, yüzündeki anlama bile yansımıştır.

Dilerseniz, gerilere, bundan on yıl öncesine dönelim. 1968 yılı, sanıyoruz Enver Gökçe'nin hapislikten sonra ilk kez İstanbul'a geldiği yıldır. Hapisten çıkıp sürgünü de tamamladıktan sonra, köyüne, Çit köyüne yerleşmiş, yıllarca orada kal-

mıştır. Ne ki, tutulduğu hastalık yüzünden, tedavi olmak için yeniden İstanbul'a gelmek zorunda kalmıştır. Eski arkadaşlarını aramıştır İstanbul'da.

Ve böyle durumlarda, bir insanın başı derde girdiği zaman, arınup da bulunan ilk arkadaş, herkesin, her insanın arkadaşı), Şevki Akşit'tir. Gökçe, önce Şevki Akşit'i bulmuştur. 1951 Tevkifatının can yoldaşı, sevgili dostu Akşit'i...

Buraya bir nokta koyalım ve, iki yıl önce ölen Şevki Akşit'in ağzından Enver Gökçe'nin İstanbul'a 1968 yılındaki gelişini dinleyelim :

●●(Enver gelmiş, bir Sirkeci oteline yerleşmiş ve hastalığı yüzünden yatağından kalkıp da sokağa çıkmamış! Vah yavrum! Vah benim Enver'im! Sen o pislik içindeki Sirkeci otelinde günlerce aç bilaç, aç-susuz ve belki de parasız kalacaksın da haberim olmayacak! Nerden mi bildim? Enver'in İstanbul'da olduğunu nerden mi duydum? Sansaryan Hanı'nın güvercinleri iletti bana o haberi. «Enver kardeşin geldi» dedi güvercinler. «Kalk koş o otele!» dediler. Gittim baktım, durum aynen öyle. Hani, iki gün daha geciksem, gerçekten «geç» olacak... Gittim, hemen az birşey yiyecek falan alıp getirdim. Getirdim ama, Enver'de yiyecek mecal de kalmamış, vah yavrum benim! «Bekle Enver beni» dedim, «bekle, bir koşu gideyim, hastane mastane, gereken herşeyi ayarlayıp geleyim... Merak etme, gecikmem!»

Mihri'yi aradım, yok. Belki Türk Solu'nun idarehanesindedir diyerek oraya gittim, gene yok. Eski arkadaşlardan da kimse yoktu aksiliğe bak! Vecdi yok, Fadıl yok, Sevinç, Halim, Şaban Ormanlar, yok... Birkaç genç vardı Türk Solu'nda. Onlardan birini yanıma aldım, Demir Özlü'nün yazıhanesine gittik. Yaşar Kemal'e telefon ettim oradan. İyi ki Yaşar'ı buldum. Yaşar deliye döndü. «Sen bekle beni Demir'in orda, hemen geliyorum» dedi. Bak işte. Yaşar'ın bu tarafına bayılırım. Vefa-

Eskişehir'de Sevmek

*İçimde bir sevmek sorusu
en bunaldığım,
nice genç kız adları
yada hiç değil.*

*Ben
her işimden daha çok,
sana olan sevgimden
kaybolan her umuttan
umutlar yaratmaktayım.*

*Ağlamak
yada gülmek
çelişkisini çözmek mi?
Eskişehirde sevmek*

İlhan Özdemirci

kârdır ve eski dostluklara, kara günlerin arkadaşlıklarına önem verir...

Bu Yaşar, şimdi tee anasının nikâhı bir mesafeden gelecek! O gelene kadar birşeyler yapmalı, boş durmamalı. Önce iyi bir hastane ayarlamalı. Doktorlar falan tandık olmalı, gereken ilgi gösterilmeli... Ben bunları düşünüyorum ama, sağa sola koşmak için yol parası olarak cebimde ya iki yüz otuz beş kuruş, ya da iki yüz elli beş kuruş mu ne var!

Şu benim hapisane paltosu var ya! Doğruca koştum Kapalıçarşı'ya. Yani kardeşim, bizim hapisane paltosu on beş kâğıt etmez mi yani? Etmez! Ne yapmalı öyleyse? Bu işleri Ahmet ağabey bilir, Ahmet Furuncu(*). O da Kapalıçarşı'da hurda eşya falan alıp satıyor... «Yürü» dedim yanımdaki gence. «Yürü oğlum, sen bilmezsin, adımı bile bilmezsin, bir Enver Gökçe vardır, bizim eski hapisaneci, Türkiye'nin en büyük şairlerindedir. Enver gelmiş, bir otelde perişan, hasta yatıyormuş! Çabuk davranmalı çabuk! Sen bilmezsin... Hadi şu emektar paltoyu okutalım!

Genç arkadaş, Enver'in adını duymamış ama, mayası bizdeki mayası, meseleyi anladı ve şunu dedi :

— Dur Şevki ağbi, dur! Üstündeki palto kaç para eder ki? Cebindeki para bile onun ederinden çok tutar!

Bilmez miyim? Çocuğun mayası bizden. Sordum :

— Kaç paran var?

— Otuz-kırk liram var ağabey!

— Sen şimdi git, Demir Özlü'nün orda bekle. Yaşar Kemal gelirse beni beklesin. Cebindeki otuz kâğıda gelince... O parayla daha nice büyük işler yaparız oğlum! Sen onu

ayıp, sakla, günü gelir, önemli bir iş için gene kullanırız...

Ahmet Furuncu'ya gittim. Enver'den falan bahsetmedim. Söylesem, Furuncu dükkânı satacak. «Ahmet ağabey, ben azıcık paraya sıkıştım, üstümdeki paltoyu komşulara satıverelim; sen götürürsen daha fazla verirler.. olur mu ağabey?» dedim.

Furuncu aldı paltoyu, gözden kaybıldı, iki dakika sonra yirmi beş lira toka etti elimel!

Ben okutulan paltomun yirmi beş kâğıt edip etmeyeceğini bilmez miyim? Akıyor bel! İplikleri akıyor! Adı palto! Yani ne demişler? Akşit'in paltosu...)

**

Daha sonra, Enver Gökçe'nin kısa zamanda İstanbul'un en büyük hastanelerinden birine yatırıldığını, hastalığının saptanması için doktorların özel titizlik göstererek günlerce çaba gösterdiğini ve tedavisi için uzun süre hiçbir şeyin esirgenmediğini öğreniyoruz.

Hastaneden taburcu edilen Gökçe şiirlerini «Türk Solu»nda yayımlamıştır. Ancak, bu dergide yayımlanan ilk şiirinin de küçük bir öyküsü vardır. Anlatalım :

Türk Solu dergisinin dizgisi bir matbaada, baskısı başka bir matbaada yapılmaktadır. Dizgiden çıkıp baskıya gönderilen derginin o sayısı, yolda giderken dökülür. Satırlar, hatta bazı yerde harfler birbirine karışır. Sayfa tashihi yapan Bora Gözen (*) arkadaşım gözünden Enver Gökçe'nin imzası kaçır. Ve aksiliğe bakın, Gökçe'nin yıllardan sonra yayımladığı ilk şiirde imzası karışık harflerle çıkar. (Örneğin şöyle : vrEen Geçkö).

Bu aksilik, Şevki Akşit'i derin bir üzüntüye boğmuştur. O günlerde her önüne gelene şunu söyler :

— Olacak iş mi yahu? Yıllardan sonra bizim koca Enver Gökçe şiir yayımlıyor, imzasını bile doğru dü-rüst koyamıyoruz! Olur mu ama bu? Yani kardeşim, düşün ki, bir insana moralin en çok lazım olduğu bir sırada... Hay aksi şeytan hay!

**

Enver Gökçe şiirinin en önemli özelliği, 1940 kuşağı toplumcu şairlerinin üzerindeki ağır Nazım Hikmet etkisini değişik bir tarzda karşılamaştır. 1940 Kuşağı toplumcu şairlerinin, kendileri için en büyük örnek olan Nazım'ın etkisinde kalmasını doğal karşılamak gerekir. Ama Gökçe, biçim açısından bu etkilenmenin dışına taşabilmiştir. Aynı kuşaktan öteki şairlerin kişiliklerini koruyamadığı, etkilenmekle yetindiği ve kendi şiirini kuramadığı anlamında alınmamalıdır bu sözler. Vurgulamak istediğimiz şudur : Enver Gökçe, o dönemde her şair için bir zorunluluk haline gelen Nazım etkisinin dışında, bu etkinin kokularını yer yer taşımakla birlikte, bambaşka bir şiir yapısı kurmuştur. Zor olan da budur ve bizce Gökçe'nin asıl başarısı buradadır. «Dost İlle Kavgayı bir de Nazım'ın dize yapısıyla karşılaştırmak amacıyla okuyunuz. İki ayrı gerçek şair karşısında olduğunuzu anlarsınız. Gökçe, özünde (ki bu öz evrensel olanın dile getirilişidir), Nazım'dan büyük ölçüde yararlanmasına karşın, biçimde kendi özgün dize yapısını ve onların oluşturduğu şiirsel bütünlüğü Nazım şiirinden bağımsız olarak kurabilmiştir.

Peki, tek sözcüklerden oluşan dize yapısına ne demeli? Bu denemeyi bütünüyle onaylamak için henüz erken, diyoruz...

(*) Ahmet Furuncu, Şefik Hüsnü'nün yakın arkadaşı; yıllar boyunca M.K. üyesi olduğu söylenir. 1976'da öldü.

(*) Bora Gözen, Türk Solu'nun Yazı İşleri Müdürlerinden. Fillistinde öldü.

Kitleler İçin Yazmak

Mehmet Güler

Kalemimi yontup kâğıt başına oturan sosyalist bilinçte bir sanatçı kendi insan gerçeğini çok iyi bilmek zorundadır. Sanatsal özgürlüğü bağlı olduğu sınıfın özgürlüğünden ayrı değildir. Bu özgürlüğü toplumsal bağlamla iç içedir. Kalem halkın dili, beğenisi, estetik düzeyiyle sınırlıdır. Ama bu sınırlılık mekanik bir sınırlılık, bağınaz bir bağlanma değildir. «Bu günün şiirindeki sözcük kütlesi elbette ki proleterin dilindeki sözcük kütlesi olacaktır. Bu tümcelerimi okuyanlar halk dilinin kısırlığından sözedecekler hemen. Oysa ben, halk tarafından uygarlığın dilsel kütlesine işin ve emeğin getirdiği yeni katkılardan söz ediyorum. (Vecihi Timuroğlu Türkiye Yazıları Sayı : 17)». «İşin ve emeğin getirdiği yeni katkılar» geniş anlamda sınırsız bir büyümeyi düşündürür bize. Üretici güçlerle üretim ilişkilerindeki bu büyüme, dilsel, düşünsel ve sanatsal büyümenin dölyatağı yaşamın kendisi, tarihsel akışıdır. Yani iş ve emeğin ayrılmaz bir parçasıdır. Halkın içinde, halkın üretkenliğiyle birliktedir. Montaigne, «Ah keşke Paris'in zervavat çarşısında kullanılan sözcüklerle konuşabilsem» derken, ne bir halk dalkavukluğu yapmak istiyor, ne de iğdiş edilmiş bir dili yeğliyordu. Yaşar Kemal dilsel zenginliği halkın içinde aradı diye hedef tahtası yapılmak istenmedi mi? Maymun-mas-kara edilmek istenmedi mi? Oysa tarihsel gelişim sonucu günümüzün üretici insanı ne zervavat çarşısındaki yarı lümpen, ne de mezradaki kapalı ekonominin tutsağı köylüdür. Dilsel, düşünsel büyüme, buna bağlı olarak da sanatsal büyüme iş ve emeğin büyümesiyle kosut olduğu içindir ki, sonsuza değin dünyayı değiştirme kavgasının bir parçasıdır, en azından öyle olmak zorundadır. Bu güne dek «biçimci sanat»ın gölgesinde yatan sözde sanatçılar, sanatın geniş emekçi yığımlara ulaşmasından her zaman kaygılanmışlardır; emeği arkalayan, hatta emeğin ken-

disi olan sanatın, kısırlaşmış şematize olacağından korkmuşlardır. Emeğin kendisine karşı olduklarını açıkça söyleyemediklerinde toplumcu sanatın kendisini boy hedefi seçmişlerdir. Böylece emeğin, emeğe bağlı olan ileri, çağdaş sanatın düşmanlığını sinsi sinsi sürdürmüşlerdir. Hele bu sanat ürünü geniş insan yığınları tarafından kolay anlaşılır bir yalınlığa ulaşmışsa, «yalınlık» «basitlik»le özdeş tutulmuştur. Oysa yalınlık dediğimiz şey genel olarak sanatın, özel olarak da toplumcu sanatın ulaştığı en yüksek düzeydir. Bu düzeye ulaşabilmenin baş koşulu dış gerçekliği dolaysız olarak algılamaktan, net ve duru bir düşünceye ulaşmaktan geçer. Sanattaki biçim ve dil karmaşası, sanatçının kendi bilincinde bu netliği yaratamamasından gelir. Kendi bilincinde bu netliği yaratamayan, dış gerçekliği sanat süzgecinden geçirip yeniden yaratırken onu çarpıklaştırıp karmaşıklaştıracaktır doğal olarak. Bu çarpıklık bilinç çarpıklığının, nesnel gerçekliğe şaşı bakışın sonucudur. Böyle bir sanatın «üstün sanat», «arı sanat» kılıflarıyla gizlenmesi onun özünü değiştirmez.

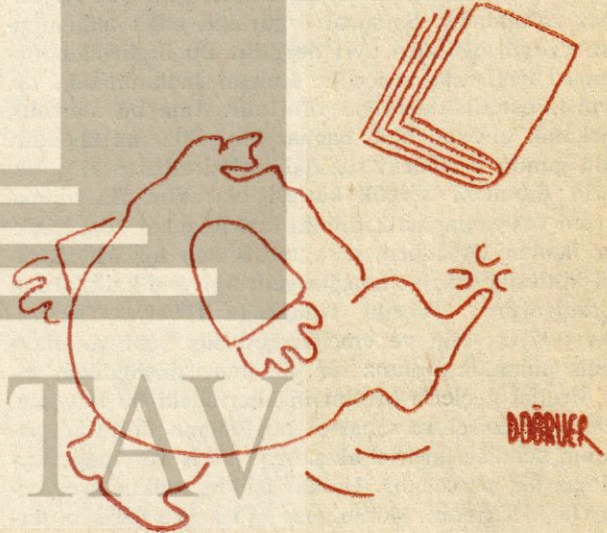
Sanatın sorumluluğunu sınıfsal sorumlulukla birlikte düşünmek gerekir. Proletaryaya seslenen, ona yön ve hedef gösteren sanatın sorumluluk anlayışı nedir? Elbette ki geniş anlamda, bağlı bulunduğu sınıfın düşün/estetik alandaki sorumluluk anlayışıdır. Bir başka deyişle; o sınıfın nesnel, tarihsel sorumluluğudur. Düşün ve estetik alanda kitle çizgisine erişemeyip belli bir elitin tekelinde kalan yapıtın toplumsal işlevi sınırlı kalıyor demektir. Kitleleşemeyen, yığınlarla sıcak ve doğru ilişkilere giremeyen bir ürünün işlevselleşememesi o yapıt için bağışlanır bir kusur değildir. İşlevselleşmek kaygısıyla yapıtı yapaylığa indirgeyip şematize etmek, mekanik, kuru bir ürün ortaya çıkarmak, onu biçimsellik sınırı içinde dondurmaktan daha kötü sonuç verir. Çünkü diya-

lektik ve tarihsel materyalizm, doğa ve insan ilişkileri karmaşasını en geniş biçimde kavrama yöntemidir. Onun estetiğini böylesine geniş ufuktan ayrı tutamayız. İşçi sınıfı biliminin genişleyip değişen zenginliğini dar ve yapay bir estetikle şematize etmek, düşün/estetik arasındaki diyalektik bağı koparmak demektir. Böyle olunca, toplumcu edebiyat için ikili bir durum ortaya çıkıyor demektir. Birincisi; materyalist felsefe ve onun diyalektik yöntemine uygun çok zengin bir edebiyata ulaşmak. İkincisi; geniş emekçi kitleleri kucaklayacağı için son derece yalın, duru bir anlatıma varmak. Yığınlara bulanık olmayan (net), duru hedefler göstermek. Bunun ikisi birbirine ters gibi gözükmeyle birlikte apayrı şeyler değildir. Birbirini tümleyen iki öğedir. Birinci öğenin belirleyiciliği insanlığın ulaştığı en doğru düşün yöntemi olması, ikinci öğenin belirleyiciliği ise en geniş insan yığınlarını kucaklaması, onun öz sanatı olmasıdır. Yani iki öğenin de maddî temelleri vardır. Bunlar ayakları yerden kopuk soyut birer özlem olmayıp, nesnel gerçekliğin getirdiği birer sonuçtur.

Toplumcu gerçekçi edebiyatın toplumcu yalınlığa ulaşması yöntemi üzerinde de durulabilir. Nasıl varılacak böyle bir yalınlığa? Yapıt, bunun sonucu olarak kitlelerle sıcak, doğru ilişkiyi nasıl kuracak? Okunurluğunun yanında kalıcılığını nasıl sağlayacak?.. Bunlar birer başlangıç değil, sonuçtur. Bu sonuçta varabilmek için sanatçıdan okura dek uzanan sarmal ilişkiler yumağı vardır. Bu ilişkiler yumağı son derece karmaşık olduğu gibi, yalın ve durudur da. Karmaşıklık yaşamın kendisinde, duruluk ise onu kendi gerçeğinde yeniden yaratıp dışlaştıracak olan sanatçının özgül yapısındadır. Söz konusu yalınlaşma, halkı kültür ve öğretim düzeylerine göre bölüp, mekanik tabakalara ayırarak onlar için haplaştırılmış sanat modelleri sunmak değildir. Mekanik bir bölümlenmeye göre düzenlenmiş yapay sanat, doğa ve insan gerçekliğini, bunların karmaşasını kucaklamaktan uzak düştüğünde zararlı da olur. Puşkin, Mayakovski, Brecht, Neruda, Gorki, Ritsos, Nâzım... gibi büyük kalemler, kitleler için yapay bir dil, kuş dili geliştirerek varmamışlardır bu yalınlığa ve yazdıkları, milyonları içten içe sarsıp etkilemiştir. «Brecht'in, Marksın, Nâzım'ın kitapları yırtılıp denizlere atıldıktan sonra artık balık tutamıyorum» diyen Alman balıkçısını etkileyen şey, evrensel doğruluk kadar evrensel yalınlıktır da. Öyleyse şunun altını bir kez daha çizerek söyleyelim : Toplumcu kaygu duyan bir sanatçı ister kitle çizgisine uygun bir anlatım geliştirsin, isterse sanatın en uzak hedeflerine ateş etsin, dilini bu büyük yalınlığa ulaştırmak zorundadır. Ge-

niş kitleler için tutturulan anlatım düzeyi «sanat» kaygısını, en ileri hedefler için yazılmış olan sanat yapıtları da «kitleleşmeyi» gözardı etmemek zorundadır.

Tüm tortulardan arınmış, kitleleri kucaklayan bir anlatımı sanat adına yücelme sayıyor ve geri bırakılmış ülke insanlarına doğru, net hedefler gösterecek bu tür sanat ürünlerine günümüzde büyük gereksinimler olduğuna inanıyorum. Özellikle ülkemiz insanlarının böyle bir süreci yaşadıkları kolaylıkla gözlenebilir. Toplumun, hatta bilimin önünden gidecek olan sanat adına bir güdükleşme değildir bu. Kitlelerle en sıcak, en doğru bağı her zaman toplumcu gerçekçi sanatçı kuracaktır. Bu bir özlem değil, tarihsel zorunluluktur.

Toplumcu düşün ve estetikte ulaşılması gereken evrensel yalınlığı savunurken, bu yazımıza yalınlık dediğimiz şeyi sindirebildik mi? Yanıtı yazının içinde; sindiremedik. Çünkü bu özleme anlık isteklerle kestirme yollardan varılamaz. Her eli kalem tutanın öncelikle anlaşılır olmaya inanması, uzun bir süreç içerisinde kendi kendisiyle çok yönlü bir savaşıma girmesi gerekir. Tıpkı denize doğru akan sellerin, pisliklerini uzun akışlardan sonra arıtması gibi. Pislikler atıla atıla yürünecek bu yol. Başka seçenek yok.